

1942-ci il idi. Naxçıvanda idim. Dedilər ki, Hüseyn Cavidin oğlu burdadır. Onda onu əsgərlikdən buraxmışdılar Naxçıvana. Bir dəfə küçədə gələndə Ortoğrolu mənə göstərdilər. Əsgər geyimində idi, üzü çox solmuşdu, amma sifəti çox gözəl bir oğlan idi.

Heydər Əliyev

(1 9 1 9 - 1 9 4 3)

AZƏRBAYCANIN QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ VƏ ƏRTOĞROL CAVİD

on iki cilddə

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin
22 aprel 2010-cu il tarixli 112s saylı
sərəncamı ilə nəşr olunur*

Redaksiya heyəti:

Mahmud Kərimov (*sədr*)
Gülbəniz Babaxanlı
Aybəniz Əliyeva

Teymur Kərimli
Məhərrəm Qasımlı
Fəridə Quliyeva

Layihənin müəllifi və tərtibçi:

Gülbəniz Babaxanlı

AZƏRBAYCANIN QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ VƏ ƏRTOĞROL CAVİD

doqquzuncu cild

AZƏRBAYCAN
AŞIQ YARADICILIĞI
VƏ ƏRTOĞROL CAVİD

Tərtibçi elmi redaktor:

Gülbəniz Babaxanlı

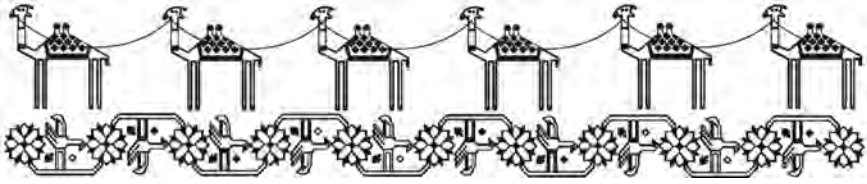
Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid.
On iki cildə. IX cild. Azərbaycan aşığı yaradıcılığı və Ərtoğrol Cavid. Bakı: Çapaolğlu, 2011. – 296 səh.

Bu cildə Azərbaycan aşıqlarının, xüsusən də Molla Cuma və Miskinli Vəlinin əsərləri toplanmış və həmin materiallara Ərtoğrol Cavid, Hümmət Əlizadə tərəfindən yazılmış elmi rəylər yer almışdır.

Çap olunan materialların əlyazmaları Hüseyn Cavidin Ev Muzeyinin fondunda saxlanılır.

ISBN 978-9952-27-302-1

© Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi, 2011

DAHİ ŞAİRİN ŞEİRŞÜNAS OĞLU

Bu bir sirr deyil ki, şeiri anlamaq, dəyərləndirmək, həqiqi söz incisini saxtasından ayırmaq üçün araşdırıcı və tənqidçi özü şeir yazmasa belə, ruhunun dərinliklərində şair olmalıdır. Ərtoğ-rol Cavidin ruhunun dərinliklərindəki bu şairlik, bu yaradıcılıq istedadı Azərbaycan poeziyasının ən qüdrətli nümayəndələrindən biri olan babası Hüseyn Cavidin genindən, qanından, ruhundan gəlmişdi. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, Ə.Cavid özü də şair idi. Məhz buna görə onun xüsusən aşırıq şeiri nümunələrinin tədqiqi və dəyərləndirilməsi zamanı necə incədən-incəyə poetik zövq və duyum, yüksək peşəkarlıq örnəyi göstərməsinin şahidi olmaq mümkündür.

Azərbaycanın XVI əsrdən bəri yüzillər ərzində bulaq kimi çağlayıb gələn zəngin aşırıq poeziyasının sayılıb-seçilən nümayəndələrindən biri kimi tanınan Molla Cumanın və özünəməxsus sənətkarlıq məziyyətləri olan Miskinli Vəlinin müxtəlif şifahi qaynaqlardan toplanıb yazıya alınmış şeirləri haqqında danışarkən də, Ə. Cavid istedadlı bir şeirşünas olduğunu kiçik, lakin dolğun məzmunlu tədqiqatı ilə bir daha artıqlaması ilə sübuta yetirmişdir.

Araşdırıcının örnək gətirdiyi şeir parçaları onun həqiqətən də incə zövqlü bir ədəbiyyatşünas, folklor bilicisi olduğunu açıq-aşkar göstərməkdədir. Tədqiq etdiyi folklor əsərlərinin tematik rəngarəngliyini onların məziyyəti sayan Ə. Cavid, eyni bir mövzu daxilində də hər iki aşığın təkrarsız poetik örnəklər yaratmasını xüsusi razılıq hissi ilə vurğulamış və bu əsərlərin bütövlükdə

Azərbaycan poeziyasını zənginləşdirdiyini qürur duyğusu ilə nəzərə çatdırmışdır.

Tədqiqatda ən çox maraq doğuran cəhət, Ə. Cavidin aşiq şeirinin poetexnikasına dərinədən bələd olması və bu bələdliyin sayəsində konkret örnəyin struktur xüsusiyyətlərini əks etdirərək, nöqsan və çatışmazlıqları əyani şəkildə göstərən xüsusi riyazi sxemlər tərtib etməsidir. Bu isə, Ə. Cavidin təkcə humanitar elmlər sahəsində deyil, eyni zamanda dəqiq elmlər sahəsində də kifayət qədər biliklərə malik olan hərtərəfli inkişaf etmiş ensiklopedik zəka sahibi olduğunun göstəricisidir.

Zəmanəsinin yüksək əxlaq sahibi olan gənclərindən biri kimi tanınmış Ə. Cavid, araşdırdığı şeirlərin xalqımızın mentalitetinə xas mənəvi dəyərlər təbliğ etməsinə böyük önəm verərək, bəzən xalq şeirində rast gəlinən açıq-saçıqlığı yolverilməz saymış və bu cür əsərlərin çapının qəti əleyhdarı olmuşdur. Molla Cumanın bəzi şeirlərində özünü göstərən bu cəhəti xüsusi diqqətə çatdıran gənc folklorçu daha çox müdrik bir ağsaqqal kimi öz prinsiplərini, məhəbbət mövzusunda qələmə alınmış və “gözəlləmə” adlandırdığı şeirlərin əsasında aşağıdakı kimi izah etmişdir:

“Gözəlləmə”lərin bir çoxlarında açıq-saçıq vulqar təsvirlər, duyğular var. Çap edilərkən bunlara çox fikir verməli. Ən kiçik bir şeir gənc oxucuların duyğularını sapdıra bilər. Bədii ədəbiyyatda belə açıqlıq, naturalizm ən mənfi tərəflərdəndir. Pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən yanlıştır.”

Aşiq şeirinin müxtəlif növlərinin poetik xüsusiyyətlərini də dərinədən bilən Ə. Cavid, onların arasında divani, dübeyti, təxmis, təcnis, müxəmməs kimi poetik janrları fərqləndirərək, hər birinin forma əlamətlərini yığcam şəkildə təqdim etmişdir. Maraqlıdır ki, aşiq şeirinin ən geniş yayılmış janrlarından olan qoşmanı Ə. Cavid “qafiyə” adlandırmışdır. Görünür, həmin dövrün ədəbiyyat nəzəriyyəsinə aşiq şeirinin bu növü həmin ad altında tanınmışdır. Təsədüfi deyil ki, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində tərtib olunmuş bir sıra poetik antologiyalarda da Molla Pənah Vaqif,

Molla Vəli Vidadi, Qasım bəy Zakir və başqa görkəmli Azərbaycan şairlərinin qoşmaları “qəvafi” (qafiyələr) bölümündə verilmişdir.

Ə. Cavidin artıq qeyd etdiyimiz mətnşünaslıq fəaliyyəti, daha çox poetik mətnlər üzərindəki bərpaçılıq işində özünü büruzə verməkdədir. Bu tədqiqatında da həmin işini uğurla davam etdirən gənc mətnşünas, bir sıra konkret örnəkləri özü bərpa etməklə yanaşı, gələcək bərpaçılar üçün də özünün qiymətli tövsiyələrini vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz həmin tövsiyələr əsasında müasir nəşrin bir sıra düzəliş və dəqiqləşdirmələri həyata keçirilmişdir. Bu tövsiyələr təkcə vəznə, hecaların sayına deyil, eyni zamanda, deyilən poetik sözün məntiqi mənasına əsaslanır ki, bu baxımdan da Ə. Cavid çox zaman formanı qurban vermək bahasına olsa belə, mənanın bərpasını ön plana çəkməsi ilə alim və vətəndaş səriştəsini sübuta yetirmişdir.

Ümumilikdə, araşdırıcılığa təzə-təzə başlayan, amma kifayət qədər yüksək səriştə və istedad göstərən Ərtoğrol Cavid, Molla Cumanın və Miskinli Vəlinin şeirləri üzərində apardığı tədqiqatlarda özünü bacarıqlı bir poeziya mütəxəssisi kimi göstərməklə bir daha belə bir həqiqəti sübuta yetirmişdir ki, dahi insanların övladlarına da həmin dühadan bir pay, bir Tanrı qisməti düşür. Əsas məsələ ondadır ki, bu paydan necə və hansı məqsədlərlə istifadə edirsən. Ə. Cavidin məqsədi – xalqına xidmət idi və o, bu işin öhdəsindən çox yüksək səviyyədə gəlmişdi.

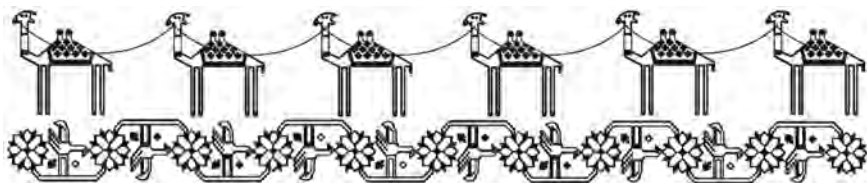
Gülbəniz Babaxanlı

MOLLA CUMANIN
ƏSƏRLƏRİ

Toplayan: Ərtoğrul Cavid

Ərtoğrol Cavid

MOLLA CUMANIN ŞEİRLƏRİ HAQDA

OLLA Cumanın toplanmış bu parçaları şifahi ədəbiyyatın maraqlı nümunələrindəndir. Bütün folklor materialları məişət temalarından olduğu kimi bu şeirlərdəki tema, məzmun da xalq məişətindəndir. Folklor lirikasında ən əsas yeri gözəlləmələr tutur. Molla Cumanın təxminən altmışa qədər olan bu parçalarının qırx beşi-əllisi gözəlləmədir: gözəllərə müraciət, onu təsvir... Məişətin ayrı-ayrı hissələrini verən parçalar da var. Məsələn: “Deyər” rədifli “Divani”də “mə-nəm-mənəm” deyənlərin pisliyi, xeyirsizliyi deyilir:

“Hər gedəndən sual etsən
Sahibkamalam deyər”

“Əsl iyid özün öyməz
Sözün söylər mərd kimi”

“Altmışında qarı sevsən,
Qıza misalam deyər”.

“Aldanma” rədifli “Qafiyə” namuslu bir qocanın gənc bir qıza nəsihətidir (Son bənd ümumi formal müraciətdən doğmuş).

“Sevdiciyim, məndən sənə nəsihət
Hər yetənə, yalançıya aldanma”

“Yaramaz bir-iki arşın çitdən ötrü
Hər çərçiyə, dükançıya aldanma”

“Evlər yıxıb, araları düzəldən
Tələtçiyə, yabançıya aldanma”

Hünü haqda maraqlı bir müxəmməs də vardır.

Şeirlər içində 5 həcv vardır. Hamısı müəyyən yaşayış səbəbi ilə yaranıb.

Bəzi parçalar var ki, məzmunu qarışıqdır, hər misrada dini elementlər seçilir, bu səbəblə oxucunu yorur. “Bir bax” rədifli, “Məndədir” rədifli “Qafiyə” bunlardandır. Oxucu üçün ağır, yad olan şeirlər verilməsə daha yaxşıdır.

“Gözəllmə”lərin bir çoxlarında açıx-saçıx vulqar təsvirlər, duyğular var. Çap edilərkən bunlara çox fikir verməli. Ən kiçik bir şeir gənc oxucuların duyğularını sapdıra bilər. Bədii ədəbiyyatda belə açıxlıq, naturalizm ən mənfi tərəflərdəndir. Pedaqoji nöqteyi nəzərdən yanlışdır.

Şeirlərin müxtəlif formalarda olması yaxşı tərəfləridir: divanı, qafiyə, təxmis, təcnis, dübeyt, müxəmməs, cığalı dübeyt, həcv...

Tematik və formal xüsusiyyətlərə görə şeirlər sistemlə düzəlməlidir:

I. Gözəllər və gözəllik haqqında.

Divanilər

Dübeytlər

Qafiyələr

Təxmislər

Təcnislər

Müxəmməs

II. Başqa şeirlər

Divanilər

Qafiyələr

Müxəmməs

III. Həcvlər

Parçalar belə verilirəkən tematik yaygınlıq bir düşüncə, dərk vəhdəti yaradar, bundan ilavə oxucu folklor formalarını hiss etmədən öyrənər. Məsələn: Divani daima 24 misra olur. Hər bəndin cüt misraları qafiyəli, tək misraları sərbəst olur. Hər bəndin son misraları ayrıca qafiyəlidir. Divani 8 heca olur.

İkinci bəndin son misrası yalnız qafiyədar, üçüncü misra sərbəst olduğundan çox vaxt fikir burada verilir.

Əyər divanilər bir yerdə verilsə (temaca bağlılar) oxucu xəbəri olmadan divani formasını öyrənər. Çap olurkən misra çatmamazlığı da düzəldilməlidir.

“Deyər” rədif “divani”nin 3-cü bəndinin ilk misrası yoxdur.

“İsmi pünhan söylə görüm” misrası ilə başlayan “Dübeyt”in son bəndi yoxdur. “Dübeyt” əksərən 12 misra, 3 bənd, 8 hecalı misralardan olur. Son bənddə avtorun adı çəkilər. Burada o yoxdur. Çap üçün hamısı tamamlanmalıdır.

İfadəsi təmiz olan bu şeirlər standart təşbih, istiarələr olan parçalardan qiymətlidir. Nümunə bir neçə misal göstərək:

“Gəlin” rədifli “Qafiyə”nin son bəndi:

“Nə üçün mənimlə bir az gülməzsən?

Axan gözlərimin yaşın silməzsən?

Sorub əhvalımı dərdim bilməzsən,

Cuma təki olmaz can qoyan gəlin”

Yaxud başqa bir “Divani”dən bir bənd alaq:

“Bu dünyada görən varmı
Mənimtək dərdə düşən?
Əşq odundan köynək geyən,
İçində bağıri bişən?”

Hər misradakı səmimilik oxucunu məmnun buraxır. Bunun səbəbi avtorun duyaraq, yaşayaraq yazmasıdır.

Bəzən elə yerlər var ki, ritm daha kəskin, daha oynaqdır. “Dilbər” rədifli “Təxmis”-in 2-ci bəndi:

“Ol yaradan yaradıbdır
Sən balanı necə nazlı,
İncə belli, şəmşad əlli,
Fəsih dilli, şirin sözlü,
Orta boylu, gözəl xoylu,
Ənbər boylu, qəmər üzlü
Qələm qaşlı, şux baxışlı
İncə dişli, maral gözlü
İzin ver hüsnünə edim
Doyunca tamaşa, dilbər”.

Ümumi parçalarda metrik “qafiyə” bölgülər yanlışlığı vardır. Onlar çox azdır. Lakin, misal lasımdır.

“Küsü” şeirində:

“Bir qarqış qarqadım keyfinə dəydi,
Bağışla sevcigim sən halal eylə”.

Əvvəla imla səhvi vardır: “sevcigim” yox “sevdiciyim” olmalı idi. İndi qısa isə “sevdiciyim” kəlməsi düzəldikdə uzun olar. Lakin yenə düzəltmək olar:

“Bir qarqış qarqadım keyfinə dəydi,
Bağışla sevdiciyim halal eylə”.

Qafiyələrin çoxu doğrudur. Bəzən zəiflik hiss olunur. Qafiyədar olmaqçun bir hərf atılır, saitlər incədən qalına keçir və sairə...

Bir “Divani”nin 3-cü bəndi qafiyəsi (...+ra+lı) formasındadır. “Aralı”, “Maralı” kəlmələri ilə qafiyə olmaqçun belə kəlmə vardır.

“Gün doğubdur məğribdən
Dağlar başı qaralı
Ey sevdiyim gəl yaxına
Nə durmusan aralı...”

“Qaralı” sözü heç şübhəsiz ki, “r” səsi atılmış “qaralır”dır. Yaxud “Dilbər” rədifli şeirdə qafiyə üçün “atəşə” sözü “ataşa” kimi gedib:

“Şah əyilmiş başə dilbər.

.....

.....

.....

Tutuşdu ataşa dilbər”.

Bunlara baxmıyaraq söylədim ki, formaca bu şeirlər əksərən doğrudur. Ən doğru qafiyələr də az deyildir:

Məs:

Neçə cahil, neçə kamil, neçə tifil, neçə piran
Neçə namərd, neçə cömərd, neçə mürtəd, fikri siran
Neçə çirkin, neçə toryət, neçə məhbub misli ceyran
Neçə aşiq, neçə məşuq, neçə sevgi, neçə heyran
Neçə dövlət olub bərbat, neçə ziynət qalib viran.

parçasında:

“Piran”, “siran”, “ceyran”, “heyran”, “viran” qafiyələri doğru olmaqdan başqa hər misrada da qafiyəli yaxın sözlər vardır.

1-cidə cahil, kamil, (tifil)
2-cidə namərd, cömərd
5-cidə dövlət, ziynət.

Bir neçə yerdə 3 samit ağırlığı vardır. “Alım” rədifli “Təcnis”dən:

“Məhəbbət canında açalı dərdi
Mərdanə sirrlərin açalı dərdi...”

Bu üç samit (sirrlərin) 11 hecalı bir misranı yarım heca uza-dan kimi olur, onları tez tələffüz edirkən çox gülünc çıxır.

Daha başqa misal: “Heç” rədifli divanidə

“Əziz bayram günləri
Xalqla gəzdin qolboyun
Bircə gəlib, təmənləşib
Halımı sordunmu heç?”

Şeirin leksikonunda xalq canlı dilinə aid kəlmələr vardır.

“....

Bircə gəlib təmənləşib,
Halımı sordunmu heç?”

Təmənləşmək – əl vermək, görüşmək deməkdir.

“Axşam çağıdır” rədifli divanidə:

“İlan kimi sürünübən
Gəlmişəm doqqazına”

Doqqaz – qapı ağzındakı yüksək səki deməkdir.

“Dilbər” rədifli təxmisdə:

“Bülbül kimi sayıl idim
Sənə dedim guşa dilbər”

Sayıl – sərbəst, dinc deməkdir.

Bəzi kəlmələr də var ki, mənalarını tapmaq çox da asan deyil.

“Bax” rədifli divanidə:

“Xoryətlərdən pünhan olsun
Şamama ilə tər buxaq...”

Təxminən bilinir ki, bir qrup insanı göstərir, lakin bu kəlmə o insanların hansı xüsusiyyətini göstərir bəlli deyil, millətinimi, olduğu yerinimi?...

Hər yerdə işarə əvəzliyi “o” yerinə “ol” verilib. Bu Azərbaycan ədəbi dilində də bu yaxınlara qədər (1920-yə qədər) olmuş hadisədir. Məsələn:

“Gecə-gündüz yalvarıram
Sırrımı duyduğunu heç
Ol qədər dad çəkirəm...”

Bəzən I şəxs müzare feilində müzare şəkilçisi atılıb, yerini feil kökünün son samiti tutur. Məsələn:

“Sıdıqla üzünə baxdım bir cilov
Çağırram Allahı eylərəm alov”.

(Çağır+ar+am).

Köhnə forma yenə feil bağlamalıdır.

Məsələn: “Alım” rədifli təcnisdə:

“Məhəbbət canında açalı dərdi
Mərdanə sirrlərin açalı dərdi
Məşuqum eyləsə açalı dərdi...”

(feilin kökü+əli, alı) köhnə bağlama formasıdır.

“Bir bax” rədifli şeirdə:

“Yanıban bağı gündüzdü gecə oldu”.

“Dilbər” rədifli təxmisdə:

“Tamaşa eylədim dilbər
Duruban qabağında”

“Danış” rədifli şeirdə:

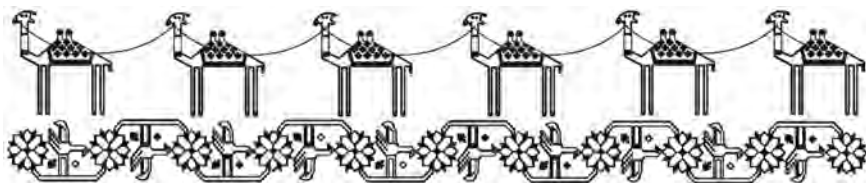
“Dəribən nar meyvəsin...”

“Gəlin” rədifli parçada:

“Çəkibən yaşmağı üzün yaşıتما,
Sinəmin üstünə dağ qoyan gəlin.
Gedibən dərdimi həndən aşırتما,
Allahı seversən bir dayan gəlin!”

Bu şeirlər ümumən folklor lirikasını əks etməklə və prinsipial yanlışlıq olmamaqla çapa layıqdır.

26.08. 1939

MOLLA CUMANIN TƏRCÜMEYİ-HALI

OLLA Cuma Nuxa rayonu Layıski kəndindəndir. Yoxsul bir kəndli ailəsindən olmuşdur. Atasının adı Saleh, babasının adı molla Orucdur. 1860-cı ildə anadan olmuşdur. Uşaq vaxtı bu kənddə yaşamış, mədrəsədə oxuyub ərəb və fars dillərini öyrənmişdir. 15 yaşından şeirə, saza məhəbbət bəsləyib. Mollası Molla Məhəmmədin nəsihətinə baxmayıb saz götürüb aşığığa başlamışdır. Molla “aşıqlar, şairlər cəhənnəmdə qətrən qazanında yanacaqlar, çalıb oxusan gözün kor olacaqdır” demişdir. Mollanın bu hədəsinə cavab olaraq Molla Cuma onu həcv etmişdir:

Məndən salam olsun, Molla Məhəmməd
Yeni aşiq olmuşam saz göndər mənə
Özüm söz deməyə hələ acizəm
Bir qədər nəzm eylə söz göndər mənə.

Dəryanın qəvvası az olmağa baxmaz
Əlli beş sərçədən bir qırğı qorxmaz
İki şey dünyada heç yaddan çıxmaz
Bunların cavabın yaz göndər mənə.

İki könül iki doydax kər etdi
İki avaz iki meyl kər etdi

İki gözüm birdən-birə kor etdi
Qızıldan bir cüt göz göndər mənə.

İkisi bağbandır ikisi bağ
Dörd avçıdır dörd də dağ
İkisi ölübdür ikisi qalıb sağ
Bunların cavabın tez göndər mənə.

Molla Cumanın əlində var bu yazı
Nə lazımdır xalq eşitsin avazı
Sizdə olan o beytlər, o yazı
Qədrini bilməzsən tez göndər mənə.

Bu həcvidən sonra Molla Cuma aşılıq eləmişdir. Molla Cuma yalnız mollaxanada oxuduğuna görə və o zaman bir qədər savadlı olanlara deyildiyinə görə Molla Cuma adlandırılmışdır. Həqiqətdə isə o, ruhanilik ilə heç bir əlaqəsi olmamış və bunların kəskin düşmanı olmuşdur.

O bir ucu Zaqatala, Bələkən bir ucu da Nuxa rayonu arasında aşılıq eləmiş, arabir yayda Axtıya getmişdir. Qarabaldırlı kəndinin (Zaqatala) aşığı Aşiq Həsənəlinin yanına gedib aşılığı və sazı ondan öyrənmişdir. Özü alçaraq və dolu bir adam olmuşdur. Həmişə ağ kürk geyərmiş. Və kürkünün yaxası qara parça ilə tikilmiş olardı. Daqqa papaq qoyar və saya kəmər qurşarmış. Camaat içində çox hörmət və nüfuza malik olmuşdur. Həmişə kəntlərdə aylarla toylara, mağarlara gedərmiş. Dağıstanlı aşiq Abdulla (Xuniq kəndindən), Aşiq İsgəndər (Qədirixli), Aşiq Yusif (Layısklı), Aşiq Camal və Aşiq Rəcəb (Hirək), aşiq İbrahim və Aşiq İsmayıl (Qax rayonu Zəyən kəndindən) iki qardaş Molla Cumanın şəyirdləri olmuş. Bir yerə gedəndə bu şəyirdlərini də götürüb gedərmiş. Həmişə kiçik bir saz götürər və bunu kürkünün altına vurarmış. Əvvəli yoxsul olmuş, sonralar əkinçiliklə məşğul olmuşdur.

1920-cı ildə Qışlaq Layıski kəndində ölmüşdür.

HƏCVLƏR

*(Qıpçaqkəntli varlı və dövlətli bir hacı olan
Hacı Kərimə)*

* * *

Səni özümə dost bilirdim, ey hacı Kərim,
Qabiliyyətin yoxmuş qaban deyərəm.
Əslin yengilodu gürcüdən dönmə,
Sığnaxdan gəlibdir baban deyərəm.

Qərəz tərgitmədin bu pis peşəni,
Kəndin yedin get yeyələn meşəni.
Səndə yoxdur hacılığın nişanı,
Tərəkəməsən ya da çoban deyərəm.

Sən mənə versəydin bir tağar buğda,
Ləyəndə pulunu alardın nağda.
Sərsəm olub görüm gəzəsən dağda,
Haqq eləsin sənə divan deyərəm.

Mən ömrümdə görməmişdim bu işi,
Mənə yalan sata qıpçaq keşişi.
Beş qat namazında çəkərəm qarqışı,
Dağılsın yurduyla yuvan deyərəm.

O yalan söyləyən ağzın cırılsın,
Moladan qapına piçət vurulsun.
Səndən sonra uşaqların qırılsın,
Oğlanların ölsün cavan deyərəm.

Əyrinin sözləri olarmış əyri,
Mülkündə bayquşlar eyləsin seyri.
Qapında dörd ayaq bir itdən qeyri
Qırılıb qalmasın heyvan deyərəm.

Ölkənin dəyyusu, dünyanın bici
Məkkəyə getməklə olarmı hacı?
Un tapma təndirə asmağa sacı
Yeyəsən aşını yavan deyərəm.

Bacarmadığın... eləmə çərək,
Salıbsan canıma xiffətlə mərəz.
Yalanı çox söylər mürtəd xaçpərəst
Kərim adı heyifdir, İvan deyərəm.

Molla Cumanın əlində çərələnibsən
Dostluq dəftərindən qaralanıbsan
Gülləmi dəyibdir yaralanıbsan
Qıllı ayaq yastı daban deyərəm.

Bu həcvi Molla Cuma hacı Kərim öz sözünə yalançı çıxdığı zaman demişdir. Hacı bəyləri, lotuları və mötəbərləri yığb məclis qurmuş. Molla Cuma da burda çalib çağırmışdır. Hacı Kərim axırda Cumanın qulağına demişdir: onlardan devran alma, sənin devranını mən verəcəyəm. Mən bir tağar buğda göndərəm. Molla Cuma oğlunu buğda gətirməyə göndərəndə Hacı verməyib, qaçıb gizlənib. Molla Cuma da bu həcvi yazıb ona göndərüb.

* * *

Xəbərin çatdı ey oxutlu axsax, Laçın,
İnciməyinən cavabını qaytarıban versax, Laçın.
Tərifin yaxşı eylərək bir üzünü görsax, Laçın,
Danışırsan səfeh səfeh ey ağılsız sarsax, Laçın.

Əyər sən dükançısan qur tərəzi sat qəndini,
Xoşusan dur tut ayaq lotu gəlsin aç bəndini.
Donuzsan gir burmaya dağıtmaynan çöl həndini,
Köpəksən hürmə yana qoruginən öz kəndini,
Rizqi sənə hayıfdir ye xirniklə qarsax, Laçın.

Əyər sən dükançısan qur tərəzi sat xınanı,
Arvadsan bağla başa sərəndazı ya cunanı.
Olmaz səndən xozəyin get naxıra güd dananı,
Bizi heç şey eləyib özünümü etdin dananı?
Mal kimi tələbdəsən dalına yığ boğarsaq, Laçın.

Aşığın fikrin çəkib özünü salma qəhərə,
Gah ayısan, gah eşşəksən, gah da girmə yüz təhərə.
Dalından palanı alıb özünü öyrətmə yəhərə,
Sabah tezdən duruban tez özünü ver şəhərə,
Şirvələnin qəssəblərə tullasın bağırısaq Laçın.

Tərifin azdır deyib incimə sən ay xozəyin,
Soncuqlama dana kimi mıxdan açılar gözəyin.
Suvaxla öz saqqalını, öz sidiyin, öz təzəyin,
Layışqlı Molla Cuma bəzəyibdir hər bəzəyin,
Get söylə Dülğər oğluna ay axmax qurumsaq Laçın.

Oxut kəndində aqsaq Laçın adlı birisi olur. Burada söhbət olub ki, Dülğər oğlumu yoxsa Molla Cumamı yaxşı aşığıdır. Aqsaq Laçın deyib ki, Molla Cuma bir zibil deyil, Dülğər oğlu yaxşıdır. Bu söhbəti Molla Cumaya deyiblər. O da götürüb yuxarıdakı həcvi deyib.

* * *

Yusuf dayı sizin qonşu Rəcəbin
Boynu saxsı kürəsinə oxşayır.
Bu alasarsağın bu biədəbin
Qarnı çaxır küpəsinə oxşayır.

Bekar bekar söhbət eylər özündən,
Danışanda zəhlən gedər sözündən.
Ağ unçular əksik olmaz gözündən,
Boğaz malın çərəsinə oxşayır.

Öküz olsa kişi qoşar kotana,
Halhal eylər hər yanından ötənə.
Burnu yastı dodaqları ətənə,
Ağzı qoyun bərəsinə oxşayır.

Belə yanşaq bir də olar İranda,
Dağ donuzu kökəlibdir aranda.
Qozluğundan qabarıban duranda
Bir toyuğun fərəsinə oxşayır.

Bu Cuma insana boyun əymədi,
Əysə də keyfinə kimsə dəymədi.
Yalvardım yunumu tərəkə qoymadı,
İndi yerə girəsinə oxşayır.

Rəcəb adlı bir dövlətli kəntli öz gəmirəsindən (binədən) gəlirmiş. Molla Cuma da çobanlardan bir put yun alıb qayıdırmış. Yolda ona rast gəlir. Təvəqqə eliyir ki bunun yununu da tərkinə alsın. Rəcəb almır. Yüküm ağırdır deyib gedir. Molla Cuma da Rəcəbin qonşusuna (Yusif adlı öz dostuna) bir kağız yazıb Rəcəbi həvc eləyir.

Divani

Aşıqla höcət çəkər
Hər yetən yava yoluq.
Deyər mən də əşq əhliyəm,
Məclisdə çoban çoluq.
Gəl danışım bir az sənə,
İncimə sən bu tağdan,
Zər qədrini zərgar bilər,
Nə bilər nadan qoduq.
Abır bilməz bədəsilin

Qızıışanda dabanı
Nə tanımaz yol ərkanı,
Nə düz deməz havanı.
Gah çevirər şikastanı,
Gah da oxur divanı.
Sallam səni abırından,
Məclisi etmə şulux.
Molla Cuma hər sözü
Sənə layiq görməyir.
Yanşaxlıqda bil ki bala,
İt də səntək hürməyir.
Özü deyər özü gülər,
Xalqa macal verməyir.
Deyən yoxdur bəs deyilmi
Ay hayasız bədqılıq.

Divani

Gəl ağzını təmiz saxla
Xoşqılıq cavan kimi.
Nə lazımdır sərt danışmaq
Mirqəzəb divan kimi.
Yüzü gəlsə sən kiminin
Girmərəm meydanına,
Qabağında danışaram
Əli pəhləvan kimi.

Peşən eşşəy peşəsidir
Xalx ilə cəng eyləmək.
Beyqafildən qıçın qapıb
Axsayıb ləng eyləmək.
Him bilməzsən, qaş bilməzsən,
Başımı dəng eləmə.

Qanmazlığın xeyli vardır
Ayı qaltavan kimi.

Molla Cuma mərd oğludur,
Heç xoşlamaz paxılı.
İsmi pünhan atəşindən
Alışiban yaxılı.
Gecələrdə süngəlersən
Bağı bağça taxılı,
Gündüzləri yatarsan
Kol dibində qaban kimi.

GÖZƏLLƏMƏLƏR

Divani

Gecə gündüz yalvarıram,
Sirrimi duyduğunu heç.
Ol qədər dad çəkirəm,
Sözümə uydunmu heç.

Əziz bayram günləri
Xalqla gəzdin qolboyun,
Bircə gəlib təmənleşib
Halımı sordunmu heç.

Atalardan qalıb məsəl:
Dağılan çanax dolmaz.
Yusifə qalmayan gözəllik
Bil ki sənə də qalmaz.
Yetən yerdə öyünərsən,
Sən təkə namərd olmaz.
Yalvarmaqdan candan oldum,
Bir bəsə qıydınmı heç.

Molla Cuma qan ağlayır
Yuxusundan oyanıb.
Bu dünyada ömür sürür
Qəm küpünə boyanıb.
Sormadın əhvalımı
Bir bütədə dayanıb.
İsmi pünhan, üzüm üstə
Üzünü qoyduğunu heç.

Divani

Yar başına dolanım mən,
Qız qadasın aldığım.
Açılanda bahar fəsl
Yaz qadasın aldığım.

Bu sözləri dilmən desəm,
Yanıb bağrım kül olar,
Qoy alım əlimə bir
Saz qadasın aldığım.

Hər görəndə qaşlarını,
Oynayır qanım mənim.
Sən tək xub gözələ
Peşkəş şirin canım mənim.
Bürüsə dörd yanıma,
Yox bir gözəldə gümanım mənim.
Gözəllikdə yoxdur sənə
Söz qadasın aldığım.

Belə yardan kim inciyər,
Çağıranda hay verir.
Gül yanağın zəkatından
Bir busə də pay verir.
Ləbi şəkər qəndi nabat,
Məmələri bay verir
Cuma ilə et zarafat,
Döz, qadasın aldığım.

Divani

Xeyli dəmdir mən naşıydım,
Bu qızıdakı fəndə bax.
Xumarlanıb ala gözlər,
Ləbindəki qəndə bax.
Xoryətlərdən pünhan olsun,
Şamama ilə tər buxaq.
Xoş qönçəsən mən bülbülü
Salıbsan kəməndə bax.

Xəstə düşən bəndələrin
Təbibisən, ya xalıq.
Xar qucubdur güllərini,
Bülbüllər qaldı yanıq.
Xətrimə dəyib əziz
Könlümü etmə sınıx.
Hər səhərdən bir mənə
Durub ötəndə bax.

Xudan yazsın səni mənə,
Biz də murada çataq.
Xırda xırda doğrayıban
Avaz avaza qataq.
Xalqdan gizlin bir gecə də
Sarmaşib belə yataq
Xurmatəki Molla Cuma
Ləblərin əməndə bax.

Divani

İsmi pünhan, nə peşmansan,
Gülgünən can-can əziz.
Həsrətindən mən ölürəm,
Bilginən can-can əziz.
İnanmırsan gətir Quran,
Doğrudur dostluğumuz.
Ağu deyə badə versən,
Alsana sən, can-can əziz.

Xan deyiləm bu cahanda,
Əlimdə ola höküm.
Simizərsiz hambal gəlməz,
Belimdə qaldı yüküm.
Oğrun oğrun – dərdə düşdüm,
İstərəm loğman həkim
Bu dərdimin təbibisi sən,
Olginən, can-can əziz.

İsmi pünhan, eşqim mənim
Ciyərimdə sancıdır.
Yanaxların lələdir,
Qızıl gülün gənçüdür.
Zəkat üçün busə aldım,
Gönül məndən incidi.
Təkbir yada mən Cumanı
Salgınan can-can əziz.

Divani

İsmi pünhan, şəfqət eylə
Mənə, axşam çağıdır.
Dağıtginən dərd qəmimi
Yenə, axşam çağıdır.
İlan kimi sürünübən
Gəlmişəm doqqazına.
Mən yetimə mehman ol
Deynə, axşam çağıdır.

Gün doğubdur məğribdən,
Dağlar başı qaralı.
Ey sevdiyim gəl yaxına,
Nə durmusan aralı.
Avçı, gözün əldən qoyma
İtirdiyin maralı.
Bir də getsə heç tapılmaz
Yenə, axşam çağıdır.

Haq yaradıb gözəllikdə
Sən cavanı bəxtəvər.
Aç qolların sal boynuma,
Gör şirin canda nə var.
Zülmət çökdü yer üzünə,
Əğyar oldu bixəbər.
Qoy sarmaşsın Molla Cuma
Sənə, axşam çağıdır.

Qafiyə¹

Gəl oyan qəflətdən, ey qafil insan,
Gözün aç dünyanın işinə bir bax.
Gör necə dolanır bu çərxi devran,
Yaz, yayına payız qışına bir bax.

Qışında qar olur, yazında boran,
Gah verər ziynəti gah eylər viran.
Havanın üzündə məhəllə quran
Göydə şəmsi qəmərin ərşinə bir bax.

Ərşində yaratmış xoş mələkləri,
Bilinməz onların övrəti əri.
Qızıl öküz götürmədi bu yeri,
Çibin qondu bunun tuşuna bir bax.

Çibindən qorquban müsəxxər oldu,
Birliyin unatdı ilqarı pozdu.
Tutdu quyuğunu gör necə süzdü,
Bu məlun şeytanın işinə bir bax.

Başına xak oldu, çeşminə qubar,
Hər iş qadirdir qəni girdigar
Ayrıldı Yaqubdan Yusif peyğəmbər,
Ağladı gözünün yaşına bir bax.

Ol qədər yaş tökdü yoxdur hesabı,
Yanıban bağrının bişdi kababı.
Anasız xalq oldu ol İsa nəbi,
Yapışdı Məryəmin döşünə bir bax.

¹ “Qoşma” mənasında işlənmişdir (*red.*)

Süd verib bəslədi Məryəm anası,
Haqqında nazildir Taha surası
Üç gecə dalbadal uydu ağası,
İbrahim Xəlilin düşünə bir bax.

Düşündə ağası eylədi fərman,
Səhərdən etginən oğlunu qurban.
Dəryalar üzünə yağanda leysan,
Dürlü səmənginin cuşuna bir bax.

Səməngin cuşunda dür cavahirat,
Anlayana çox əzizdir möcüzat.
Gedibən Kəbiyə edibən ziyarət,
Ol həcərül əsvət daşına bir bax.

Görüb bilin daşı kimdir var olan?
Yerdə göydə hökümləri car olan.
Qanadı qu ayaqları nar olan
Beçarə Səməndər quşuna bir bax.

Bilin Səməndərin halı necə oldu,
Yanıban bağı gündüzü gecə oldu.
Molla Cuma dərd çəkməkdən qoca oldu,
İnanmayan, ağzında dişinə bir bax.

Təxmis¹

Bülbül kimi sayıl idim,
Sənə dedim guşa, dilbər.
Durna sayaq oxumağın
Əcəb gəldi xoşa, dilbər.

¹ “Müxəmməs” mənasında işlənmişdir (*red.*)

Nəzər qıldım camalına,
Sövdan endi başa, dilbər.
Qaynayıb eşqin qazanı,
Gönül gəldi coşa, dilbər
Ol yaradan yaradıbdır
Sən balanı şişə, dilbər.

Ol yaradan yaradıbdır
Sən balanı necə nazlı.
İncə belli, şümşad əlli,
Fəsih dilli, şirin sözlü
Orta boylu, gözəl xuylu,
Ənbər boylu, qəmər üzlü.
Qələm qaşlı, şux baxışlı,
İnci dişli, maral gözlü.
İzin ver hüsnünə edim
Doyunca tamaşa, dilbər.

Tamaşa eylədim, dilbər,
Durubanı qabağında
Əşq əhlinə qətl yazılmış
Lalə əhmər yanağında.
Xəstələrin dərдинə dərman
Zahir olmuş dodağında.
Vallah billah of demərəm,
Canım çıxsa ayağında.
Yazığam bir insaf eylə
Bağrı dönmüş daşa, dilbər.

İnsaf eylə, ey bağrı daş,
Aman, yarım, tut amanı.
Çünki vermiş Allah sənə
O xubluğu, o xoş canı.

Gül hüsnündə mat eyləmiş
Süsən sünbül və reyhanı.
Açıldı köksüyn bəndi,
Nagah gördüm tər sinəni,
Sədəfdən bir taxt üstünə
Şah əyləşmiş başa, dilbər.

Şahlarındır narınc, turunc,
Yüz qəfəsi iki bostan.
Bu yuxudan oyanıbdır
Təzə oynar sinən üstdən.
Nə hünəri var şairin
Vəsfən birin edə dəstan.
Daha dərməli çağıdır,
Əsirgəmə onu dostdan.
Göz sataşdı ağıl çaşdı,
Tutuşdu ataşa, dilbər.

Tutuşanda atəşinə
Cəsədindən can qaçıbdır.
Ağ buxağın şöləsindən
İrəngində qan qaçıbdır.
Eylə bir danışib güldün,
Ruhun məndən yan qaçıbdır.
Qərəz, görüb ədalətin,
Ölkə səndən tən qaçıbdır.
Qatlaşarmı hicranına
Ya sultan ya paşa, dilbər?

Qadağa ver hicranına,
Arada qan qada eylər.
Aşıq üçün məşuq olsa,
Fərzli cannan əda eylər.

Xoş halına o kimsənin,
Canın sənə fəda eylər.
Sayıl olub Molla Cuma
Yar qapında səda eylər.
Bu sayılə gəl rəhm eylə,
Qapında dərvişə, dilbər.

Divani

Hər gədədən suval etsən,
Sahibkamalam deyər.
Axsax bağa kölgələrdə
Əsil maralam deyər.

Heç gözələ yoxdur növbət,
Çirkin çəkibdir qabağa,
Tarazdanıb öz özünə
Nə şux camalam, deyər.

Əsil igid məclislərdə,
Mənəm deyib öyünməz.
Sözün söylər mərd kimi.
Kimsə ondan deyilməz
Adam var ki, bəylik elər
Zərrə qədər sevinməz
Adam var ki, çavuş olsa
Mən də kralam deyər.

Molla Cuma bu fənada
Sevdi İsmi pünhanı.
Tapılmaz bərabəri,
Gəzsən Şəki, Şirvanı.

Qadir Allah nə həyasız
Yaratmışan insanı.
Altmışında qarı sevsən,
Qıza misalam, deyər.

Divani

Aşıq çün danışanda
Bizim sarıdan danış.
Daş qoraya dəymə uçar,
Hasar, barıdan danış.

Füğarasansa əyər,
Başını bir təhər girrə.
Məclislərdə söz düşəndə
Buğda, darıdan danış.

Hər bağbanı bağa qoyma,
Girib bağı dərəllər.
Dəribən nar meyvəsin,
Çox ziyanlıx verəllər.
Gözəl üçün gündüz gəzmə,
Səni gec tez görəllər.
Baliğ olar söz götürməz,
Gecə yarıdan danış.

Molla Cumanın eşq əlindən
Ciyər bağı kabab olur.
Sirr verməgnən qız gəlinə,
Bədlayiq cavab olur.
Möhkəm uyub qucaqlasa,
Yəqin çox savab olur.

Ömür sürüb dünya görmüş
Qoca qarıdan danış.

Molla Cuma bir məclisdə oxuyanda qızdan-gəlindən çox deyir. Bir qarı etiraz edir. Molla Cuma da oradaca qarının xatırı üçün bu divanını qoşur.

Qafiyyə

Qardaş, sizlə hansı dildə danışım,
Yetmiş iki millətin dili məndədir.
Aləmi qərq eylər gözümün yaşı,
Daşqınca çayların seli məndədir.

Özümü çox dərin fikirlərə sallam,
Necə düşməninə intiqam allam.
Ədu qoşununa Zülfüqar çallam,
Heydəri-kərrarın qolu məndədir.

Arif məclisinə keçib oturram,
Çəkib misalına misal yetirrəm.
Göytək guruldaram, yağıb batırram,
Qarla yağış külək dolu məndədir.

Movlam başımıza açmasa əngəl,
İbadət etməyə olmaram tənbel.
İmami, əzəni, şafii, hənbəl –
Bu dörd təriqətin yolu məndədir.

Cumayam çox gizli sirlər açaram,
Minib səməndimi möhkəm qaçaram
Yığmışam mətai böyük tüccaram
Harunla qarunun malı məndədir.

Qafiyə

Gördüm camalını eşqinə düşdüm,
Yandırdın canımı oda sən, gəlin.
Qovrulub qovrulub yandım alışdım,
Amandır tez yetiş dada sən, gəlin.

Gəlmişəm gedirəm yolumdur irax,
Durubsan daldada əlində darax.
Çıxgılan qarşıya camalın görax,
Veribsən ömrümü bada sən, gəlin.

Gözəllər içində bir cür gəzirsən,
Oynadıban qaş gözünü süzürsən.
Bu Cumanın ürəyini üzürsən,
Hərdən bizi bir sal yada sən, gəlin.

Qafiyə

Çəkibən yaşmağı üzün yaşıتما,
Sinəmin üstünə dağ qoyan gəlin.
Gedibən dərdimi həddən aşırتما
Allahı sevərsən bir dayan, gəlin!

Düşmüşəm əşqinə keçən deyiləm,
Vursan da boynumu qaçan deyiləm.
Nə çaxır nə araq içən deyiləm,
Eyləmişən məni sən piyan, gəlin.

Nə üçün mənimlə bir az gülməzsən,
Axan gözlərimin yaşın silməzsən?
Sorub əhvalımı dərdim bilməzsən,
Cuma təki olmaz can qıyan, gəlin.

Qafiya

Sığallanıb qarşımıza çıxanda
Qamətin hər biri hər yana dəyər.
Maral kimi çevrilibən baxanda
Bxtavar gözlərin cahana dəyər.

El içində qalmaqallı dodağın,
Şəkərdən ləzzətli ballı dodağın,
O inci dişlərin, xallı dodağın
Qubaya, Dərbəndə, Səlyana dəyər.

Cumanı yanında xəcalət etdin,
Üzünə baxıban süzülüb getdin.
Şirincə dil ilə xoş gəldin etdin,
Bu xoş gəldin mənə milyana dəyər.

Qafiya

Ay qız dayan, ol Mövlanı seversən,
Bir saat qarşımda durgılən, gözəl.
Əşqinə düşməkdən sən bixəbərsən,
Rəhm edib halımı sorgılən, gözəl.

Özün bir meyvəsən dadın on beşdir,
Canında alışan odun on beşdir.
Əbcəd hesabda adın on beşdir,
Dilimdə əzbərdir görgılən, gözəl.

Gözlərin süzgündür qaşların əymə,
Düzübsən buxağa gümüşü düymə.
Cumadı, qəribdir keyfinə dəymə,
Ağ üzündən öpüş vergılən, gözəl.

Qafiyyə

(İsmi pünhan öləndə yazılmışdır)

İsmi pünhan, sinəmizi dağladın,
Sənin üçün necə canlar ağlayır.
Çox tay-tuşun yollarını bağladın,
Üzün görən mehribanlar ağlayır.

Nə səbəbdən bizdən kəsdin aranı,
Sən təbibsən bağlagınan yaranı.
Qohum, qardaş, cümlə geyib qaranı,
Dostun dostdur, cəm düşmanlar ağlayır.

Yadıma düşübdür gözəl çağların,
O gül yanağların, bal dodağların.
Qələm sifət qaşın, ay qabağların,
Molla Cuma tökər qanlar ağlayır.

Təcnis

Nə yaxşı sən bizə gəlibsən, canan,
Neçin gəldin eylə belə yazınan.
Nardan nara düşdü yenə bu seyrən,
Necə tutar əlim qargı yazınan.

Nədən ikən halal olsun sənə mən
Naşılara həmdəm olma sına mən
Nədən deyim ismi pünhan sənə mən
Nə gəzirsən özün durna yazınan.

Nazlı yarım, heç doymaram busandan
Noğul nabat şirin olmaz bu sandan

Nökər Cuma çox çəkinər pusandan
Namərdlərin dilin vursun yaz ilan.

Təcnis

Muştuluk, sevdiiyim, istəkli yarım,
Mərazimə mümkün etməz yüz alım.
Mənzildən mənzilə qabağın kəsdim,
Mümkün yoxsa, əl yaxandan üz alım.

Məhəbbət canında açalı dərdi
Mərdanə sirrlərin açalı dərdi
Məşuqum eyləsə açalı dərdi
Mən sənin dərindən gündə yüz alım.

Molla Cuma qulundur bir mən ölüm
Mah camalın zəkatin ver mən ölüm
Mehribanam qapında gül mən ölüm
Meyit düşsə Allah üçün yüz zalım.

Təcnis

İsmi pünhan namərdənsənə bax gəlmə,
Yalvarmaqdan candan oldum sənə də.
Şirin dildən sormadın heç bir kəlmə,
Nə dərdin var söyləginən sən ədə.

Müjgan oxun sinəm üstə şax endi,
Zülmətdə piyada oldu şah endi.
Yaz dilim dilindən ver şah endi
Haq divanda tutar divan sənə də.

Gönül dönsə bu dostluğu atarix,
Yol uzaxdır özün bihal atarix.
Cuma səni soyundura yatarix,
Min iki yüz doxsan iki sənədə.

Qafiyyə

Sallanıban sudan gələn bəxtəvər,
Yetişib ötüşüb tut məmələri.
Daşıban çıxıbdır məzərdən yana,
Unutma adamı ört məmələri.

Az qalıbdır onu görüb öləsi,
Qoynundan görünür pambıq lüləsi.
Aşıt saxla insafsızın balası,
Mislisi qardan ağ süd məmələri.

Mən Cumayam yarsızların yarıyam,
Taza tər məmənin sövdəkarıyam.
Sərrafam gəlmişəm xoş müştəriyəm,
Nə verim mərdana sat məmələri.

Qafiyyə

Maşallah xoş görünür gözümə,
Öyrənib əlimə fənt məmələrin.
Çox istərdim öpüb sürtüm üzümə,
Mənə yaxın gəlmir sərt məmələrin.

Məmələrin qızıl gümüş qubası,
Bağda bitən gülə bənzər şamaması.

Hərdən düşər köynəy ilə davası,
Basdırıbdır böyük hənd məmələrin.

Təzəlikdə dəli oldum yenə mən,
Narinc deyim, gümüş deyim buna mən.
Haq danışır qulluq edirəm buna mən,
Salıbdır gəm dilə fənd məmələrin.

Qədir Mövlan sənə insaf verəydi,
Qədrin bilən ləzzətini görəydi.
Molla Cuma bir qoynuna girəydi,
Doyunca soraydım qənd məmələrin.

Dübeyt¹

Gözəlim eylə tamaşa,
Yar qarşında dayanıbdır.
Mənim yatan kor talahım
İndi xabdan oyanıbdır.

Ay qabaqda siyah tellər,
Bülbül tək danışar güllər.
Ağ biləklər şəmşəd əllər
Al xınaya boyanıbdır.

Gözləri bənzər badama,
Ziyan verər çox adama.
Layışqlı Molla Cuma
Baxıb səni bəyənibdir.

¹ “Gəraylı” mənasında işlənmişdir (*red.*)

Dübeyt

İsmi pünhan, söylə görüm,
Nə kələklər var başında.
Hərdən səni xəcil gördüm,
Batırmaynan sirdaşımda.

Sən havasan çölün mənəm,
Sən durnasan gölün mənəm.
Sən bülbülsən gülün mənəm,
Hər dəm oxuram qarşımda.

Xidmətində qul Cumayam
Heç qalmadı abır hayan
El içində divanayam
Billah yandım ataşımda.

KÜSÜ

Qafiyyə

İsmi pünhan neçin məndən küsmüsən,
Qayıtgınan, tövbə istixfar eylə.
Şad könlümü dərdi pünhan qılmışan,
Kəs ağzımda dilimi sən lal eylə.

Səhər çıxıb gimgələrdə durarsan,
Xalqlar ilə gah gərəçi vurarsan,
Məni görüb ağzın yana vurarsan
Layiqmi bu sənə, bir xəyal eylə!?

Cumanın qəddini Yaradan əydi,
Aşıqda bu sevda nə yaman şeydi.

Bir qarqış qarqadım keyfinə dəydi,
Bağışla, sevdiiyim, sən halal eylə.

Dübeyt

A qız məndən can istəsən,
Keyfinə dəymək olarmı?
Səni kimi şux balanı
Heç əldən qoymaq olarmı?

Sözün gəlməz mənə acı,
Gör nədir dərdin əlacı.
Əyilsə şimal ağacı
Böyüsə əymək olarmı?

Aşiq oldum qaş-gözünə,
Ayna alıb bax özünə.
Bir fikr eylə öz-özünə:
Gör səndən doymaq olarmı?

Molla Cuma yandı oda,
Çat haraya yetiş dada.
Səndən qeyri bu dünyada
Gözələ uymaq olarmı?

Dübeyt

Ay qız, gəl gir bu qoynuma,
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.
Aç qolların sal boynuma
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.

Mən qurbanam xumar gözə,
Nə çəkmisən sürmə gözə.
Çox dərdi gəm vermə bizə
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.

Mən qurbanam qələm qaşa,
Sən mənə durax yanaşa.
Gözəllər etsin tamaşa,
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.

Boyun reyhandan ucadır,
Sormuşam halın necədir.
Gəl yataq uzun gecədir,
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.

Dərdim artıb əlli mindir,
Sınəm üstü dağ düyündür.
Molla Cuma çox qəmgindir,
Dur, ay qız, gəl, ay qız, gəl-gəl.

Divani

Yenə gördüm bağ içində
Oxşayırsan xana qız.
Kafir olan görsə səni,
Dönər müsəlmana qız.
Əndam üstə gümüş kəmər
Xub yaraşır incə belə.
Bu qəməzə ilə can üzərsən,
Bahis olma qana qız.

Əzəl belə qəsəm etdik
Yadigara necəsən.

Sən mənimlə əhd elədin
Bəs ilqara necəsən.
Hamısından əlim üzdüm
Bir cüt nara necəsən.
Əmanətim çoxdur səndə,
Nicə qoydun pünhana qız.

Sürmə çəkib o qaş-gözə,
Özünə bir ad elərsən.
Hərdən-hərdən bizə gəlib
Qəmli gönlüm şad elərsən.
Dağıdıban qəm hicranı,
Hicləsin bərbad elərsən,
O yerişin mən Cumanı
Salıbdır ümmana qız.

Divani

Zənn eyləmə yüngüləm mən,
Ağırca dağdır yüküm.
Çürük deyil ufaq deyil,
Möhkəmcə sağdır yüküm.
El vilayət bolluq olsa,
Açılsa xəznələri,
Həm qızıldır həm gümüşdür,
Təmizcə nağdır yüküm.

Gönlüm dərya, dilim qələm,
Sinəm böyük şəhərdir.
Yüz min mətah var içində,
Hər biri bir təhərdir.
Namərd müştəri olarsa,

Ağı ilə zəhərdir.
Müştərisi mərd olana
Bal ilə yağdır yüküm.

Molla Cuma anasından
Yaranıbdır bir dənə.
Əhli sərraf dükanında
Dürdənəyəm dürdənə.
Geyinibən cəng libasın
Girmişəm mən meydana.
Özüm Əli pəhləvanam,
Cümlə yaraqdır yüküm.

Qafiyyə

Gözəlin meyində kin kifir olmaz,
Meyli olar səri çölə gözəlin.
Nə fitnə qaldırmaz nə qiybət bilməz,
Ağrısın alasan belə gözəlin.

Gözəlin əlini əlinə alıb,
Canını canına mehliban qılıb,
İki dodağını ağzına salıb
Sovurasan gülə-gülə gözəlin.

Gözəlin yaraşığı gözü qaşdır,
Yanağı buxağı inci dişidir.
Marça-març öpmək də heyvan işidir,
Ustup ustup üzün yala gözəlin.

Gözəlin boynuna qolun sarışa,
Küsə səndən yalvarasan barışa,

Tifil kimi qoltuğuna girişə,
Nəfəsi qoynuna dola gözəlin.

Molla Cuma ömür sürən zamanda,
Axirət tədarükü görən zamanda,
Əzrayıla canın verən zamanda
Başı qucağında ola gözəlin.

Divani

Sığınaram Yaradana,
Yar bu yerə gəlməsə.
Taqətim yox səbr etməyə,
İntizara gəlməsə.
İsmi-pünhan əhd etmişdi,
Bir gecə mehmanınam,
Yəqin bil ki, namərd işdi
O ilqara gəlməsə.

Tifilkən mən bir badə
Pir əlindən almışam,
Ol səbəbdən şirin canı
Əşq oduna salmışam.
Müntəzirəm gözləyirəm,
Gözü yolda qalmışam,
Axıdaram sel yerinə
Qan didara gəlməsə.

Molla Cuma əşq əhlidir,
Aşıqlar atasıdır;
Mədrəsədə dərs oxuyub,
Fikrinin ustasıdır.

Hər oğraşa sirr vermək
Pis dilin xatasıdır.
Özüm gərək namə yazam
O dilbərə gəlməsə.

Müxəmməs

Ox sənin həsrətlərin bu canımda qaldı, Nigar
Ox sənin qara gözlərin əqlim başdan aldı, Nigar
Ox sənin söhbətlərin qəndi nabat baldı, Nigar
Ox sənin döşün üstə bir cüt narın kaldı, Nigar
Ox sənin şahmar dilin mən yazığı çaldı, Nigar.

Ox sənin şahmar telin müşki ətri ənbərdirmi
Ox sənin o ağ sinən kağızdırmı mərmərdirmi
Ox sənin sərvə boyun şəmşəddirmi ərərdirmi
Ox sənin ay qabağın on beş günlük qəmərdirmi
Ox sənin bal dodağın dəmgül bayaz xaldı, Nigar.

Ox sənin bal dodağın abi həyat bulağıdır
Ox sənin qoynun içi görənə cənnət bağıdır
Ox sənin söhbətlərin kəlməsi inək yağıdır
Ox sənin bir cüt gözün zülmət evin çırağıdır
Ox sənin göyçəkliyin məni dərdə saldı, Nigar.

Ox sənin dərdin məni qorxuram ki edər hələk
Ox sənin olmaz tayın heç bir huri heç bir mələk
Ox səni necə yaradıb üstümüzdə qadir fələk
Ox səni görən açar başına bir böyük kələk
Ox sənin var əndamın nə qiymətsiz haldı, Nigar.

Ox sənin var əndamın uca dağlar lalasıdır
Ox səni görən deyər Humay quşun balasıdır

Ox səni bircə biləm hansı idbar alasıdır
Ox səni Molla Cuma dildən-dilə salasıdır
Öz anan Ayişə xatın kəndin Çobanköldü, Nigar.

İsmi pünhan

* * *

İsmi pünhan, ismi pünhan,
Can qadasın aldığım!
Gəzmiyilən sevgilindən
Yan qadasın aldığım.
Yetişdin on dörd yaşına,
Gördü çıxmış gözlərim,
Mayıl oldu camalına
Can qadasın aldığım.

Sağisənsə ver piyalə,
Özgə qədəh doldurma,
Aşiqinə qan ağladıb
Gül üzünü soldurma.
Nahaq yerə bais olub
Gəl sən məni öldürmə.
Nahaq yolda çox çətindir
Qan qadasın aldığım.

Eşqə salan haq özüdür
Biz bu işə neyləyək,
Gül yanağın bülbülüyəm
Hərdəm vəsfən söyləyək.
İki canı bir döşəyə
Gəl mehriban eyləyək
Molla Cuma namuraddır
Qan, qadasın aldığım.

Qafiya

Mən bu işə mat qalmışam ağalar,
Yar məclisə nəçin gəldi qayıtdı.
Çətin bu dərd sinəm üstə sağalar,
Eşq oduna canım saldı qayıtdı.

Oturmuşdum dərdli qəmli bixəbər,
Yetişdi üstümə xublara sərdar.
Sağ əlində tutmuşdu zülfüqar,
Çatdı gərdənimə çaldı qayıtdı.

Gözəllərin yüz min iki oyunu,
Eşq əhlin öldürdü sözün yəqini.
Bir fənd ilə göstərərək boyunu,
Ağlımı başımdan aldı qayıtdı.

Al yaşıl geyinmiş taza dilbərim,
Qaş-gözünü süzə-süzə dilbərim.
Hərdən naz eylədi bizə dilbərim,
Baxdı bir üzümə güldü qayıtdı.

İstərdi bu işi yəqin bilməyi,
Səbəb nədir üzə baxıb gülməyi,
İnanmırdı Molla Cuma gəlməyi,
Gəldi, gəlməyimi bildi qayıtdı.

Qafiya

Əvvəlinci getdim usta yanına,
Oxutdu suramı dörd hərif oldu.
Bir cavanın əşqi düşdü sərimə,
Dedim ismin nədir: dörd hərif oldu.

Bir hərifi teydi taza nörəstə,
Nə ki, tağdan düşüb bu gülə bəstə.
Həsərin çəkməkdən olmuşam xəstə,
Din ilə imanım dörd hərif oldu.

Bir hərifi sindir surahı belli,
Süsəndim sənə mən ey fitnə felli.
Tutu tək danışan o şirin dilli,
Canımın cananı dörd hərif oldu.

Bir hərifi reydi ruxsarı xoşdu,
Röyadan gözəldir bu qələm qaşdı.
Huridən artıqdır, mələkdən başdı,
Dərdimin dərmanı dörd hərif oldu.

Bir hərifi mimdir mələkdən artıq,
Danışanda hicran diləkdən artıq.
Ətrdə tuyğundan tüləkdən artıq,
Öldürdü Cumanı dörd hərif oldu.

Divani

İsmi pünhan, mən ki səndən
Əzəl başdan küsmüşəm.
Ay qabaqdan, xumar gözdən,
Qələm qaşdan küsmüşəm.
Üstən ötdü əziz bayram,
Gəlib təmənnəşmədik.
İncə beldən sərvə boydan
Al qumaşdan küsmüşəm.

Bu dünyada görən varmı
Mənimtək dərdə düşən?

Əşq odundan köynək geyən,
İçində bağıri bişən.
Öz yarını yad eyləyib
Özgə yarla danışan
Gül dahandan, şux zabandan,
Göhər dişdən küsmüşəm.

Molla Cuma hicran çəkər,
Hal əhvalın sormursan.
Xidmətində qulluğa da
Daha layiq görmürsən.
Gecə gündüz yalvarıram,
Bircə busə qıymırsan.
Gül yanaxdan, tər buxaqdan,
Mərmər döşdən küsmüşəm.

Qafiyyə

Ağrın alım sənə gözəl demərəm,
Gözəlin zülfündə hey şana gəzər.
Gündə yüz yol sığal verər telinə,
Görən ağıl qaçar divana gəzər.

Gözəllər geyərlər zər ilə ziba,
Görən deyər səd afərin mərhəba.
Barmağında üzük qolda kəhrəba,
Boyadıb əllərin al xına gəzər.

Molla Cuma nə görübdür gözünü,
Gəlibən qarşıya göstər üzünü.
Örtübən gizlətmə gözəl üzünü,
Ədəbdə gözəllər mərdana gəzər.

Dübeyt

Avçıydım ava getdim,
Maral durdu yuvasından.
Xəstə yolu qova getdim,
Dağı keçdim tiyəsindən.

Çiyinbəciyindir teli burma,
Qaşda vəsmə gözdə sürmə,
Dosta soqət bir cüt alma
Yaxşı yerdən sinəsindən.

Mən Cumayam ağ olmuşam,
Açıliban bağ olmuşam.
Xəstə idim sağ olmuşam
Bu gözəlin duasından.

Qafiyyə

Salatın dilbərim, nə xoş camalın,
Üzünə baxmaxla doymaram sənnən.
Sevdiyim gözləyir yolumu mənim,
Sözünlə o yola getmərəm sənnən.

İstəmirəm səndən ayrı getməyi,
Meylim istər bir yataqda yatmağı.
Çox istərəm şirin söhbət etməyi,
İzn ver baş qoyum dizinə sənnən.

Cuma ilə yeri salıb yatalım,
Əmib ləblərin murada çatalım.
Əl atıb qoynunda şamama tutalım,
Eyləyim zarafat özünə sənnən.

Divani

Əzəlindən bülbül olub
Gül qədrin bilmədim.
Soldu laləm gülü reyhan,
Tel qədrin bilmədim.
Heyif ömrüm getdi bada,
Yetişmədim murada.
Arı tək sızıldadım,
Bal qədrin bilmədi.

Ey ağalar qoyun deyim
Sizə belə qəziyyət.
Uşaqılıqda çox çəkmişəm
Öz-özümə əziyyət.
Ataların qaydasıdır,
Oğula verər nəsihət.
Sahib kamala dolmamış
El qədrin bilmədim.

Molla Cuma haraylayar,
Sayğılar yar oyanmaz.
Var yükümdə qurquşunlar,
Bir havada dayanmaz.
Adəm oğlu bu dünyada
Heç kim bil ki dayanmaz.
Qəm şələyə bükülməmiş
Dil qədrini bilmədim.

Qafiyyə

Üç qafiyyə yazdım İsmi pünhana,
Gül irəngin soldurmasın amandır.
Açıb özü bu naməni oxusun,
Özgələrə bildirməsin amandır.

Arif isə bir də ona nə demax,
Məni görüb eyləməsin qaşqabax
İkimiz də bu fikiri tərg edax
Düşmənləri güldürməsin amandır.

Hərdən-hərdən gəşt eyləyir çöllərə,
Aşıqını salıb yaman hallara.
Bir axşam bir sabah çıxıb yollara
Mən Cumanı öldürməsin amandır.

Qafiyyə

Ay ağalar bir tərmanın balası
Beyqafıl uçuban qolumdan getdi.
Həsərət gözlərimin əğyar tənəsi
Ayrılib sağımı solumdan getdi.

Bu əşqin üstündə çoxlar lal oldu,
Günüm pərişandır qamətim “dal”dı.
Bağban oldum bağım virana qaldı,
Bülbüllər tərgiyib gülümdən getdi.

Molla Cuma çəkər dost intizarı,
Dünyada olarmı qız barabarı.
Min iki yüz doxsanda sevmişəm yarı,
Bir min üç yüz onda əlimdən getdi.

Qafiyyə

Necə dad etməyim aman ay fələk,
İsmi pünhan mənə zəlalət eylər.
Bilmirəm qanlıyam yoxsa qadalı,
Təqsirli qul kimi ədavət eylər.

Leyli nahar surəsini oxuram,
Müştaq-müştaq yollarına baxıram,
Bu sövdanın axırından qorxuram,
Dərmansız dərdlərə dəlalət eylər.

Fələk məni döndəribdi Məjluma,
İnsanlar insanı salmaz zülüma.
Göynük ətrafında bu Molla Cuma
Hər gündə dörd dəfə ziyarət eylər.

Qafiyyə

Aman yarab Allah bu necə işdir,
Bu gecə şeytana giriftar oldum.
Soyunub girdim ol yarın qoynuna,
Bir saat qolboyun barabar oldum.

Yar eşqindən tutub qıldım təmənnə,
Dedim yar mənimsən dedi əminna.
Təzəcə gəlmişdim dinə imana,
Oyandım görmədim sərgəndər oldum.

Sən ey Cuma dilək Xudadan dilə,
Məlun şeytan işi olarmış belə.
Yenicə yetmişdim bu qönçə gülə,
Sirr etdi gözümdən biqərar oldum.

Qafiyyə

Haq yaratdı səni fani dünyada,
Hamı gözəllərdən uca bəxtəvər.
İsminin hərifi dilimdə əzbər,
Oxuram dilimdə hecə bəxtəvər.

Neynəmişdim mənə tənə göndərdin,
Alışan gönlümü neçin söndürdün.
“Əlif” tək qəddimi “dal”a döndərdin,
Eylərsən cəhəllik qoca bəxtəvər.

Günbə gündən dərdim dönüb dəryaya,
Camalın oxşayar gün ilə aya.
Cumanı qoymursan gündüz gəlməyə
Qoy gəlsin yanına gecə bəxtəvər.

Qafiyyə

Gül camallı xoş qılıqlı gözəlsən,
Qamətinə alı əlvən yaraşır.
Danışdıqca cavahirat tökərsən,
Camalına mahı taban yaraşır.

Sən qılıqda fəsil bahar yay olmaz,
Üz misali on dördündə ay olmaz.
Mən bilirəm burda sənə tay olmaz,
Sənə cənnət huri qılman yaraşır.

Molla Cuma bir söz deyər bitərsən,
Dostluq edib canı cana qatarsan.
Qorxum odur yaddan aşna tutarsan,
Onda mənə axır zaman yaraşır.

VƏSİYYƏT

(*özünə*)

Dübeyt

Bibəfadan aşna tutma,
Könül, sənə demədimmi?
Yaradan haqqı unutma,
Könül sənə demədimmi?

Nəsihətdən çıxmaginən,
Özün oda yaxmaginən,
Hər yetənə baxmaginən
Könül, sənə demədimmi?

Gözəllərdə bəfa olmaz,
Keçər devran belə qalmaz.
Qəmli könül bir də gülməz
Könül sənə demədimmi?

Ey könül, eşqə dolarsan,
Xacalatdan tez solarsan,
Bir günü peşman olarsan
Könül, sənə demədimmi?

Ey gönül qazanın daşır,
Dərdi-qəmim başdan aşır.
Molla Cuma gözdən düşür,
Könül, sənə demədimmi?

Nəsihət

Qafiyyə

Sevdiciyim məndən sənə nəsihət,
Hər yetənə yalançıya aldanma.
Azdırarlar pisdür eldə xasiyyət,
Çoban çoluq dilənçiyə aldanma.

Ağlı olan bir girvənkə qəndən ötrü,
Zəhrə dönmüş beş-üç qənfətdən ötrü,
Yaramaz bir-iki arşın çitdən ötrü
Hər çərçiyə dükançıya aldanma.

Molla Cuma aşığındır əzəldən,
Əl götürən deyil səntək gözəldən.
Evlər yırıb araları düzəldən
Tələtçiyə yabançıya aldanma.

Təxmis

Necə haqdan qorxmuyuban bu dünyada azar insan,
Nəmrud kimi özlərinə dərin quyu qazar insan.
Nəfsinə tabe olmayıb fitnə fəsad düzər insan,
Nahaq yerə bir birinin yırıb könül əzər insan,
Namaz niyaz orucunu qiybət edib pozar insan,
Nara daxil olmaq istər öz canından bezar insan.

Neçə nəbi, neçə mürsəl bu cahandan gedib üryan,
Neçə abid, neçə zahid neçə vahid gözü gıryan.
Neçə müftü, neçə qazı neçə alim elm oxuyan,
Neçə mömün, neçə miskin neçə məzlum sinə büryan.

Neçə agah, neçə gümrəh neçə padşah mənəm deyən,
Neçə adil Süleymanın qaldı burda gözü insan.

Neçə cahil, neçə kamil neçə tafil neçə piran,
Neçə namərd, neçə cömərd neçə mürtəd fikri siran.
Neçə çirkin, neçə töryət neçə məhəbub misli ceyran,
Neçə aşiq, neçə məşuq neçə sevgi neçə heyran,
Neçə dövlət olub bərbad neçə ziynət qalıb viran,
Nədəndir bəs bu fənayə güvənibən gəzər insan.

Nə fələklər dağılacaq İsrəfil sur çalan sitan,
Qalmayacaq Qarabağı, nə Şəkistan və nə Şirvan.
Nə Təbrizi, nə Tehranı, nə Quba, Səlyan, Dağıstan,
Nə İstanbul, Misir qalmaz, nə İsvahan nə Hindistan.
Nə Məkkə, nə Mədinə qalmaz, nə Şami, nə Ərəbistan,
Nəyə avam tək həzər etməz pərvanə tək süzər insan.

Nə səbəbdən Məhəmmədəl Mustafatək məşhur olan,
Nuh Nəbitək ömür sürən doqquz yüz əlli il qalan,
Nuş etdilər əcəl camın kimdir buna bəfa qılan,
Neçə minlər nəbi gəldi görək kimdir dala qalan,
Namus edim qardaşlarım bu sözlərim deyil yalan,
Nəsihəti Molla Cuma öz xofundan yazar insan.

Təxmis

Sənə necə bel bağlayım ey bəfasız fani dünya,
Məndən artıq bəndələrin itdi adı sanı dünya.
Biedəbsən qoymayıbsan nə gədanı xanı dünya,
Döşədin xaki turaba neçə minlər canı dünya,
Üzündə bağı qoymadın mülkü Süleymanı dünya,
Sənə necə bel bağlayım ey bəfasız fani dünya.

Ululardan xəbər aldım bilən olmadı yaşını,
Əcəl gəlib bar verənin kəsdirmisən sən başını.
Kimsəyə bağı deyilsən hamı qanıbdır işini,
Mələkəlmot bağbanın durub üzəcək yemişini,
Əzrayıl ilə əlbir olub tərək etdin insanı dünya,
Özündə bağı qoymadın Yusifi Kənanı dünya.

Haq taala zühur eylədi imam Əli kamalından,
Yetmiş iki millət gəlib keçib onun xəyalından.
Gündə birin yetişdirib minin toxundun dalından,
Döy başına ağlagılan axirətin zavalından,
Gümrahlanma öz özünə gəl həddini tanı dünya,
Necə sənə bel bağlayım ey vəfasız fani dünya.

Mühitinə yazılıbdır Quranın neçə surəsində,
İsgəndər dirilik istər Zülmətlərin qarasında.
Loğman həkim aciz qaldı bu ölümün çarasında,
Aminlə keçirdilər Mustafanın arasında,
Yüz iyirmi dörd min nəbi gəldi görüm hanı dünya,
Özündə bağı qoymadın ol Şahi mərdanı dünya.

Ey ağı kutah bəndələr aldanmayın bu fənaya,
Bu dünya bir zəbanidir salacaqdır od minayə,
İstədiyi kimi cənnət yapırdı Şəddad əlfaya,
Edərik fitnə qiybət nahaq gedərik zinayə,
Haray yolundan çıxardıb bu Molla Cumanı dünya,
Özündə bağı qoymadın o İsmi-pünhanı dünya.

Müxəmməs

Ay ağalar bu il mənə
Çox əziyyət verdi hünü!

Bilmirəm neyləmişdim,
Cəngi-savaş qurdu hünü.
Bu zəyif göydəmə
Çox naxənəg vurdu hünü.
Qoşun çəkib gəlibən
Qəsdim üçün durdu hünü.
İt kimi mırıldayıb
Qulağıma girdi hünü.

Gah girir gözlərimə,
Gah da girişir qaşıma,
Vururam şillə, qapaz,
Gah üzümə gah başıma,
Qoşundan ayrılıban
Neçəsi getdi yoldaşıma,
Biyaban daşüzdəri
Eyləmişdi dar başıma.
Hara qaçıb gizləndimsə,
Gəldi məni tapdı hünü.

Gəlmişdim alam çimir,
Bir səs eşitdim yuxuda.
Çağırdım ey şamayıl,
Səs verdilər – ya Xuda.
Bərbəbir yetişdilər,
Yandı canım döndü oda.

Bir adın urus bildim,
Bir adı bənzər cuhuda.
Etdilər Məhəmmədi
Təmiz qanım sordu hünü.

Tapıllar cırıq-sökük
Özün soxurlar şalvara,

Etmiyib yerdə davam,
Dırmaşib çıxdım talvara.
Ha çığır, ha ki bağır,
Ha acıqlan, ha hərblə.
Duman təki qalırdılar
Qaldım yalvara-yalvara.
İşimiz haray daddır,
Deyəsən bəs kardı hünü.

Dünyaya bulut gəlsə,
Bil ki səndəndir kirəsi.
İlisu bəyləritək
Gəlib istər yer kirəsi.
Sağalmaz il başatan
Əsla canımdan şirəsi.
Mən Cumayam bir gecədə
Gördüm bunlardan görəsi,
Yalandır milçək, birə,
Hamısından zordu hünü.

Cığalı dübeyt

Aşığı məşuqdan ayırsalar
Canı yanar
Teşnə vurur
Sim qırılar
Saz vay eylər,

Yarı yadnan gəzən görən
Bir ah çəkər
Yaşın tökər

Qəddin bükər
Göz vay eylər

Qiyməti olmaz acının
Müşklü ənbər saçının
Bəxti dönsə bir avçının
Dağdan keçər
Ruhu uçar
Ceyran qaçar
Düz vay eylər.

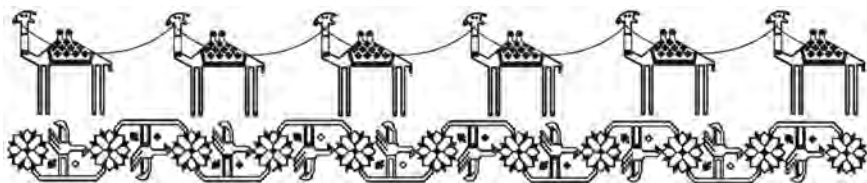
Yarəbbi sən yetir kama
Əlinə düşsə şamama
Dost boynuna Molla Cuma
Qolun dolar
Qurban olar
Busə alar
Üz vay eylər.

MOLLA CUMANIN
ƏSƏRLƏRİ

Söyləyən: aşıx Əhməd

Ərtoğrol Cavid

MOLLA CUMANIN ŞEİRLƏRİ HAQQINDA

ŞIX Əhmədin söylədiyi bu parçaların teması bütün folklor materialları kimi məişətdəndir. Şeirlərin çoxu gözəllərə və gözəlliyə ithaf edilmiş, gözəlin saçı, xalı, gözləri, hərəkətləri, geyimi hətta yerişi haqda ayrı parçalar var. Bəzən təsvir naturalistcəsinə verilib. Bu zaman açıq-saçıq misralara da təsadüf olunur ki, həddindən artıq vulqardır. Belə parçalar folklorda az olar. Başqa şeirlərin müxtəlif temaları var. Ms.: İlk şeirdə gənclərin ölümünə kədərlənir:

“Necə qıydın ey fələk bir belə növcəvanı sən
Qoymadın dövrən sürə, etdin haram dünyanı sən
Dərdi verdin, vermədin bu cavana dərmanı sən
Hayıfın gəlmədimi çürütməyə ol canı sən
Eylədin dəfni vətən gül tək nazik əzanı sən”...

Başqa parçada dünyanın vəfasızlığını, “bir üzü ağ, bir üzü qara” olmasını göstərir.

“Altun şəfalıdı mədən şəfasız
Təbib şəfalıdı xəstən şəfasız
İnsan vəfalıdı dünya vəfasız”...

Şeirlərdən bir neçəsi qocalıx haqqındadır.

“Ey ağalar tutdu yaxamı bixəbərdən qocalıx
Əldən gedib yıxdı evimi giribən birdən qocalıx
İşləyibdir cəsədimə hər bir yerdən qocalıx
Ürəyimdən baş verib əzəl ciyərdən qocalıx
Ta kim əldən getdi açılmaz sirdən qocalıx”.

Yaxud saqqal haqda:

“Bir vaxt sallanıban oxşayırsan sağsağana
Yığılıb növcavanlar gah tar çala, gah saz sana
Çıxanda məclislərə oxşayırsan malağana
Bülbüllər qarşı durub baxışırılar çalağana
Gözəllər ürküşübən hamısı qaçan saqqalım” .

Yenə ayrılıq, doğma kəndi Layısqı haqda, adamlar haqda, düzlük haqda parçaları vardır.

Artıq aydın oldu ki, parçalar müxtəlif temalardır. Lakin yarıdan çoxu sevgi və gözəllik haqqındadır. Çap edilərkən sevgi şeirləri ayrı, yerdə qalanlar da ayrı iki hissədə verilməlidir. Bu toplanmış parçalardan gözəllik temasına yazılmışlar bunlardır:

Qafiyə
Qafiyə
Dübeyt
Qafiyə
Dübeyt
Qafiyə
Dübeyt
Qafiyə
Bayatı
Qafiyə
Qafiyə

Qafiyə
Qafiyə
Dübeyt
Müxəmməs
Müxəmməs
Cinas
Qafiyə
Dübeyt
Divani
Divani
Dübeyt

<i>Qafiyə</i>	<i>Dübeyt</i>
<i>Dübeyt</i>	<i>Dübeyt</i>
<i>Dübeyt</i>	<i>Qafiyə</i>
<i>Qafiyə</i>	<i>Dübeyt</i>
<i>Qafiyə</i>	<i>Qafiyə</i>
<i>Müxəmməs</i>	<i>Müxəmməs</i>
<i>Qafiyə</i>	<i>Qafiyə</i>

Bu 40 şeirin hamısı sevgi, gözəllik haqda olduğuna görə bir, qalanlara ayrı verilməlidir. Demək düzlükdə sistem olmalıdır.

Ümumən şeirlərdə bir aktivlik, entuziazm, optimizm hiss olunur. Bəzən Xəyyamvari ifadələrə də təsadüf olunur.

“Bu dünyada aç könüldən pasları
O dünyada verməginən yasları
Cəm etginən burda olan dostları”...

Burada revolusiyadan əvvəl yazılmasına baxmayaraq o dünyaya, o fantastik dünyaya bir şübhə, inanmama, daha doğrusu entuziazm vardır.

Leksikon etibarilə şeirlərdə bir o qədər orijinallıq yoxdur. Lakin bəzən elə dəyişmiş sözlər olur ki, göstərmədən keçmək olmaz.

“...yüzüm gülməz nədəndi bu?
yalovlanıb yandım oda”...

“Güzgüyə qılsam nəzər kor tək batırsan gözümə
Özgəni nə qınıyım zəhləm gedir öz-özümə
Oxuyuram həvəs ilə dinşəyən yoxdu sözümə”.

Grammatik xüsusiyyət bağlama forması, müzare 1-ci şəxs feilinin qısaldılmasıdır. Şeirlərə başqa qiymət verən ifadədəki

təbiilikdir.

“Qafiyə”nin bəndlər sonu.

= = =

“yolunu gözlərəm surat üstündə
Bir qədəm irəli basmaram sənsiz.

= = =

Mövlam izin versə cənnətə girim
Cənnətin qapısını açmaram sənsiz.

= = =

Əlimə versələr abi-kövsəri
Yəqin bil sevdiyim içməyəm sənsiz”.

Molla Cumanın şeirləri haqda ümumən deyilə bilər ki, bu parçalar folklor zənginliyini özündə saxlamaqla qiymətlidir.

22.10.1939

Bakı

Müxəmməs

Necə qıydın ey fələk bir belə növcəvanı sən
Qoymadın dövrən sürə etdin həram dünyanı sən
Dərdi verdin, vermədin bu cavanə dərmanı sən
Hayfın gəlmədimi çürütməyə ol canı sən
Eylədin dəfni vətən gültək nazik əzanı sən.

Haq buyurdu canımı al sən necə qeydin ey fələk
Ruhunu qəbz etməyə çəngəli çaldın ey fələk
Əhli əyaldan ayırıb qürbətə saldın ey fələk
Nə qisasın var imiş bu zülmü qıldın ey fələk
Nə olardı yetirməsən bu fərmanı yerinə sən.

Bixəbər olma sənə bir xoş qonax gəlmiş turab
Əsibən badi-əcəl gül yarpağı solmuş turab
Baxtavarsan qarnına belə can dolmuş turab
Sanma ki, xalqlar kimi bu məhbubi ölmüş turab
Qıl tərəhüm yaxşı tut gələn qərib mehmanı sən.

Nə murdar bəlasənmiş sən də ey taun vəba
Vallahi zəhləm gedir eşidəndə adın vəba
Keçirdin neçələrin yanan yerdə şamın vəba
Bir çoxunun aldırmadın dünyadan kamın vəba
Qaraya batmış azar tərək elədin insanı sən.

Vermədi möhlət sənə Yaradanın ey biçara
Biqafıldan rast elədin sərini kamandara
Eşidən həmdəmlərin tamam düşüb ahu-zara
Qumuqlu, lahıç, muğal ağı olan geyər qara
Olmuşdun dostlar karı bu elləri xanı sən.

Ruzi şəb matəm tutub ağlaginə ey anası
Sızılda bayquş tək qaldı sənə viranəsi
Səbr evinə düşdü ol sönən çıraq pərvanəsi
Düşgünən dağa-daşa olub oğul divanəsi
Götürüb qucağına yetim qalan balanı sən.

Can oğul, can əziz, can aman, can Mustafa
Tikdiyin köş ki saray qalıbdı viran Mustafa
Ağlaşar bu züluma cümlə görə yan Mustafa

Anan, bacın tökür gözlərindən qan, Mustafa
Şad könüllər sındırıb qoymadın güləni sən.

Ey mənim əziz olan dost gülüm, dost qardaşım
Altı açılan kulah çuxan tutub durur pas, qardaşım
Töylədə boz səməndin ağlaşır yas, qardaşım
Bizdə ki, bir təqsir yox bu gün yalan köç qardaşım
Aləmə dərd verdin ağlatdın hər yanı sən.

Haq buyurmuş nə eyləyaq hücət çəkməm Allahınan
Səs-səda içində götürüblərin hər yahınan
Ol mahı mehramın üç günü getmiş haman
Dilləri bülbül kimi, gülləri solmuş aman
Gəldi göndər cənnətə bəzət bağı rizvanı sən.

Qasirdir dilim sənin vəsfinə, xaslar xası,
Oxudaram rəhmin üçün əmmə xuda surası
Göndərrəm torpağına bir fatihə üç ixlası
Fürqətinə dözməyib demişəm bu müxəmməsi
Unutmaz Cuma səni dost, unutma Cumanı sən.

Müxəmməs

Ey ağalar qılın tamaşa belədir işi qocanın,
Ağzı, burnu qırtış-mırtış saralıb leşi qocanın,
Ağarıb bəd görünür səqqalı başı qocanın,
Quru çörək düşmanıdır, düşübdü dişi qocanın,
Yeyər-içər qarnı doymaz, olmasa aş qocanın.

Ey ağalar qocalanlar düşərmiş yüz min azara,
Diri gözlü öz canını salmaq istərmiş məzara.
O qədər dünyadan doymuş, heç kefi gəlməz nazara,

Heç kimsə ayıb etməz duruban çıxsa bazara,
Beş qəpik pulu olmaz cəvahir daşı qocanın.

Ey ağalar qocalanlar əlindən salmaz dayağı,
O kimsədə insaf yoxdur yetirməsə əl-əyağı,
Qocalara ölüm fərzdi bürüşübdür ağzın qırağı,
Dalından balaban çalar urus qoşunu sayağı,
Çox da siz ayıb etməyin budur vərdişi qocanın.

Ey ağalar rəhm eyləyin məntək qoca biçaraya,
Din insafından çıxsa heç kimsə gəlməz haraya.
O durub məclisə getsə girə bilməz heç araya,
Uşaxlara gülünc olmuş götürüblər masxaraya,
Billah çox yaman olur bərk gələndə qışı qocanın.

Molla Cuma qocalıxdan durub eylər şikayəti,
Keçən günə gün çatmaz bir-bir eylər hekayəti,
İnanın siz sözümlə heç deyə bilməz bayatı,
Çox yaman dərd imiş qocalığın əhvalatı,
Titrəyə-titrəyə qalır əl ilə başı qocanın.

Müxəmməs

Yar sənin gül buxağına demişəm bu müxəmməsi,
Ağ üzündə yanağına demişəm bu müxəmməsi.
Diş sədəf dodağına demişəm bu müxəmməsi,
Baş örpək, yaşmağına demişəm bu müxəmməsi,
Xub gözəl danışmağına demişəm bu müxəmməsi.

Xub gözümlə düşdü sənə dərdimə eylə sən çara,
Bir dayan bir bəri bax, salma məni ahu-zara,
Bir danış, bir də gülüş düşməginən bədnazara,

Pis oxun dəydi mənə sinəm üstü oldu yara,
Mayıl olub yanağına demişəm bu müxəmməsi.

Dərdim artıb dünyada axır məni eylər həlak,
Gəl dayan bu yanımda aç döşünü dəysin külək,
Sən kimi heç ola bilməz ya bir huri, ya bir mələk,
Gəl yaxın qoy mən baxım ağ əlləri, həm ağ bilək,
Qəmərtək qabağına demişəm bu müxəmməsi.

Od tutub cəsədimi yanıram başdan başağa,
Dərdimin dərmanısı bir busa ver sən sadağa,
Razı olarsanmı yüzümü qoysam yanağa,
Gəl bura biz oturaq ikimiz qabaq-qabağa,
Giribən yatağına demişəm bu müxəmməsi.

Ox sənin üzün üstə bircə yüzümü qoyaydım,
Ox sənin sözün üstə bircə sözümü qoyaydım,
Ox sənin ləblərinə bircə gözümlü qoyaydım,
Ox bircə sinən üstə çəkib sazımı qoyaydım,
Molla Cuma qonağına demişəm bu müxəmməsi.

Müxəmməs

Həm özü nazik, həm qaməti sərvər,
Həm bahar bülbülüdür, danışan tuti ziba.
Həm kamalı dəryadır, töbəri Nuşirəvan,
Həm cəməli Yusifə, həm yüzü gül qönçədəhan,
Həm didarı piyala, həm mina qaşı gözəl gəlin budu bu.

Bir muyu güləbatın, bir rüxsarı qəmər olan,
Bir qabağı ayna kimi, bir yanağı əhmər olan,
Bir ləbi cəvahirət, bir dəndanı gövhər olan,

Bir gözəllər şahıdır, bir aləmə sərvər olan,
Maral tək çevrilib qaşı gözəl gəlin budu bu.

Həm cəhanda bəzəkdir, həm də behiştin bağçası,
Həm lalə nərgizdir, həm də qızılgül qönçəsi,
Həm səməndər quşudur, həm də Şamaxa sərçəsi,
Həm cəvahir dürüdür, həm də simizar axçası,
Həm şəhərdə bahalıdır, həm qumaşı gözəl gəlin budu bu.

Bir atanın sövdiyi, bir ananın yadigarı,
Bir olan borcu cəmal bir də yulduz müştəri,
Bir ismi dilə düşən bir də gönüllər əfkarı,
Bir aşxlar məşuqudur, bir də elin baxtavarı,
Bir para həmdəmin gəzən sirdaşı gəlin budu bu.

Həm humaytək sayalı, həm dərdlərin dərmanıdır,
Həm dilimin diləyi, həm sirrimin sövdasıdır,
Həm çimənlər çiçəyi, həm bağların meyvəsidir,
Həm Xudanın məhbubu, həm cənnətin heyvasıdır,
Həm rəsulu heydəridir, həm olan adaşı gəlin budu bu.

Bir tavustək sığallanıb bir dünyanı viran edən,
Bir mələk xəlgində bir aləmi heyran edən,
Bir geyib əlvan libas, bir bazarı seyran edən,
Bir ağıl başdan alıb, bir ürəyim viran edən,
Bir də Molla Cumanın yoldaşı gəlin budu bu.

Müxəmməs

Ağalar siz də bilin mən bir gülü göstərmişəm,
Bağlarım viran qalıb bir bülbülü göstərmişəm,
Sarmaşıb gərdanıma qulac qolu göstərmişəm,

Ləbindən süzülən şəkər balı göstərmişəm,
Geyinib qarşı çıxan yaşıl alı göstərmişəm.

Gecələr fikir eyləyib ağarıbdı xətti xalım,
Bir baxın görün necə solubdu gül cəmalım,
Çəkməkdən həsrətini бүkүlүbdü qəddi dalım,
Bilmirəm necə eyləyim, mən başıma nə daş salım,
Al-əlvan xınalıyam əhmər teli göstərmişəm.

Əzzəldən dostluq edib and içib öc danışır,
Qaş-qabaq tökübeni dindirəndə kəc danışır,
Sallayıban başını cəvabını gec danışır,
Mən əslah söylətmirəm, əmma özü vəch danışır,
Qurşayıb mina kəmər incə beli göstərmişəm.

Qoymayır dolanmağa pərvanətək başlarına,
Canımı nisar edir olur malik qaşlarına.
İstəram tifil kimi yüzüm sürtəm döşlərinə,
Çatmıram sirlərinə mat qalmışam işlərinə,
Nə səbəbdən incik olub şirin dili göstərmişəm.

Ey yazıx Molla Cuma çox ah çəkib, çox ağlama,
Belə bika dilbərin atasına can dağlama.
Tərlansan al sonanı yapalağı heç ovlama,
Misaldır atalardan gözəllərə bel bağlama,
Müxtəsər gümüş bilək, şümşad əli göstərmişəm.

Müxəmməs

Ey ağalar tutdu qolumdan əzəl başdan qocalıq
Mən ki, bunu görürəm tutdu qabaq qaşdan qocalıq
Öz-özünü aşkar etdi saqqaldan saçdan qocalıq

İlbəil girdi qəlbimə cuş verdi döşdən qocalıq
Günbəgün cida saldı cümlə tay-tuşdan qocalıq.

Yəqin ki, əldən keçdi keçən işə xaş eylərsən
Qəbrin hazırdır mən səfərin köç eylərsən
Uzağın yollarına ayağın üç eylərsən
Arvadı yaxın qoymazsan toqunuban qaç eylərsən
Ayda bir nəfsin getməz qoyub vərdişdən qocalıq.

Saqqal ki ağara oldu özün bilirsən işləri
Köhnə çəpər payası tək yana töyərçiyir dişləri
Beşdaş ağırlıq olur qolları, həm də qıçları
Əriyib gözü'nuru axıb tökülür yaşları
Oğul-uşax zinhar olur seçməz bayquşdan qocalıq.

Qocalıx çox yaman dərddir insandan dağı bilməzsən
Heç kəsdən sözün ötməz qara ilən ağı bilməzsən
Göyçəknən çirkini cəmil yanağı bilməzsən
Çox vədə... gedə uzağı bilməzsən
Tez salar ocaq başına payızdan qışdan qocalıq.

Göy yüzünə bulud gəlsə birdən ağrıyıb yatarsan
Zülüm işdir qocalıq alan olsa satarsan
Hər yerdən əlin üzülür ox yerinə top atarsan
İt tək olur xuy qılığı dindirəndə dava qatarsan
Molla Cuma yanıbdı yaman ataşdan qocalıq.

Müxəmməs

Ey ağalar tutdu yaxamı bixəbərdən qocalıx
Əldən gedib yıxdı evimi giribən birdən qocalıx
İşləyibdir cəsədimə hər bir yerdən qocalıx

Ürəyimdən baş verib əzəl ciyərdən qocalıx
Ta kim əldən getdi açılmaz sirdən qocalıx.

Ömür ki yarıdan ötdü kəlbətin dişə yaraşır
Qocalıb haldan düşüncə Əzrayıl döşə yaraşır
Yalan yerə tərək olunca mərdliklə leşə yaraşır
Qalmaqdan ölmək yaxşıdır daş tutmaq başa yaraşır
Allaha ağır getməsin kəsdi xəbərdən qocalıx.

Qocalıx çox yaman işdir qəti yeriməz, göz görməz
İtə dönüb hürərsən, oğul-uşax əl yetirməz
Dost-aşna qaçar yanından bir kimsə halın sormaz
Səhər olunca haraylayar heç kəs də ayağa durmaz
Yar yanında xəcil olarsan qurtarmaz dardan qocalıx.

Söylərsən ağzın əyərlər qohum-qardaşdan qaçarsan
Gücənərsən gücün yetməz ağırlıqdan qaçarsan
Dişlərin nara yetibdir çövrülüb ataşdan qaçarsan
Arvadı yaxın qoymazsan o gözəl işdən qaçarsan
Günbəgündən geri qoyur xeyir-şərdən qocalıx.

Dəli könül bir ataşdan qocalıxdan nə bezərsən
Öz-özünə fərəh yetirmə bəd qılıqdan nə bezərsən
Xalq səni cahil sayır gecəlikdən nə bezərsən
Molla Cuma qocalmadın qəhərlikdən nə bezərsən
Vallahi qardaş salıbdır hamını abırdan qocalıx.

Müxəmməs

Ey mənim şad könlümü dərd-qəmə tökən saqqalım
Könlümü büryan edib bağrımı sökən saqqalım
Ürəyimi xarab edib göz yaşım tökən saqqalım

Hər yetən təqlid edər sənə hindi kən saqqalım
Qocalıx bina eləyib belimi bükən saqqalım

Xudadan duam budur qurt kəssin sənin kökünü
Gəzəngi binələyib qatbaqat hər bir ləkini
Sataram alan olmaz bir qəpiyə min tükünü
Vermərəm birceyin bir tükünə min mülkünü
Yağışda suyu qurumaz, küləkdə yelkan saqqalım.

Güzgüyə qılsam nəzər koltək batırsan gözümə
Özgəni nə qınayım zəhləm gedir öz-özümə
Oxuyuram həvəs ilə dinşəyən yoxdu sözümə
Heç kimsə yaxın gəlməz baxan olmaz bir sözümə
Tüklərin qılçıx cürə ey qaratıkan saqqalım.

Bir vaxt çallanıban oxşayırsan saxsağana
Yığılıb növcəvanlar gah tar çalar, gah saz sana
Çıxanda məclislərə oxşayırsan malağana
Bülbüllər qarşı durub baxışirlar çalağana
Gözəllər ürküşübən hamısı qaçan saqqalım.

Saqqal kim sayar səni bəzənsən yüz min yarağa
Ayrılıb qaç-qaç olur hərdəm çəkəndə tarağa
Adamı oxşadırsan ağzı ağarmış parağa
Bayaqkı həmdəmlərim hindi qaçıbdır irağa
Cumanın ayağına cidarsan örkən saqqalım.

Müxəmməs

Ay ağalar siz də baxın mən deyən canan budu bu
Məclisə şöhlə salan yanağı taban budu bu
Baxışı ahu kimi, yerişi ceyran budu bu

Vəsfi düşmüş aləmə, dillərdə dəstən budu bu
Hər zaman xəstəsiyəm dərdimə dərman budu bu.

Baxanda göz qamaşır gözəlliyi çoxdu bilin
Bağrımı şan-şan edir kiprikləri oxdu bilin
Dözmürəm sitəminə naz-qəmzəsi çoxdu bilin
Hayıf ki, bir aybı var heç insafı yoxdu bilin
Quluna zülm edən Xosrov bu xaqan budu bu.

Mən necə rəhmət deyim bəs bunu əkən ataya
Əkibən belə gözəli bizi salıbdı xataya
O qədər boğaz tuturam bir ləhzə gəlməz bu taya
Dostunu ağlar qoyub xeyir verir yad lotuya
Həmişə yadlarnan eyləyən seyran budu bu.

Dərdini danışanda səni quru dilə çəkər
Könlünü allam desə gözlərsən bir ilə çəkər
Hərdən bir oda düşüb yüz zəhməti bala çəkər
Ayağa duran kimi genə özünü dala çəkər
Dili şirin, qəlbi qara iblisi şeytan budu bu.

Hər zaman Molla Cuma qapısına dada gedər
Necə ki, yanmaq üçün pərvanə tək oda gedər
Hayıf ki, vaxtı keçib gözəlliyi bada gedər
Bu zalım balası dostu qoyub yada gedər
Belini dəhnəliyə qucduran insan budu bu.

Qafiyyə

Gülə-gülə qarşımıza çıxanda
Ayınan ulduza vermərəm səni.
Gərək ola cənnətin huri qılmanı
Şəkildə yüz qıza vermərəm səni.

Şəkildə Yusufun cəmalı səndə
Bərabərin olmaz Misir elində
Şəkiyə, Şirvana, Quba, Dərbəndə
Lənkəran, Təbrizə vermərəm səni.

Sən məni eylədin hicran qısdığı
Dərdim biləcəksən sirrim otağı
Ağdaşı, Gəncəni, ol Qarabağı,
Başa-baş Tiflisə vermərəm səni.

Qafiyyə

Qurban ollam ala gözdü yara mən,
Mən gedirəm sən Allaha əmanət.
Həsərtiyəm bağça ilən bara mən,
Mən gedirəm sən Allaha əmanət.

Mən ki burda qərib-qərib qalmışam,
Ağ üzümə pərdələri salmışam.
Hər nə desən qulluğunda durmuşam,
Mən gedirəm sən Allaha əmanət.

Mən Cumayam qulluq etdim yara mən,
Həsərat qaldım bağça ilə bara mən,
Verəmmərəm heç gülümü xara mən,
Mən gedirəm sən Allaha əmanət.

Qafiyyə

Nə pozqunluq saldın mənim canıma,
Xoş sürməli telinən yanımda gəl gəz.

Bahis oldun mənim nahaq qanıma,
Bir dəstə gülünən sən yanımda gəl gəz.

Günbəgündən günüm gəlib daralır,
Ah çəkməkdən yazım gəlib saralır.
Cəmalın görəndə gözüm qaralır,
Qucmalı belinən yanımda gəl gəz.

İsmi pünhan canım oda yaxırsan,
Möhübbət üzübən evim yıxırsan.
Mən Cumaya düşməni kimi baxırsan,
Şirincə dilinən yanımda gəl gəz.

Qafiyyə

İsmi pünhan Ərəstənin düzündə,
Bu hesab kitaba düzməyəm sənsiz.
Yolunu gözləyəm Sırat üstündə,
Bir qədəm irəli basmaram sənsiz.

İsimin şirindir, baldan da şirin,
Gözlərimdən axır qan ilə irin.
Mövlam izin versə cənnətə girim,
Cənnətin qapısını açmaram sənsiz.

Molla Cuma olub Məcnun sərsəri,
Canıma düşübdü eşqin əsəri.
Əlimə versələr abi-kövsəri,
Yəqin bil sövdüyüm, içməyəm sənsiz.

Qafiyyə

Aşx qardaş mat elə dünyanı,
Bu dünya bikara dünyadı.
Adəm peyqəmbərdən qabağa,
Bir üzü ağ, bir üzü qara dünyadı.

Uzaxdan sözün deyib uzatma,
Mollayam deyib mollalıq satma.
Sən dur yana dostlara əl atma,
Müxənnəti salan tora dünyadı.

Qarqa, quzğun cəmdək ətin yiyər,
Heyvanın diri-diri gönün soyar,
Şehrikarın işin bilənlər duyar,
Zənd qaçıbdı həm məkarə dünyadı.

Altun səfalıdı, mədən səfasız,
Təbib şəfalıdı, xəstən şəfasız.
İnsan vəfalıdı, dünya vəfasız,
Onun üçün bixəbəre dünyadı.

Doğrudur kimlər olubdur ası,
Dünyanın şöləsinə edib havası.
Azdırıb məlun edib iblisi,
Axırı yox, o finnara dünyadı.

Dəryalar bulanmaz, daş düşməğindən,
Qəvvəsdar qərq olmaz su daşmağından,
Ariflər anlayır danışmağından,
Arif qanan bir işarə dünyadı.

Dərin suya girmə keçə bilməzsən,
Yıxılanda çıxıb qaça bilməzsən,

Sına qanat, qalxıb uça bilməzsən,
Şahın sonqarı döndərib sara dünyadı.

Ovçu, maral sözün qırağa qoyaq,
Bir məndən, bir səndən gəl indi diyaq.
Əyri oturub biz doğru söylüyaq,
Söhbəti batan zəhrimara dünyadı.

Xilaf demə nə arvadı doğurma,
Gurullayıb yağmur-yağış yağdırma.
Humay quşu qarğa deyib çağırma
Heyvərəyə bu heyvərə dünyadı.

Kimdi gələn, kimdi indi qaçan
Kimdi yeyən, kimdi içən, kimdi doyub qaçan
Kimdi qabağından yana qaçan
Bir deginən nə məkkarə dünyadı.

Heç oxşarmı günə lampa işığı,
Qarın doyarmı yalamağnan qaşığı?
Molla Cuma, sənin kimi aşığı
Kəman gilə çəkək qarə dünyadı.

Qafiyyə

Ey ağalar gəlin sizə söyləyim,
İkisi cüt durub barabar məmə.
Qəsd edibdir biri-birini almaya,
Yırtıbdır köynəyi canavar məmə.

Birisi gün dəgməz quzaydan baxır,
Birisi adamı yandırır yaxır.

Birisi baş verib yaxadan çıxır,
Əyləyir köynəgnən zərafət məmə.

Cumaya çəkilməmiş düyümlü dağdır,
Birisinin rəngi mərmərdən ağdır.
Birinən ətrafı qünçəli bağdır,
Heç görmədim belə əlamət məmə.

Qafiyyə

Nə yandırdın eşq əhlinin canını,
Sənsən bu dünyanın maralı sona.
Tökməginən sən aşığın qanını,
Soluban irəngim saralı sona.

Bağban olub bağlarına girmədim,
Qızılgülü dəstə-dəstə dərmədim.
Dəribəni sövdüyümə vermədim,
Alışan ocaxların qaralı sona.

Gözəllər içində mənsurdu üzün,
Maxluqat içində şirindi sözün.
Xumarlanmış yenə qaş ilə gözün,
Nəyçün gəzirsən məndən aralı sona.

Bir cüt xalın var iki qaşın arada,
Şana taraq çəkib saçın arada.
Dür göhər var demə dişin arada,
Dağların çiçəgisən alalı sona.

Hindi düşdü ayrılmağın zamanı,
Kim eylədi böylə işə gümanı.

Xəzəltək saraltdın Molla Cumanı
Başım olub mənim bəlalı sona.

Qafiyyə

İsmi pünhan nə üçün məndən küsmüsən,
Lənət eylə o şeytana yaxın gəl.
Şad könlümü dərdə fərman qılmısan,
Salma məni ataş yana yaxın gəl.

Dilbərim eşqindən çıxdım seyrana,
Seyranda rast düşdüm bir cüt ceyrana.
Özümü yetirdim səntək canana,
Qulax vermə hər yetənə yaxın gəl.

Bu fəqirə böylə sitəm yamandır,
Bir qulax as sən sözümə amandır.
Mən Cumaya bir cüt öpüş tamamdır,
Çəkmə üzünü o nazdana yaxın gəl.

Qafiyyə

Yar sənin ucundan günahkaram mən,
Çatmadım iqrara gec oldum getdi.
Raqufu özümə aşnanı tutdum,
Dost müsahibnən kəc oldum getdi.

Hər məclisdə durub şikayət etmə,
Ağlayıb gözündən qan yaşı tökmə.
Vəfasız dildarın həsrətin çəkmə,
Davasız dərdinnən incəldim getdi.

Cuma deyər mən də bir cavan idim,
Cahillər içində soltan, xan idim.
Çiçəklər içində gülüstan idim,
Bad oldu ömrüm, qocaldım getdi.

Qafiyyə

Çünkü aşix gəlir güzgün durginən,
Ya bir Allah, bu sən, bu mən, bu meydan.
Xoş mənzildir çap atını sürginən,
Ya bir Allah, bu sən, bu mən, bu meydan.

Danışginən yaxşı yamanı seçim,
Nə verim cavabın, nə geri qaçım.
Haq sözümdür istiyirsən and içim,
Vallah, billah bu sən, bu mən, bu meydan.

Baxanda gəzirsən qızmış fil kimi,
Çoxlarını qərq elərsən sel kimi.
Cuma durub qulluğunda qul kimi,
Ya padşah, bu sən, bu mən, bu meydan.

Qafiyyə

Qədir Allah qəbul eylə duamız,
Mədinə, Məkkədə kuy məclisində.
Sağ var ikən məmur eylə fənamız,
Samavar yanında, çay məclisində.

Bu dünyada aç gönüldən pasları,
O dünyada verməginən yasları.

Cəm etginən burda olan dostları,
İki mim dalınan hey məclisində.

İki ürək bir insannan qonuşar,
Haqdan gəldi, yarı xeyir, yarı şər.
Molla Cuma bülbül kimi danışar,
Dostlar qabağında, toy məclisində.

Qafiyyə

İsmi pünhan o mövlamı seversən,
Məni də dəftərə yaz ixtiyarsız.
Gərdandakı telə şana düzərsən,
Müştaq olub baxar göz ixtiyarsız.

Əcəl gəlib ömür başa varmasa,
Gözəl olan iqrarında olmasa,
Bir aşiq ki, muradına irməsə,
Əlində çalına saz ixtiyarsız.

Sövdüçəyim nə gəzirsən aralı,
İmdadına yetsin yaşıl abalı.
Cuma ölsə boynundadır vəbalı,
Sonra olar saçın əl ixtiyarsız.

Qafiyyə

Mən görmüşəm govur bəndə görməsin,
Nə yaman dərdimiş zalım ayrılıq.
Pərvanələr muradına irməsin,
Ölümdən pisimiş zülüm ayrılıq.

Ayrılıq ataşı canımda yandı,
Dostlara danışdım düşmanlar qandı.
Vücudum çürüdü alışıb söndü,
Pərişan eylədi halım ayrılıq.

Ayrılıq ataşı cana kar eylər,
Ağlımı başımdan tarı-mar eylər,
Cumanı sövdəyə giriftar eylər,
Tərsə saldı düz iqbalım ayrılıq.

Qafiyyə

Mehribanım sən gözəlsən, özünə
Əvvəlcə başına qurban mən olum
Maşallah tökmüşsən teli yüzünə,
Sığallı saçına qurban mən olum.

Əmib ləbin dodaqların soraydım,
İlahidən bir gülünü dəreydim,
İzinin olub bir qoynuna girəydim,
Mərmər tək döşünə qurban mən olum.

Oxşayırsan bədirlənmiş aya sən,
Haq saxlasın getməginən zaya sən.
Bir busa ver Cumatək gədəyə sən,
Sürməli qaşına qurban mən olum.

Qafiyyə

Ey ağalar eşqə düşən biçərə
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Bu dünyada ömür sürən bikara
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Bahar fəsli ırmaq kimi çağlayan,
Eşq odundan ciyər bağı dağlayan,
İlk səbahdan axşamata ağlayan,
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Ağlamazmı gözlərində yaş olan,
Danışmazmı ciyərində coş olan,
Bivəfanın söydasına tuş olan
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Qədir Allah zulumunu sınıyan,
Dərd qara gün yaxasını tanıyan.
Yerbəyerdən gəlib məni qınıyan,
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Molla Cuma nədən ikən qandırın,
Gün görməsin eşqə salıb yandırın.
İsmi pünhan qamətini söndürən,
Biri mənəm, biri varmı bileydim.

Qafiyyə

Qədir Allah belə dövrən dolanıb,
Yarım bizə gələn günlər olaydı.
Dost şad olub, düşman qana bulanıb,
Sarıliban solan günlər olaydı.

Yəqin bil ki, ayrılıqdı bel bükən,
Dərdə düşüb yürəyinə qəm tökən.

Bir əlində dəstmal, bir əlində istakan
Nazınan verib alan günlər olaydı.

Molla Cuma qaldı dağı düyündə,
Harayına çatan olmaz bu gündə.
Baş qoyaydım ağ sinənin önündə,
Sustalıban qalan günlər olaydı.

Qafiyyə

Gen dünya başıma genə dar oldu,
Göründü gözümə qız məmələrin.
Dəli gönlüm genə yüz xəyal eylər,
Ört basdır üstünü tez məmələrin.

Köynəyin yaxası çarpaz düyməli,
Xırda məmələrin ucu əyməli.
Cüt durubdur bir-birindən öyməli,
İzin olsa əzax biz məmələrin.

Mən Cumayam mətləbimə çatmadım,
Möhübbəti möhübbətə qatmadım.
Qış giribən qoyununda yatmadım,
Havalanır açılarda yaz məmələrin.

Qafiyyə

Nə gözəl vətənsən mübarək kəndсэн,
Sən düşmüşən biz hümmətə Layısqı.
Yad kəndlilər sənin qədrini bilməz,
Sən hayıfsan müxənnətə Layısqı.

İlimiz dünyada on iki aydı,
Həmişə gimgədə şadlıqdı toydu.
Gözəli gözəldi, cahılı saydı,
Bəzənmişən yüz zinətə Layısqı.

Molla Cuma qəm hicrana batıbdı,
Ah naləsi ol canana çatıbdı.
İsmi pünhan səndə qərar tapıbdı,
Sən oxşarsan lap cənnətə Layısqı.

Bağlama¹

Qafiyyə

O nədir ki, səndə durar əmanət,
Bir gün olar tez əlindən çıxar hey.
O nədir ki, günbəgündən azalar,
Əriyibən qar misalı axar hey.

O nəfəsdi səndə durar əmanət,
Bir gün olar tez canından çıxar hey.
O ömürdü günbəgündən azalar,
Əriyibən qar misalı axar hey.

O nədir ki, qaralanda ağlayır,
O nədir ki, ciğər bağrın dağlayır.
O nədir ki, dil-ağzını bağlayır,
Əl-ayağın sarıyiban yıxar hey.

O bulutdur qaralanda ağlayır,
Təhnə sözdür ciyər bağrın dağlayır.

¹ Aşiq Könül ilə deyişmə (*red.*)

O yuxudur dil-ağzını bağlayır,
Əl-ayağın sarıyiban yıxar hey.

O nədir ki, üç bacılar bir boyda,
O nədir ki, iki qardaş bir tayda.
O nədir ki, gah yerdədi, gah göydə,
Külli insanın düşmanı var hey.

Sacayaqdır üç bacılar bir boyda,
O qapıdır iki qardaş bir tayda.
Əzraildi gah yerdədi, gah göydə,
Külli insanın düşmanı var hey.

O nədir ki, bizi güdər mal kimi,
O nədir ki, qəlbədi durur xal kimi.
O nədir ki, söhbət edər bal kimi,
O nədir ki, dinsə tökər zəhər hey.

O Əzraildi bizi güdər mal kimi,
O ölümdü qəlbədi qalar xal kimi.
O əsildi söhbət edər bal kimi
Bədasildi dinsə tökər zəhər hey.

O nədir ki, kiçiklikdə xoş olur,
Böyüdükcə uzunqulaq tuş olur.
O nədir ki, aləmlərə faş olur,
Aşx Könül o gün çəkər qəhər hey.

O eşşəkdir kiçiklikdə xoş olur,
Böyüdükcə uzunqulaq tuş olur.
Hansı gündə aləmlərə faş olur,
Molla Cuma o gün ondan qorxar hey.

Qafiyyə

Mənim dərdim çaxıl dağıdı,
Kim götürsün bir az üstündən.
Sövdüyümün ləbləri bal ırmağıdı,
Əmib doya idim bir az üstündən.

Sövdüyüm üzümə nazınan baxmış,
Yandırılan hicran oduna yaxmış.
Əcayib qəddinə kəhrəba taxmış,
Xub yaraşır məmələrin üstündən.

İnşallah muradıma çataram,
Əl salıba şamamanı tutaram.
İsmi pünhanla sarmaşıba yataram,
Cuma durmaz ölsə sinən üstündən.

Qafiyyə

Günəş kimi xanasından çıxanda,
Şəfəqin yayılıb cəhana dəyər.
Eşq əhlini yandırılan yaxanda,
Ahı qalxıba asımana dəyər.

Bir xalın var aya verir xicalət,
Bir xalın başında çox imiş dövlət.
Bir xalına heç yox imiş pür qiymət,
Bir xalının rəngi Şirvana dəyər.

Qədirin bilənlər vardı yanında,
Eşq havası varmış sənə canında.
Cuma deyər eşqin qaynar qanında,
O biri xalın sənə milyona dəyər.

Qafiyə

Ay ağalar gəlin sizə söyləyim,
Adam var ki, xab yuxudan oyanar.
Mən bu işi görübəni neyləyim,
Adam var ki, qızıl qana boyanar.

Adam var ki, şirin deyər sözünü,
Adam var ki, sirxovluyar özünü,
Adam var ki, bilməz əlli yüzünü,
Adam var ki, adamlıxdə dayanar.

Adam var ki, hər məclisə qoymayın
Adam var ki, heç sözünə uymayın
Adam var ki, ağıl yoxdur duymayın
Adam var ki, Cuma ondan utanar.

Qafiyə

Gəldim isə yenə çıxıb gedərəm,
Bir saat qarşımda dursan nə olar.
Qara bağrım oda salıb didərəm,
Bir danışib mənnən gülsən nə olar.

Bir bada almışam yarın dəstindən,
Can təqsir etmərəm dostun dostundan.
Göz altından al yanağın üstündən,
Mənə bircə busa versən nə olar.

Sən ağasan, Molla Cuma nökerdi,
Göz yaşını ayağına tökərdi.
Dodaqların qənd, nabat, şəkərdi.
Bircə dodağıma vursan nə olar.

Qafiyyə

Sudya Rəsul məndən sənə çox salam,
Zəhər cismini misə qatma qardaşım.
Sən niyə belə təşvişə düşübsən,
Belə xeyrə təpik atma qardaşım.

Ağıllısan nəsihətim tez götür,
Bir hörmət edənə yüz hörmət yetir.
Düşən yerdə əsil olub dur otur,
Bədasilnən aşnalıq etmə qardaşım.

Bu ögüdü qulağına algnan,
Öz-özünü dərdə-fikrə salgnan,
Bir barmağın əksik olar bilginən,
Hərcayının əlin tutma qardaşım.

Bu sözümlü qəbul et sən dünyada,
Şad gününü keçirərsən dünyada,
Səfər et sən mərd ilə dünyada,
Namərd ilə yola getmə qardaşım.

Mərdliyim söylənir ellər içində,
Səxavətim faşdır dillər içində,
Sən bir gülsən xoş bülbüllər içində,
Namərd döşəyində yatma qardaşım.

Leyli nahar Xuda ismin zikr eylə,
Qoy bərkün qabağa dərin fikr eylə,
Təqdiri qəzaya hərdəm şükr eylə,
Qəm hicran içinə batma qardaşım.

Bir arif kamalə oxut bu naməni,
Dostuna da bildir yaxşı yamanı,

Çıxartma yadından Molla Cumanı,
Bu nəsihəti guşundan atma qardaşım.

Qafiyyə

Bir dilək bilginən məndən ey ağa
Sövdüğümən danışan günü görəydim
Qarşıma çıxaydı qabaq-qabağa
Hal-əhval soruşan günü görəydim.

Ayıb etdim, təqsirimdən keçəsən,
Daim cavabım anlayıb seçəsən.
Yarın qolların boynuma açasan,
Qol-boyun sarmaşan günü görəydim.

Cumayam çağırram Cəlili Cəbbar
Yetir muradıma ya qəni Səttar
Dostları şad eylə ya pərvərdigar
Düşman peşman olan günü görəydim.

Qafiyyə

Yüz nazınan qız yanından ötəndə
Sataşdı gözümə qız məmələrin
İl xəstəsinən sarmaşıban yatanda
Eyləyər bizlərə naz məmələrin.

Nə səbəbdən bağın bağlıdı yollar
Açılmaz qoynunda o qızıl güllər
Yasaq etmə bağa qonsun bülbüllər
Yeşirtmə üstünü tez məmələrin.

Cuma cəmalına olubdu heyran
Bir yanı dövrəndi, bir yanı seyran
Bir yan şirin baxış, bir yanı ceyran
Dərdliyə dərmandı qız məmələrin.

Qafiyyə

Aşix oğlan öz-özünə ögünmə
Başına noxtanı taxaram sənin
Özgə söznən həvəslənib güvənmə
Həyləyib dal üstə yıxaram sənin.

Eşq havası var mənim canımda
Sır sözləri söyləmə sən qarnında
Ey bədasil gəlib hürmə yanımda
Qılıncı boynuna çaxaram sənin.

Cuma deyər tutginən öz ağzını
Nahaq yerə çərəltmə sən gözünü
Əlindən allam sitahi sazını
Tutub boğazından sıxaram sənin.

Qafiyyə

Uzaxdan durub mənə qonax gəlibsən
İrədd ol başımdan sataşma mənə
Çox-çox təvəqqi minnət edirəm
İrədd ol başımdan sataşma mənə.

Hardan rast gəldi bu dağın donquzu
Qandıra bilmirəm mən deyən sözü

El içində rüsvey edibdi bizi
İrədd ol başımdan sataşma mənə.

Cuma deyər bu hacayiz çobandı
Qandıra bilmirəm yastı dabandı
Baxış, sufatı alaqaşandı
İrədd ol başımdan sataşma mənə.

Qafiyə

Mənəm-mənəm deyib çox da öyünmə
Hələ sir sözünə baxaram sən
Xam dayça tək çapalayıb döyünmə
Barmağımı gözünə soxaram sən.

Mənzil getmə mən çataram atına
Çox da gəl güvənmə baş bayatına
Tut ağzını qoy dilini...
Başını torpağa soxaram sən.

Şahmar tək hirslənib ayağa durram
Basma quyruğumdan qayıdıb vurram
Tökərəm dişini, ağzını cırram
Barmağım gözümə soxaram sən.

Səndən aşix olmaz dəyyusun biri
Ağılsızsan bilməm yoxsa sərsəri
Mən gələndə get o yana sən geri
Tutub boğazından sıxaram sən.

Molla Cuma heç inciməz elindən
Minib sürürəm heç düşməyəm belindən

Dartıb sazı allam sənin əlindən
Küləyib başına soxaram sənin.

Qafiyyə

Açılmış çiçəkləri həm də gülləri
Oxuyur bülbülləri yazınan gəlir
Susanı, sünbülü siyah telləri
Hər sona yanında nazınan gəlir.

Didəmdən axan yaşlar çay kimi
Ağ üzündə qələm qaşı yay kimi
On dördündə bədirlənmiş ay kimi
Bulutdan qurtarıb ayaznan gəlir.

Cumayam içmişəm bir dürlü bada
Dostuma dəgməsin heç dərqli qada
Qədir mövlam qoy biz yetək murada
Hər qulun başına yazılan gəlir.

Qafiyyə

Ay ağalar gəlin sizə söyləyim
Dövlətli dalınca el dolandırır
Möhübbət, etiqad, inam üzülmüş
Yəqin ki, insanı pul dolandırır.

Pulu olmayan bilməz yaxşı yamanı
Xəstə olsa heç tapılmaz dərmanı
Kor olarmış heç görməzmiş dünyanı
Möhübbətli insanı dil dolandırır.

Cumanın ürəyi olubdur şan-şan
Ağ üzündə xallarıdır hər nişan
Ağılsız qohumdan ağıllı düşman
Öləndə qəbrinə gül dolandırır.

Qafiyyə

Tərən ovlağında sonanı gözlər
Bayquş verdişidir qarğanı gözlər
Dədə Kərim ah-vay aman eyləyər
Əsli atasından qadanı gözlər.

Kim yetər murada belə dünyada
Şirin üçün Fərhad olub qayada
Bığara Məcnun dönübdür səyyada
Leylinin yolunda ceyranı gözlər.

Musa müsəxxər olmuş quluna
Pərvana şamına bülbül gülünə
Hər səhər çıxıban Cuma yoluna
Yüzün çevirib gün doğanı gözlər.

Qafiyyə

Adam var ki, gəzər çöllərdən-çölə
Adam var ki, bağça barınan oynar
Adam var ki, tamarzıdı cır əzgilə
Adam var ki, meyvə narnan oynar.

Adam var ki, adamlardan yan gəzər
Adam var ki, daim fitnə fel düzər

Adam var ki, sinəsinə mərcan düzər
Adam var ki, baş ilə sərnən oynar.

Adam var ki, dərşini ala bilməz
Adam var ki, dilsizdi səs sala bilməz
Adam var ki, təmbür saz çala bilməz
Adam var ki, sazı tarnan oynar.

Adam var ki, qanmaz, uzunqulaxdır
Adam var ki, tənbəldir, kor yapalaxdır
Adam var ki, fəqirdi cimi-çıplaqdır
Adam var ki, dövlət varinən oynar.

Adam var ki, başındakı tacdır
Adam var ki, yoxsul, fəqirdi, acdır
Adam var ki, Cuma təkə möhtacdır
Adam var ki, sövən yarınan oynar.

Qafiyyə

Ay ağalar bir gözəlin əlindən
İçərdə ciyərim odunan oynar
Yazıx bülbül heç doyarmı gülündən
Bağa girib gül üçün dadınan oynar.

Mən olmuşam dörd kəlmənin xəstəsi
Odur mənim qəmli könlüm ustası
Çıxdı qafamdan eşqin tüstüsü
Havaya qalxıban yadınan oynar.

Molla Cuma təzələdən coşubdur
Dərdim artıb lap həddindən aşıbdir

Yürəgimə bir vəsvəsə düşübdür
Qorxuram sövdüyüm yadınan oynar.

Dübeyt

Bülbül kimi mən qalmışam
Xara yalvara-yalvara.
Mansur kimi çəkilmişəm
Dara yalvara-yalvara.

Eşq oduna qalanıram,
Canım yanır bulanıram.
Pərvanətək dolanıram,
Nara yalvara-yalvara.

İsmi pünhan öz yolunca,
Yerindəcən öz yolunca.
Molla Cuma düş dalınca
Yara yalvara-yalvara.

Dübeyt

Ay ağalar dərdə düşdüm,
Dərddən xəbər bilən gəlsin.
Yanıban ciyərim bişdim,
Qanlı yaşım silən gəlsin.

İsmi pünhan gəl yanıma,
Şərik ol bu hicranıma.
Bahis olma al qanıma,
Şirin-şirin gülən gəlsin.

Dünyadan əlim üzürəm,
Dəftərə kəlam yazıram.
Cumayam candan bezaram,
Əcəl canım alan gəlsin.

Dübeyt

Ala gözümlə nazlı dilbər,
Nur yağışdır qabağından.
Məni tamarzı eyləmə,
Bir busa ver yanağından.

Kəsilibdi möhübbətin,
Kəsmə məndən şafaqətin.
Gedib qıllam ziyarətin,
Doymaram al dodağından.

Cumanı murada yetir,
Ölmüşəm yerimdən götür.
Rəhm eylə bir dilək bitir,
Salma məni qucağından.

Dübeyt

Ay ağalar, gözümlə yaşı,
Çağlamağın çağsı gəldi.
Eşq ucundan ciyərim başı,
Dağlamağın çağsı gəldi.

Burda bir maralım itdi,
Fələk mənə nə zülm etdi.

İsmi pünhan yarım getdi,
Ağlamağın çağı gəldi.

Molla Cuma qalır yasda,
Etibar yoxumuş dostda.
Tərhan gönlüm tovuz üstə,
Ağlamağın çağı gəldi.

Dübeyt

İsmi pünhan indən belə,
Dahi sən handa, mən handa.
Məni saldın dildən-dilə,
Dahi sən handa, mən handa.

Çox da məni bilməz bilmə,
Zərafət eyləyib gülmə.
İstər gəl, istərsə gəlmə,
Dahi sən handa, mən handa.

Firqət şərabi içilsin,
Hicran köynəyi biçilsin.
Daş at qoy qolun açılsın,
Dahi sən handa, mən handa.

Alıbsan canımı zalım,
Qırıbsan bu qəddi dalım.
Boynuna olsun vəbalım,
Dahi sən handa, mən handa.

Cumanın canın alırsan,
Yandırır oda salırsan.

Özgələrə yar olursan,
Dahi sən handa, mən handa.

Dübeyt

Eşq əhlinin qarşısına,
Sığallanıb çıxan dilbər.
Maral kimi ovçusuna,
Çevrilibən baxan dilbər.

Barmaqda gümüş üzüyü,
Sənsən gözəlin nəziyi.
Əqiq qaşlı biləziyi,
Ağ əllərə taxan dilbər.

Aşığını yox eyləyib,
Yaddan aşna çox eyləyib,
Kırpiklərin ox eyləyib,
Bağrımıza çaxan dilbər.

Mən səni sövdüm bayağı,
Sənsən canımın dayağı.
Açılıban gül sayağı,
İyi dağılıb qoxan dilbər.

Axır sözümün təyini,
Qoynuma girməq soyunu.
Molla Cumanın öyünü,
Dört bucaqdan yıxan dilbər.

Dübeyt

Şad oluban bu fənədə,
Yüzüm gülməz nədəndi bu.
Yalovlanıb yandım oda,
Kimsə bilməz nədəndi bu.

Baxdım kağız qarasına,
Çatdım ixlas surasına.
Eşq əhlinin yarasına,
Məlhəm olmaz nədəndi bu.

Fələk daşım iraq atdı,
Cəvanlığım bada getdi.
Molla Cuma hara getdi,
Kimsə bilməz nədəndi bu.

Dübeyt

Gəl sövdüyüm bu yandan,
Hal-əhvalım soruşsana.
Bir od saldın sən canıma,
Sən eşqimə qarışsana.

Nə üçün kənar gəzirsən,
Şirin canından bezirsən.
Durna təki gah süzürsən,
Gəl yanıma görüşsənə.

Cuma da sazını çalar,
Sənin gonulların alar.
Qolların boynuna salar,
Küsmə məndən barışsana.

Dübeyt

Bir gözələ gözüm düşdü,
Mən dönürəm gönül dönməz.
Ruhum getdi, ağlım çaşdı,
Mən dönürəm gönül dönməz.

Dərdimi söylərəm başdan,
Ay qabaxlı qələm qaşdan,
Şirin dilli bir ölmüşdən,
Mən dönürəm gönül dönməz.

Molla Cuma elə dəstan,
Mayıl baxan gözü məstan.
Bivəfalı sona dostdan
Mən dönürəm gönül dönməz.

Dübeyt

Hər səhərdən sığallanıb
Cərgə düzdün yüzə zülfün
Gah tarayıb, gah bağlayıb
Xoş göstərdin gözə zülfün.

Zülfünü gərdanə çəkib
Dindirəndə yaşın töküb
Ciyərim bağrımı söküb
Hörüyübsən təza zülfün.

Zülfün çəkibən şanaya
Oxşayırsan sən sonaya
Batırıbsan əlin xınaya
Eyləyəsən naza zülfün.

Zülfünü kəmənd atmağa
Gecə-gündüz oynatmağa
Müştəriyəm gəl satmağa
Birdən alım yüzə zülfün.

Zülfün kimi əlan olmaz
Şair sözü yalan olmaz
Burda qədrin bilən olmaz
Dur aparım bizə zülfün.

Zülfün əlin qolun açıb
Tavus tək havadan uçub
Gəlibən qarşımdan keçib
Getdi burdan yaza zülfün.

Zülfünü gərdana yayıb
Görənləri bihuş qoyub
Molla Cuma tərif deyib
Götürübdü sözə zülfün.

Dübeyt

Bir gözəl eşqinə düşən,
İqbal dönüb tərs olarmış.
Bivəfa sövdasına düşən,
Xişmi tutub hirs olarmış.

Misal çəkim iki üçün,
Yaxşını yamandan seçin.
Özgə yerdə olan laçın,
Özgə yerdə sar olarmış.

Gəzir bu dünyanı görən,
Dost yolunda canın verən,
Cahıllıqda dövrən sürən,
Qocalanda zar olarmış.

Bülbültək çıxdım bahara,
Sözlərim bənzər göhərə,
Pulsuz gedənlər şəhərə,
Şəhər ona dar olarmış.

Yoxdur mənim dərdim bilən,
Gözlərimin yaşın silən.
Cuma təki yarı olan,
Ağlamaqdan kor olarmış.

Dübeyt

Qərib yerdə yetsə əcəl,
Qaş-qabaq pozan olarmı.
Nagahan əgər ölsən,
Qəbrini qazan olarmı.

Rəxtimi əynimdən soyub,
Qüsül edib təmizləyib,
Namaz qılıb qəbrə qoyub,
Təkbiri Quran olarmı?

Molla Cuma yan, oda yan,
Gəlməkdəykən eylə bəyan.
Bir nişana qalsın deyən,
Başdaşın yazan olarmı?

Dübeyt

İsmi pünhan sitəminə
Mən kimi dözən olarmı
Həsərətindən qan ağlayıb
Yaşını süzən olarmı?

Eşqin odu vurdu sərə
Başım çallam yerdən-yerə
Yar sevənlərdə mən cürə
Sərgərdan gəzən olarmı?

Eşq bələdir əsl kökü
Doğru sözdür etmə şəkki
Qaynamaqda Cuma təki
Bir qaynar qazan olarmı?

Dübeyt

Bir ağac ki, bar gətirsə,
Tütər sallana-sallana.
Barınan meyvə yetirsə,
Dəyər sallana-sallana.

Göydən gedən göy bülbüllər
Sinəmə çəkibdi millər
Dost bağında qızılğüllər
Dərər sallana-sallana.

Göydən gedən quba qazlar
Laçın uçar yerin tuzlar
Qırx incə bel gəlin qızlar
Gələr sallana-sallana.

Göydən gedən göy göyərçin
Uçar ördək, qalar laçın
Dal gərdəndə siyah saçın
Hörər salana-sallana.

Molla Cuma çəkər arı
Ağlamaqdan zarı-zarı
Getdi İsmi pünhan yarı
Gələr sallana-sallana.

Dübeyt

Bülbül ağlar öz gülünə
Qızıl gülün dustağıdır
Ta öluncə fəğan eylər
Aydın ilin dustağıdır.

Fərhad, Məcnun, Kərəm eylər
Ondan qalan xilaf söylər
Eşq əhlini görsə neylər
Fitnələr fil dustağıdır.

Cumanın xışmi göyü sıxar
Leysan cürə axıb yaxar
Cümlə yerlərinə axar
Suları Nil dustağıdır.

Bayatı

Əzizim bu da bəsdı,
Bu diyaq, bu da bəsdı.
Annayıban iş qanana,
Qanmaza bu da bəsdı.

Təcnis

Məcnun təki can sarıdan keçmişəm,
Kərəm kimi eşq oduna yanaram.
Bir meyvəyəm qədirsizə düşmüşəm,
Nə almayam, nə heyvayam, nə naram.

Əlif bey də mən istəyən busatdır,
Sərt heyvanam cilovliyin busatdır.
Düşman kor olub dostlar üçün busatdır,
Nə aslanam, nə pələngəm ya nərəm.

Doqquz ay dolandım qar qışa düşdüm,
Firqətim artıban qarqışa düşdüm.
Yəqin Molla Cuma qarq işə düşdüm,
Sövdücəyim satdı məni yanaram.

Divani

Mənim kimi eşq əhlinə bir kamil ustad ola,
Şagird gərək ustasının əmrinə mötad ola.
Usta gərək dua qılsın şagirdinin halına,
Bəlkə dərdli qərib, canım bu qəmdən azad ola.

Səhərin səhər kamını ol Xudadan dilərəm,
Xəlvət yerdə qan ağlaram, aşkarda gülərəm,
Mərd gözüne heş düşsə canımı qurban elərəm,
Namərdə uf demərəm dam-daşı bərbad ola.

Müxənnətin məclisindən Molla Cuma yan keçə,
Mərd əlindən ağuşa alsa, deyər ki, bəs bal içər.
Hər oğraşı dindirərsən zən kimi dişin açar,
Baxışı ər, xilqəti ər, xasiyyəti arvad ola.

Divani

Kimdə varsa eşq əsəri ağılında təsiri gərək
Ağlı olmaz heç başında ziyarəti, piri gərək.
Bəd insandır eşq əhliyə ayıb eləyən
Günahkardır haqq yanında divana təqsiri gərək.

Gülşən üçün fəğan çəkdi çox yaman əziyyət
Saldı özünü yaman dərdə heç görməyibdir hörmət
Kim yandı Əsli deyib görmədinizmi belə kəramət
Kamil aşix bularmı ki, dilbərin yesiri gərək.

Gecə-gündüz ağlaram Məcnunun Leylasitək
Özümü kəməndə salaram Əslinin sövdəsitək
Küfrdür Molla Cuma şeydanın bülbülütək
Görən deyir salmaq boynuna zənciri gərək.

Divani

Aşix bika söhbət etmə sözün var başdan danış,
Gördüyünə qıl tavaza göz ilə qaşdan danış.
Sən kimi neçələrin boynu altda qalıbdır,
Axmaxlıqdan nə bağlıdır kəmallı işdən danış.

İnsansansa qan sözümü, heyvansansa ota var,
Təhərindən çox oxşayır qarnında bir pota var.
Ustadına kəc baxırsan başında bir xata var,
Qayıt nələt eylə şeytana xatiri xoşdan danış.

Molla Cuma nəsihəti al guşuna incinmə,
Aşıxlardan hücətləşib nahax yerə gücənmə.

Hər yetənə toqqaşıb öz-özünə qocanma,
Gəl sən məndən, bir də sənsən ömürdən-yaşdan danış.

Divani

Canımda var eşq ataşı alışıban yanar tez-gec
Cəsədim qalanır oda yalovlanıb sönər tez-gec
Ciyərim dağlanıb məzar daşa dönər tez-gec
Canım alıb gözüm yaşı sinəm üstə enər tez-gec.

Cəlili Cəbbarım sənsən qorxma alim sənə möhtac
Cəng eyləyər mollalar qırlarlar dəngi merac
Xəlil ərş üstündə zinəti kəsir zatı xərac
Xəcaləti cəm oluban Allah Allah minələxrac.

Xitmətim bağ rizvani inşallah qazanar tez-gec
Cəvanlığım badə getdi soldu ömrüm yanar tez-gec
Canımın sirrlərin açdı dili şirin özü tez-gec
Cumanı ismi pünhandan yaradan eyləmə əxrac.

Divani

İsmi pünhan bir gecə yanında qalım sənin
Qulluğunda yatdırgilən ağrını alım sənin
Gəl and içim bu hicrana daha dözə bilmərəm
Yaxın ol qolumu açıb boynuna salım sənin.

Leyli nəhar pərvanətək ataşına yanmışam
Ah çəkməkdən yorulub məlul-müşkül qalmışam
Düşən yerdə yalvarıban özümü oda salmışam
Tut qolumdan başımı kəs qurbanın olum sənin.

Başıma mənim zulmat endi seyr eylədim dumanı
Gözüm yaşı sellər oldu kim versin dərdə dərmanı
Nə üçün belə ağladırısan bu fəqir Molla Cumanı
İsmi pünhan hər zaman mən qadanı alım sənin.

Təxmis

Xudam sənsən əlif əvvəl yey yaratdın bizi artıq
Xeyir şərdə bey bilmişəm lam əlif lami zi artıq
Xidmətində tey təyin et həm hər vaxtı özü artıq
Xəlvətdə səy sinə etdim vav virdimdə sözü artıq
Xişmində cim cəhənnəmlərdə hər oldu közü artıq
Xey olanlar hey hökmündə yüzü artıq.

Xey xicalət çəkənlərin lam löyündən çıxan gördüm
Qəbiz olub dünyada kaf kalama baxan gördüm
Xəstə olub zal zətə pak qaf qan yaşı axan gördüm
Xofilə rey rəbbimdən fənasın yıxan gördüm
Xoş günləri zəy zəlalətdə qayın ayaza baxan gördüm
Xatirləri sevir allah cəngi var niyazı artıq.

Xətəli bəndəyəm Tanrı sənsən ol dəstimə dayaq
Xanım, bəyim, şahım sənsən ayın əzizimiz dayaq
Xamuş olmaz şin şairlər Fərhad, Məcnun, Kərəm sayaq
Xilas eylə zey zahirdə sat sirudə qədəm qoyaq
Xəbər sorsam tey təbibdən zat zərəfat ollam bayaq
Xilaf söylə dilim düşman gecə eylə gündüzü artıq.

Xişbər sata neçə millət qırlar kilsaya qulluq
Xaliq deyir vav virdini bəs İsayə qulluq
Xətəli qohum yəhudilər qılar Musayə qulluq
Xoruz tanrı bəziləri eləyirlər ayıya qulluq.
Xəlilin ümmətiyik biz qılarınq ayə qulluq
Xatəmülənbiya çünkü yolu doğru, izi artıq.

Xızır duşda badə verdi qismət oldu dolub daşmaq
Xocam eşqi kitabından dərs öyrətdi qəmə düşmək
Xörəgim İsmi pünhan vəsfidir saymaq uyuşmaq
Xətim olubdur burada qissə nə lazım danışmaq
Xeydə quldur Molla Cuma haqdan gəlib qılar usmaq
Xalq ağası sənsən cümləmizi eylə artıq.

Təxmis

Zat zərrafam dürlü göhər qiymət verib alan gəlsin
Sat sidqinən danışaram simi zəri olan gəlsin
Dey dürüstün deyin sizə dərya kimi dolan gəlsin
Sin sinadən qaynayıb eşq əhvalın bilən gəlsin
Şin şeytana lənət edib haqqı yada salan gəlsin
Zəy zəndini itirməyib söyləməyən yalan gəlsin.

Ayin əsgər çəkibən bir uzunca cəng eylərəm
Zəy ziyanlıq veribən şad gönüllar təng eylərəm
Qayın qəzavət bağında kütah işimi ləng eylərəm
Rey rüsvay qılıbanı təzədən dəng eylərəm
Fəy fəhmindən kəmalindən şüşə bağrım təng eylərəm
Zal zikrinən ol fikrinən sər muyini bulan gəlsin.
Qaf qəlbimdə peyda oldu əzəmindən eşq ataşı
Didərgin olub gəzdim bu çölləri, dağı daşı
Kaf kəlləmdən tüstü çıxdı axdı gözlərimin yaşı
Xey xəlayiq nə bəd olur eşq əhlinin lam vərdişi
Lam löyündən və yaqutdan yığmışam dürlü qumaşı
Ey hörmətsiz, biqabliyyət mənə hücət qılan gəlsin.

Mim meydana girən aşiq ustasından xəbər versin
Cim cümlətan yeri göyü yaradandan xəbər versin
Nun neçə min nəbiləri sərvərindən xəbər versin

Sey sanayıb bir qıraxdan bəhri ummandan xəbər versin
Hey həvada gərdiş edən mahı təvandan xəbər versin
Tey təmizcə hər birini eyləyibən talan gəlsin.

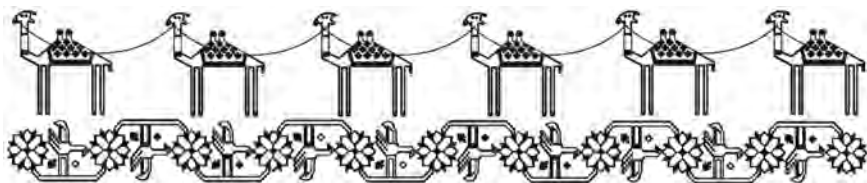
Lam əlifla lal olmuşam dil dəhanda qaldı bəsdə
Bey bağlanıb qol qanadım şirin canım oldu xəstə
Yey yaxşıca təbib gərək mərhəm qoya yaram üstə
Əlif Allah nə səbəbdən şad könülüm etdim şikəstə
Saxsağanlar cəmdək yanında qızıl quşnan durar qəsdə
Molla Cuma bir bülböldür danışdırıb çalan gəlsin.

Cinas

Hüzuruna gəldim ey gözəllər şanı
Bu xabdan gözlərin oyat amandı
Dilim fəsih etmiş qədir İlahi
Bir neçə söz danış oyat amandı.

Sən bilirsən mənim ağlım virandı
Ol səbəbdən şad könülüm virandı
Çox yoncuyur şirin dilim virandı
Götür o pərdəni oyat amandı.

Gülabatın zülfündən baxışla məni
O gündən, bu gündən baxışla məni
Oyatdın yuxudan baxışla məni
Cumaynan sarmaşıb oyat amandı.

BAXIŞLA LEYLİ

Söylədi: *Aşıq Əhməd Qafarov*
Yazıya aldı: *Hüseyn İskəndərov*

ƏBƏRİ verim sizə Yəmən şəhərindən. Yəmən şəhərində Əmir şah adlı bir padşah var idi. Bu padşahın yanında kiçiklikdən bəri saxladığı bir mollası var idi (Mollanı padşah özü oxutmuşdu). Bu mollanın adı Humay idi. Gələr bir gün padşahın oğlu, Humay mollanın isə bir qızı olar.

Oğlanın adını Baxış, qızın adını da Leyli qoyurlar.

Bunlar yeddi yaşına vardıda molla Humaydan dərsləməyə başlayırlar, lakin oğlan ilə qız bir-birinə məhəbbət bəslədiklərindən hər vaxt oynayıb gülməklə məşğul olur, dərsləmə isə say etmirdilər. Bir dəfə molla, Baxışa bir sillə vuraraq “Niyə dərsləmə baxmırsan bura oynamağamı gəlirsən?” – dedi.

Baxış kitabını açıb deyir:

“Qafiyyə” havasında

Açdım kitabı baxdım qarayə
Göründü gözümə yaşıl baş sona
Kitabım, kəlamım, dərsləmə, əzbərim
Durubdur qarşımda baxıram ona.

Heç bilmirsən mənim ürək handadı
O da mənim kimi yanha-yandadı
Öldürsən də vallah gözüm ondadı
Dönübdür qılmanə mahı təvanə.

Bir yeni yetişmiş bağça bar hindi
Bəslətmiş qoynunda qoşa nar hindi
Baxış deyər məni Leyli yar hindi
Eyləyibdi Məcnun, dəli divanə.

Molla bu əhvalatdan sonra qızını məktəbə qoymayıb Baxışdan ayırdı.

Baxış da işi başa düşüb dərsi boşlayıb Leylinin dalına düşdü. Leylini mollanın bağında tapıb götürür görək ona nə deyir:

“Qafiyyə” havasında

Başına döndüyüm, qurban olduğum
Beləmi danışmışdıq biz, Leyli xanım
Ala gözlərinə heyran olduğum
Qalıbdır yolunda göz, Leyli xanım.

Qız:

Gözü yolda qalan intizar oğlan
Atam bimürüvvət qoymur gələm məktəbə
Sənə qurban olsun bu şirin canım
Atam qoymur məni gələm məktəbə.

Oğlan:

Sən atanın niyə sözünə baxırsan
Bu canımı eşq oduna yaxırsan

Dağı, düyünü bərk sinəmə çaxırsan
Məndən ayrı hindi döz, Leyli xanım.

Leyli:

Aman məni salma yaman fuqanə
Gəlməz dadıma ata ilə həm ana
Səni sevmişəm mən qana-qana
Atam qoymur məni gələm məktəbə.

Baxış:

Dəstinə yaxıbsan əlvən xınalar
Tərən olən öz övlağını binalar
Yığılsa gözəllər yüz min sonalar
Sevmərəm səndən özgə qız, Leyli xanım.

Leyli:

Dəstimə yaxmışam əlvən xınanı
Açıb göstərrəm mərmər sinəmi
Əldən qoymaram sən tək cananı
Atam qoymur məni gələm məktəbə.

Baxış:

Mən aşığam sən tək qızıl gülə
Qurban olum ay qabaxda şux telə
Amandı qoyma ilqarımızı bir ilə
Getməz qışım açılmaz yaz, Leyli xanım.

Leyli:

Qayıt məktəbə sən mən də gəlirəm
Sənilə danışib şirin-şirin gülərəm
Nəki var dərd-qadan mən alaram
Atam qoymaz məni gələm məktəbə.

Baxış:

Baxış deyər yar da yara yetməsə
Seyraqıflar aralıxdan itməsə
Bu dostluğumuz başa tək getməsə
Hindidən əlini üz, Leyli xanım.

Leyli:

Leyli deyər atam zülüm eyləsə
Sənəm üstü dağı-düyün eyləsə
Səni məndən məni səndən eyləsə
Atam qoymur məni gələm məktəbə.

Söz tamam olduqda Baxış qızdan ayrılıb evə qayıdır anası deyir: oğul, niyə dərsdən belə tez gəlmisən? Cavabında Baxış deyir:

“Dübeyt” havasında

Başına döndüyüm ana
Yarın eşqi var canımda
Mən sevmişəm qana-qana
Yarın eşqi var canımda.

Anası:

Ağlama, oğlum, ağlama
Oğul sənə tez qız alım
Həsərət ciyərimi dağlama
Oğul sənə tez qız alım.

Baxış:

Mən danışdım bağında
Odurmuşdu bu sağımda
Xalı vardı dodağında
Yarın eşqi var canımda.

Anası:

Atana gedib verrəm xəbər
Səni bəslər hər səhər
Etmə gönlümü bir təhər
Oğul sənə yüz qız alım.

Baxış:

Baxış sevir Leyli yarı
Mən ağlaram zarı-zarı
Verdi mənə intizarı
Yar eşqi var bu canımda.

Anası:

Gəl, oğlum, bax sözümə
Şahnaz deyər öz-özünə
Vay olsun kül gözümə
Mən gedib yalqız alım.

Şahnaz xanım oğlunun mətləbin şaha qandırır padşah Molla Humayı yanına çağırır təklif edir ki, qızını Baxışa versin. Molla Humay isə Şahın təklifinə istər-istəməz razı olub gecə ilə yay toxmağını yığışdırıb, qızın götürüb Yəməndən qaçır. Səhəri günü Baxış mollaının qaçdığını duyub onun dalınca düşür.

Az getdi, çox getdi mollaının karvanına çatdı. Baxış dəvənin üstə bürmələnilib oturan Leylini görüb deyir:

“Divanı şikəstə” havasında

Səfər salıb niyə üzün döndərdin
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt
Şirin canım eşq oduna yandırdın
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Leyli:

Zornan aparırlar görmürsən mənə
Atam bimürüvvət qoymaz qayıdam
Yüz il də qalsam gözlərəm səni
Atam bimürüvvət qoymaz qayıdam.

Baxış:

Gec sevib tez ayrılmaq haramdı
Bir göstər yüzün öldüm amandı
Göy yüzünü bulud alıb, dumandı
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Leyli:

Səni məndən ayırana dəysin yaman
Səndən ayrı qalmaz məndə din, iman

Yığılıb minnətə gəlsə İrandakı xan
Atam bımürüvvətdi qoymaz qayıdam.

Baxış:

İllər ilə gözümlə qalar yolunda
Saralacaq bağların da gülün də
Baxış deyər yetim qalıb bülbülün də
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Leyli:

Bülbülsən gözlə-gözlə gülzar məni
Səndən ayrı kəsər ahı zar məni
Leyli deyər aparır intizar məni
Atam bımürüvvətdi qoymaz qayıdam.

Molla – biz səyahətə çıxmışdıq, bir-iki günə qayıdırıq – deyər Baxış alladıb geri göndərdi.

Baxış evə qayıdıb çox gözlədi ki, Molla Humay qayıdar, əmma molladan bir xəbər çıxmadı, ağlayıb sıtqamağa başladı. Anası padşaha oğlunun xiffətini söyləyib ona çara tapılmasını xahiş etdi. Padşah cavab verdi ki, yaxşı ki, Molla özü başına gələni bilib qaçmışdır. Ama mən onu hər halda sürgün etməli idim, Baxışa qalarsa mən ona hansı qızı istərsə alaram.

Baxış isə Leylidən qeyri başqasını istəmədiyini bildirib mollanın bağına getdi və orada sevgilisinin gəzdirdiyi yerləri belə təsvir etməyə başladı:

“Qafiyə” havasında

Yadıma düşdü o keçən çağlar
Görünməz gözümlə o Leyli yar hanı

Virana qalıbdı əlvən otaqlar
Dərilməz meyvəsi heyva nar hanı.

Gəlib qonmur güllərinə bülbüllər
Yar ucundan solub şirin dillər
Fəqan edib ağlaşır bülbüllər
Görünməz gözümə Leyli yar hanı.

Alıb qaçdı, getdi atası
Başında vardır bir xatası
Baxışın istəkli sevgili butası
O görünməz gözümə biqərar hanı

Tərgiyib ördəklər boş qaldı gölü
Dərilməz bağlarında süsəni sünbülü
Açılmaz qönçəsi solubdur gülü
Ağlaşır bülbüllər biqərar hanı.

Gözləyə-gözləyə qallam yolları
Yadıma düşüb o şirin dilləri
Baxış deyər yarın siyah telləri
Düzülmüş gərdanda sərəsər hanı?

Bağdan evlərinə qayıdıb ata-anası ilə halallaşaraq deyir:

“Qafiyə” havasında

Bu gün deyir ayrılmağın günüdür
Halal eylə, ata, mən gedər oldum
Hər kəs sevgilisində qane olur
Halal eylə, ata, mən gedər oldum.

Atası:

Aman, oğul, demə helə sözü
Getmə, oğul, getmə, aman günüdür
Yolunda qalar atanın gözü
Getmə, oğul, getmə, aman günüdür.

Baxış:

Yarımin qapısın görmüşəm bağlı
Əyirəm sinəmi düyümlü dağlı
Öldürürəm özümü ollam mən qanlı
Halal eylə, ata, mən gedər oldum.

Atası:

Sənin getməyinə mən olmaram razı
İllərlə qoyma sən ağlar bizi
Gəl alım sənə sən istəyən qızı
Gəl getmə, oğul, aman günüdür.

Baxış:

İnsan gərək söyləyən sözləri qana
İzin verin ata ilə anam
Baxış deyər çatayım qoy Leyli xana
Halal eylə, ata, mən gedər oldum.

Şah:

Əmir şahı sən saldın dərdə
Ciyərimi döndərib sən qana
Ha bu ölkələr geyibdi qara
Gəl getmə, oğul, aman günüdür.

Baxış dediyinin üstə durub yola rəvan olur. Yol gedə-gedə bağlarda bülüllərin oxumasına deyir:

“Dübeyt” yaxud “Yusufu Kənani” havasında

Səhər-səhər qan ağlayan
Tərgiyibən gülü bülbülün
Ciyər bağrımı dağlayan
Danışmazmı dili bülbülün.

İllərnən ağlar qalan
Ağlayıb göz yaşımı silən
Eşq əhlinin qədrin bilən
Beləmi olar halı bülbülün.

Düşdüm mən bilməz yollara
Mayıl oldum o güllərə
Xəbər apar Tehran ellərə
Tərgimişəm eli bülbül.

Səhər əsər sovux yeli
Nazik şümşaddır beli
İncə nazikdir şümşad əli
Ay qabaqda teli bülbül.

Dolandım sən ilə belə
Danışdım mən gülə-gülə
Baxış düşdü bilməz yola
Mənə göstər yolu bülbül.

Bu halda bir qırğı bir quşu caynağına vurub havaya qalxır. Qırğıya müraciətən Baxış deyir:

“Dübeyt” havasında

Havalanıb havadan enər
Xanı bəyi özü qırğı
Bülbüllərin bağrın əzər
Hərbə, zorba sözü qırğı.

Fəqir quşlar düşər təngə
Şqam vurub alır həngə
Bülbül keçirib cəngə
Necə alır gözü qırğı.

Baxış deyər yaman haldır
İşi-gücü qalma-qaldır
Bülbülləri alhaaldır
Bilməz hengi nazı qırğı.

Buradan ötüb gedəndən sonra bir bulaq başına çatır. Atından düşüb əl-yüzünü yuyub istirahətə oturur və öz-özünə belə deyir:

“Divanı” havasında

Qoy, xanım, sənin gözəlliğin söyləyim
Əvvəl tərgidin qulların Baxış
Gah ağlayıb, gah gülübən şad eylər
Bu qədər olar qeyli qalların Baxış.

Bu dəmdə bulağa bir arvad suya gəlib dedi:
– Oğlan burada niyə oturursan, bilmirsənmi buraya qız-gəlinlər suya gəlirlər naməhrəm deyilsənmi?

Aldı Baxış:

Hökümdən divan eylər adı Şahzada
Zülüm eyləsələr mənə tez yetişərsən dada
Sallana-sallana çıxmısan gülşada
Tökübsən dalınca qulların Baxış.

Elə əlvən çiçəkli bağlar olmaz
Oxuyan bülbülə heç yasaq olmaz
Bu bağları görənin sinəsində dağ olmaz
Açılmış qönçələr güllərin Baxış.

Düzülmüş sərv ağacı boyları göyçək
Ətir kimi iyildir muyları göyçək
Ördəklər sonaların sayları göyçək
Tərpəşir göy, yaşıl çəmənlərin Baxış.

Bahar fəsli siyah açır yazınan
Gözəllər söhbət edər dəstə-dəstə qızınan
Ördəklər oynasır quba qazınan
Durna təki sonalar, güllərin Baxış.

Mən bülbüləm Gülzarə gedərəm
Bəslətmiş qoynunda bir cüt nara gedərəm
Əmir şah oğlu Baxış mən yara gedərəm
Tapılmaz xanın və ellərin Baxış.

Suya gələn qadın – Şahzada Baxışın oxumasından xoşlanıb onu öz evinə qonax aparır və bir neçə gün onu orada saxlayır və təklif edir ki, özünü alsın. Baxış bu təklifi rədd edərək, yola yığılır və deyir:

“Şikəstə” havasında

İndi oldu mənə getmək bazarı
Düşübdür yadıma Gülzar indi
Gözdəyə-gözdəyə qalıb yolları
Gözü yolda qalıb intizar indi.

Şahzadə:

Baxış bəyim sənə minnət eyləyim
Bu minnətim eşidib yar qayıt indi
Şər məndəyəm mən yanında günahkar
Küllü ixtiyarım var qayıt indi.

Baxış:

Bir yaşıl başlı sona itirən mənəm
Bir ah çəkib köksün ötürən mənəm
Bülbül kimi gülü bitirən mənəm
Getməsəm gülümü xar qucar indi.

Şahzadə:

Mən kimi gözəl hələ tapa bilməzsən dünyada
Qaç qabağa baxginən bu şümşada
Əyər mal istəsən həddən ziyada
Hər nə istəsən bizdə var qayıt.

Baxış:

Baxış deyər devlətim varım var mənim
Kəsər sonra ahı zarım var mənim
Leyli kimi xanım yarım var mənim
Getməsəm olaram biilqar indi.

Şahzada:

Gözümdən axıdaram qan ilə yaşı
Alıb geydirrəm sənə al qumaşı
Şahzadəni eylə özünə çöl yoldaşı
Sən gəlincə kəsər ahı zar məni...

Nə isə Baxış Şahzada ilə səlamətləşib yoluna dəvam edir.
Bir yerdə həramılara rast gələrək bəndə düşür. Həramılar Baxış
öldürmək fikrində olduqda Baxış götürür:

“Qafiyə” havasında

Başına döndüyüm həramılar başı
Doğramayın məni, aman günüdür
Gözümdən axıtmayın qan ilə yaşı
Doğramayın məni, aman günüdür.

Tərk eylədim vətənim, elimi
Gözləyə-gözləyə qalıblar yolumu
Nahaq yerdə eyləməyin zulumu
Doğramayın məni aman günüdür.

Dad eylərəm dadım yetməz amana
Haraylaram heç kəs çatmaz xanama
Baxış deyər susamayın qanıma
Doğramayın məni aman günüdür.

Həramılar Baxış aparıb dustaq saxlayırlar.

Zindəda Baxış pərvanənin lampa başına dövrə vurub
özünü işığa çarpmasına deyir:

“Qafiyə” havasında

Şam oduna özünü çaxan pərvana
Mən də sənin tək sinə dağlıyam
Özün çaxıb odlara qalana
Mən də sənin tək sinə dağlıyam.

Eşq əhlilər eşqindən öyrənə
Eşq oduna alışıban bərk yana
Aşıqlar da sən tək olub divana
Mən də sənin tək sinə dağlıyam.

Qurban olum yarın mən dilinə
Gəlib düşdüm həramıların əlinə
Bülbül olan yetməz imiş gülünə
Mən də sənin tək sinə dağlıyam.

Quş tək gəlib mən qəfəsdə qalmışam
Sənin tək özümü oda salmışam
Qərib-qərib məlul-müskül qalmışam
Mən də sənin tək sinə dağlıyam.

Aşx olan məşuqunu görər
Əl uzadıb o qönçə gülün dərər
Baxış kimdən indi Leyli yarı sorar
Mən də sənin tək sinə dağlıyam.

Səhər açıldı, üzünü xeyir ilə açılsın, Baxışın yanına həramı
başı girərək sorğu-sual edir. Baxış isə belə cavab verir:

“Qafiyə” havasında

Başına döndüyüm həramılar başı
İzin verin gedəyim mən yoluma
Tərgimişəm ata, ana, qardaşı
İzin verin gedəyim mən yoluma.

Pərvana da bir yar üçün ölübdür
Eşq əhli tək sinə dağlı qalıbdır
Narın odu yazığın canın alıbdır
İzin verin gedəyim mən yoluma.

Gəlin, siz bu Baxışa mərhəmət eləyin
Yamanlığı tərgiyib bir hörmət eyləyin
Baxın Tanrıya dörd tərəfə boylayın
İzin verin gedəyim mən yoluma.

Həramı başı Baxış azad edir. Baxış bir neçə müddət yol gedib bir naməlum vilayətə çataraq bir qarıya qonax düşür. Qarı hal-əhval soruşduqda Baxış cavab verdi ki, qarı nənə, mən sevda əhli olub Tehrana gedirəm. Qarı dedi:

– Ey cəvan, mənə qarı demə, mənim bu paltarlarım da mal-qara sağanda geydiyim paltarlardır. Mən yaxşı geyinsəm heç 17 yaşındakı qızdan ayırmazsan.

Qarı belə deyib yan otağa keçir və orada bir dəst qızıl düyməli paltar geyib sallana-sallana oğlanın qabağına gəlir və iki qollu Baxışın boynunu qucaqlayaraq işvəli hərəkətdə bulunur Baxış isə qarıdan dartınaraq deyir:

“Dübeyt” havasında

Bükülə-bükülə gəlir
Yeridi, kaftar yeridi
Yeriyəndə canı üzülür
Yeridi kaftar yeridi.

Aldı qarı:

Mən sənin Leyli yarınam
Getmə oğlan getmə, getmə
Bəslənmiş qoşa narınam
Getmə oğlan, getmə-getmə.

Baxış:

Yüz-sufatın kənarı
İtil gözümdən sən qarı
Başının tükü ağarı
Yeridi kaftar yeridi.

Qarı:

Oğlan axtarma yaşımı
Sən bilməzsən işimi
Amandı quc qumaşımı
Getmə, oğlan, getmə-getmə.

Baxış:

Yetibsən yüz yaşına
Ağzın qırıq bax dişinə
Yetik oldum hər işinə
Yeridi kaftar yeridi.

Qarı:

Başımda var gül qotazım
Geyinmişəm budur nazım
Qırx qıza dəyər gözüüm
Getmə, oğlan, getmə-getmə.

Baxış:

Hərgiz sənə baxmaz Baxış
Get qapılarnan danış
Ağzı burnu qırtış-bürtüş
Yeridi kaftar yeridi.

Qarı:

Bilginən adımdı Xalsa
Dəyər külək telim əsə
Sən bax məndəki həvəsə
Getmə, oğlan, getmə-getmə.

Baxış gecə ilə qarının evindən çıxıb yol getməyə başlayır və nəhayət Tehrana çatır. Orada da bir qarının evinə müsafir düşür. Baxış öz məqsədini qarıya qandırdıqda qarı cavab verir ki, oğlum, həmin dediyin molla buraya gəlmişdir, qızını isə bir bəyin oğluna nişanlamışdır.

Baxış qarından xahiş edir ki, onun gəlməsini Leyliyə xəbər versin. Qarı bu sözü eşitmək özünü çatdırır Leyli xanımın yanına və ona işvə-naz ilə Baxışın gəlməsini xəbər verir. Leyli “sən Allah düz deyirsən?” deyərək xəbər aldıqda:

– Çuval haqqı bizdədir.

– Ay nənə çuval nədir?

– Qızım çuval bir dərin şeydir ki, ona hər kəs and içsə pul ilə dolur.

Leyli qarıya bir şey verib təvəqqə edir ki, Baxış bağa gətirsin onunla görüşə bilsin. Qarı Baxış bağa gətirib, Leyli ilə üzləşdirir. Leyli öz sevgilisini öpüb qucandan sonra götürür görək nə deyir:

“Dübeyt” havasında

İtirmişdim mən yarımı
Sən xoş gəldin, əziz yarım
Fələk açıbdır dilimi
Sən xoş gəldin, əziz yarım.

Aldı Baxış:

Bülbül idim gəldim bağa
Sağ olasan əziz yarım
Məni saldın sinə dağa
Sağ olasan, əziz yarım.

Leyli:

Kimdir bağlara baxan
Daşqın sular kimi axan
Canını odlara yaxan
Sən xoş gəldin, əziz yarım.

Baxış:

Canım olsun can qurbanı
Tərk etmişəm xanımanı
İndi apararam mən səni
Sağ olasan, əziz yarım.

Qız:

Apararsan bizim elə
Sarmaşaram incə belə
Leyli deyər gülə-gülə:
Sən xoş gəldin, əziz yarım.

Baxış:

Apararam bizim elə
Sarmaşaram incə belə
Baxış deyər düşək yola
Sağ olasan, əziz yarım.

Baxış Leylini qucaqlayaraq ondan bir cüt busə alaraq deyir:

“Dübeyt” havasında

Leyli xanım yüz nazınan
Tutuban yolları gəlir
Şahmar tək xumar gözüne
Dərməyə gülləri gəlir.

Alır Leyli:

Get buradan, dəli oğlan
Eşidib qulları gəlir
Sən dəribsən gülü oğlan
Bülbülün gülləri gəlir.

Baxış:

Sürmələnməmiş qələm qaş
Canıma saldın ataş
Geyinibən al qumaş
Bürünüb şalları gəlir.

Qız:

Bülbüllər doymaz gülündən
Ördəklər çıxmaz gölündən
Haray bu oğlanın əlindən
Öpməyə xalları gəlir.

Baxış:

Bülbül tək qucamam beli
Yandırırbdı şirin dili
Baxış bəyin şumşad əli
Qucmağa belləri gəlir.

Leyli:

Leyli xanım hər səhəri
Yoxdur canının təhəri
Atama gedər xəbəri
Yığılıb elləri gəlir.

Baxış ilə Leyli bağdan çıxıb bir-baş Yəmən deyə getməyə üz qoyurlar. Qızın qaçırılmasını duyan Molla Humay öz dostları olan hərəmilərə tapşırır ki, Leylini Baxışın əlindən alıb geri qaytarsınlar. Hərəmilər Baxışın dalınca at salıb onu iki yolun başında araya alırlar. Baxış hərəm başıya deyir:

“Koroğlu” havasında

Hayana qaçıb qurtararsan əlimdən
Çoxların anasını ağlar qoyanam
Xəbərini varımı qoşunumdan elimdən
Çoxların anasını ağlar qoyanam.

Həram başı:

Əyər istərsən tanı bil məni
Mən həram başı adam soyanam
Yazıxsan, oğlan, öldürmə səni
Mən haram başı adam soyanam.

Baxış:

Çox həramılar görmüşəm neçə-neçə
Xiffət edərlər gündüzü-gecə
Çəkərim səni əyri qılınca
Çoxların anasını ağlar qoyanam.

Həram başı:

Heç mən qorxmaram sənin zor hərbindən
Bəy nədi, paşa nədi həm xandan
Qan axıdaram yaxandan
Mən haram başı adam soyanam.

Baxış:

Qanmaram mən yaxşı yamanı
Axıdaram gözlərindən qanı
Ala bilməzsən sən məndən heç canı
Baxış deyər sən kimiləri ağlar qoyanam.

Həramı başı:

Həramı Eyvaz hər yerdə xor görünür
Sən kimilər ayağ altda sür görünür
Yapalaq kimi gözlərin mənə kor görünür
Mən həramı başı adam soyanam.

Deyiş tamam olan kimi Baxışla həramılar cəng etməyə başlayır. Baxış bir iki həramı öldürəndən sonra əsir düşür. Həramılar Baxışı aparıb dübarə həbs edirlər. Leylini isə həramilər apardıqda Baxış zindanın pəncərəsindən deyir:

“Qafiyyə” havasında

Başına döndüyüm, qurban olduğum
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt
Ala gözlərinə heyran olduğum
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Sənsən gözəllərin şahı
Dışlərin olubdur mərcanı mahı
Dadıma yetsin o qədir İlahi
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Baxışın gözü yolunda qaldı
Şirin canı ataşlara saldı
Həramılar əlindən zindanda qaldı
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl qayıt.

Həramılar Leylini aparıb öz məskənlərində saxladılar. Molanın yanına isə aparmadılar və bir neçə gün sonra Baxışın yalvarmasına görə Leylini Baxışa verib yola saldılar. Baxış Leylini

aparıb Şahzadənin evinə düşdülər orada bir-iki gün qalıb Şahzadəni də özü ilə alıb vətənlərinə rəvan oldu.

Leyli isə Baxışın bu hərəkətindən küsmüşdü.

Baxış:

“Qafiyə” havasında

Başına döndüyüm, qurban olduğum
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl barış
Yıxılım ayağına, durum dolanım başına
Ala gözlü, Leyli xanım, gəl barış.

Belə dedikdə Şahzadə də Baxışdan incidi.

Aldı Baxış:

Sənsən gözəllərin şahı
Leyli barışmadı, gəl sən barış
Yandırır ciyərimi eyləmə mahi
Leyli barışmadı, indi sən barış.

Sənsən Baxışın dini imanı
Süsəni, sünbülü, gülü reyhanı
Yığaram minnətə İrandaki xanı
Leyli barışmadı, indi sən barış.

Qızların ikisi də Baxışa etina verməyərək qabağa düşüb gerdirdilər. Baxış bunların halın ələ almaq üçün yenə də deyir:

“Qafiyə” havasında

Gözəllərim, niyə kərişib gedirsiz
Danışb gülmağ da dil yaraşığı

Yandırılan ciyərimi didirsiz
Ceyran otdamağ da çöl yaraşığı.

Qadir Allah qismət eylə həyatı
Gedib dolanım mən cənnəti
Yarın şirin söhbəti, şirin ixtilatı
Qol-qola getməkdə yol yaraşığı.

Mən sizi sevmişəm baş ilə candan
Seçə bilmərəm sizi huri qılmandan
Baxış deyər hərəsi bir yandan
Dolayım qolları bel yaraşığı.

Belə dedikdə qızların ikisi də Baxışla barışb şirin söhbət
edə-edə onunla gedirlər. Bir qədər yol getdikdən sonra bunlar bir
qoyun sürüsünə rast çıxırlar. Çoban elə başa düşür ki, bunlar qo-
yun oğurlamağa gəlmişlər, ona görə də üçünü də tutub saxlayır.

Aldı Baxış:

“Dübeyt” havasında

Yoncutma aman dilimi
Bizə göstər yolu çoban!
Tərgimərəm mən gülümü
Bizə göstər yolu çoban.

Qoyunlar doğub quzunu
Çiçəklər açıb yazını
Çəkirəm Leyli nazını
Bizə göstər yolu çoban.

Çoban gəl, sən Allah üçün
Dağlar qoyunun, keçin

Hayana düşübdür köçün
Bizə göstər yolu çoban.

Mən ki yolum azmışam
Sərsəri olub gəzmişəm
Vətənim elimdən bezmişəm
Bizə göstər yolu çoban.

Dinlə bu Baxışın sözün
Açılbdı indi yazın
Xumarlanmış ala gözü
Bizə göstər yolu çoban.

Çoban bunları öz daxmasına aparıb çay-çörək verir, sonra isə söhbətdən Baxışın Əmir şahın oğlu olduğundan qorxuya düşərək ondan üzr istəyir və Əmir şahdan muştuluq almağa öz yoldaşını göndərir. Həmin çoban yolda şahın mehtərinə rast gəlib əhvalatı ona nəql edir. Mehtər isə inanmayıb çobanla bərabər geri gələrək Baxışın iki qızla bərabər gəldiyini görüb onların yolun gözləyir.

Baxış bunlara yetirəndə alır görək nə deyir:

“Qafiyə” havasında

Gedibən soyun sən qaranı
Ağandan özünə xələt alasan, mehtər
Şad oluban gəzginən hər yanı
Açıban gönlünü güləsən, mehtər.

Mehtər:

Bu qaranı geyməyin səbəbi çoxdur
Ağam olub iki gözündən bədtər
Heç oğlundan bir xəbəri yoxdur
Ağam olub iki gözündən bədtər.

Baxış:

Sənin ağandır ölkə sərdarı
Qalmayıb məndə məclislər yeri
Aparginən indi sən xəbəri
Gedibən gözünün yaşın siləsən mehtər.

Mehtər:

Mənim ağamdır ölkə sərdarı
Nə gedib deyim ona o mənə nə veri
Apara bilmənəm yalan xəbəri
Qaldırıb sərimi bədəndən kəsər.

Baxış:

Əyər bizi burada qalmaq istəsən
Yıxıq gönülləri almaq istəsən
Mənim əslimi bilmək istəsən
Əmir şah oğluyam biləsən mehtər.

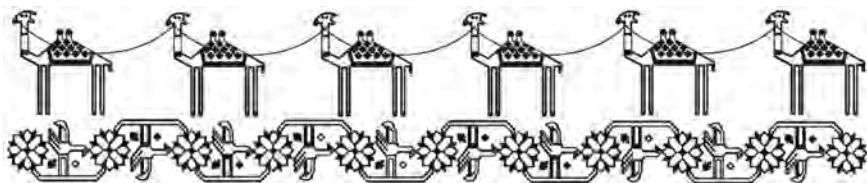
Mehtər:

Nadan olan arifliyi gec qanar
Mehtər ağanı tanı tez tanı
Əl mehtər, xan Baxışın qurbanı
İndi oldu bu mənə doğru xəbər.

Ağzından söz qurtaran kimi mehtər çaparaq şaha muştuluğa qaçır o biri çoban isə allandığını bilib onu keçmək istərkən kolluğa ayağı ilişib yıxılır.

Əmir şah oğlunun sağ-səlamət qayıtmasına şənlik, ziyafətlər verir. Oğlunun toyunu çaldırır.

Bitdi

Ərtoğrol Cavid

**“CƏLALİ MƏHƏMMƏD VƏ TAVAT XANIM”
NAĞILI HAQDA BİR NEÇƏ SÖZ**

OLLA Cumaya aid nağıllar içində bu ən maraqlısı, ən səmimisi və ən mükəmməlidir. İstər temanın özündə, hadisələrin inkişafında, ifadə formasında bir sərbəstlik, səmimilik vardır. Lakin zəif tərəf də yox deyil. Hər şeydən əvvəl nəzəri cəlb edən, nağıllarda az-az təsadüf olunan müxtəlif millətli dostluqdur. Bu, xalq yaradıcılığının ən müsbət tərəflərindəndir. Buradakı gürcü qnyazı ilə İran taciri arasındakı dostluq simpatiya bəslənərək verilmiş. Bu dostluq zərəfat edəcək qədər sıqıdır. Qnyaz taciri kənara çəkib otuzdururkən, “Bəzircan oturur və heç dinməz. Qnyaz söylər ki, heç soruşmursan biz burada niyə otururuq. Bəzircan deyər: – Nə deyim qonaq dediyin ev yiyəsinin itidir. Haraya bağlasan, orada durar”. Qnyaz öz qızı Tavat xanımın toyu ikən geri alıb tacirin oğluna vermə səbəbi də dostluqdur, hədiyyə isə təkan vasitəsidir, bəhanədir. Nağıldakı səmimilik, zərəfat ustadnaməyə də təsir etmiş.

“Çömçə hərlənəndə kim dala keçsə,
Bərəyə çatınca...
Tamaşa eyləyib axırda qaçsa
Cibində heç axça, maya bitməsin
Qazandığı yeməyinə yetməsin”.

Bunu gerçəkdən deyil zərəfatca deyir. Xalq aşıqlara qarşı daim hörmətli olub. Belə olmasaydı aşılıq də xanəndəlik kimi dar çərçivə içərisində qalardı.

Nağıl qəhrəmanı Cəlali Məhəmməd obrazı nə qədər sadədil gənc isə, Tavat xanım da o qədər iradəli bir qızıdır. O heç bir kəsi dinləmədən əhdinə əməl edir. Tavat xanım aktiv qadın obrazıdır. Onun qnyaz qızı olması deyilməsə, sona qədər hiss edilməz, çünki o xaraktercə yuxarı təbəqə dikbaşlığını özündə saxlamır. Ona xarakter xüsusiyyətlər ağıllıq, mərdlik, iradəlik, səbirlik və başqalarıdır. Bunlar isə mükəmməl həyat praktikasını keçirmiş insanlarda olur. Nağılların müsbət obrazları əksərən praktiklər olur. Cəlali Məhəmməd sadədildir və bundan doğaraq şüurbuzluq, təsirə qapılma elementləri də vardır. Lakin o həm də çox səbirlidir, yeddi il qadınını görmür, görmək belə arzu etmir.

Xalq ədəbiyyatındakı qarılar seriyasından iman quran qarı məişətin mənfəi ünsürü kimi əks edilmiş. Bütün nağıllardakı kimi mənfəi insanlar axırda daim məhv edilir. Bu xalq qüdrətini ifadə edir. Nağılın böyük hissəsində, təbii reallıq vardır ki, səmimilik səbəbi də budur. Lakin bəzən bu reallıq pozulur, oxucunu inandırır. Ms.: tacir qnyaz qızının öz oğluna verilməsini ancaq yolda bilir. Yaxud: yeddi ildə Cəlali Məhəmməd qadını haqda heç bir söz eşitmir, halbuki Tavat xanım gözəlliyi ilə hamını heyran edirdi. Nağılın sonuna doğru devlər verilməsi ilə artıq əfsanə şəklini alır. Bu hal Molla Cumada daim sezilir. Qəhrəmana insanlıqdan kənar qüvvət kömək edir, bu halda qəhrəman passivləşir.

Forma cəhətdən bir tamlıq vardır. Mənzum parçalardakı yanlışlıq yalnız heca və bölgülərdəndir. Nümunə olaraq aşağıdakı “qafiye”nin sxemasını cızaq:

$$\underline{5} + 4$$

$$4 + 4$$

$$\underline{5+5}$$

$$\underline{4+4}$$

$$4 + 4$$

$$\underline{6 + 5}$$

$$\underline{6 + 5}$$

$$\underline{4 + 4}$$

$$4 + 4$$

$$\underline{3 + 2 + 3}$$

$$4 + 4$$

$$\underline{4 + 4}$$

Hər misra 4 + 4 getməli idi. Yaxud Ustadnamənin sxemasını nəzərdən keçirək.

$$\underline{7 + 7}$$

$$4 + 4 + 3$$

$$4 + 4 + \text{“}$$

$$4 + 4 + 3$$

$$4 + 4 + 3$$

$$\underline{4 + 4 + 3}$$

$$6 + 5$$

$$\underline{7} + 5$$

$$6 + 5$$

$$4 + 4 + 3$$

$$\underline{5} + 4 + 3$$

$$6 + 5$$

$$6 + \text{”}$$

$$6 + 5$$

$$4 + 4 + 3$$

$$\underline{4 + 4 + 3}$$

$$\underline{3 + 5 + 4}$$

$$6 + 5$$

$$4 + 4 + \underline{4}$$

$$4 + 4 + \underline{5}$$

$$\underline{4 + 4 + 3}$$

Qarşısında işarə edilən misraların heca bölgüləri yanlışdır. Bütün misralar ya 4 + 4 + 2, yaxud 6 + 5 ilə getməli idi. Bunların qatışdırılması da bir zəiflikdir.

Bəzən oxucu kəlmələri, hecaları qısa yaxud dartıb uzun tələffüz etməyə məcbur olur. Bunun da səbəbi misraların qısa yaxud uzunluğudur. Nümunə olaraq:

“Hanı qızlar mənim gül üzlü yarım?

Qələm qaşlı, ay qabağım gəlmədi.

Gör necə atdı ahilə zarım,

Şirin dilli dil dodağım gəlmədi.”

Əvvəl son misradakı “dodağım” xatirəsinə 2-ci misradakı “ay qabaxlım” kəlməsi “ay qabağım” kimi işlənib.

Sxeması:

$$6 + 5$$

$$4 + 4 + 3$$

$$\underline{5} + 5$$

$$4 + 4 + 3$$

Oxucu 3-cü misranın ilk bölgüsündəki bu saiti uzatmalı olur. Yaxud bu bəndi alaq:

“Tanımışam soltanımı, xanımı,

Yolunda qoymuşam şirin canımı,

Gözü yaşlı etdim Tavat xanımı,
Hanı mənim çəşmi cırağım gəlmədi”.

Sxeması: $4 + 4 + 3$
 $6 + 5$
 $6 + 5$
 $4 + \underline{5} + 3$

Bölgülərdəki zərfliyə baxmayaraq oxunurkən son misranın orta bölgüsü qısaldılmışdır. Hətta çox güman etmək olar ki, əvvəl “çəşmi nurum” deyər yazılıb, sonra “nur” kəlməsi bir növ tərcümə edilmiş.

Qafiyələrə gəlinə yanlışları yox kibidirsə də zəifləri vardır. Əksəriyyəti isə sağlam qafiyələrdir.

<u>yar</u> + + m	<u>xan</u> + + m ₁
<u>zar</u> + + m	<u>cam</u> + + m ₁

<u>yan</u> + ar + sam		<u>yaşı</u>		<u>məndə</u>	
utan + ar + sam		<u>qaşı</u>		şərməndə	
usan + ar + san		<u>başı</u>			

dolmuşam		əzəli		
solmuşam		xəzəli		
		gözəli		və i. a. ...

Ümumi formada ağırlıq yoxdur, bu da ifadənin səlis və səmimiyyətinə xidmət edir.

Bütün nağıllarda olduğu kimi ekspozisiya xarakter daşıyan başlanğıc, bəzi momentlər və son hissədə ifadə standartlığı yenə vardır. Nəzəri cəlb edən isə original, səlis, necə ifadə olunmuş cümlələrdir. Ms.:

“Qız – Eşqin oduna yanarsam,
Gah ağlar, gah utanarsam,
Burda durma usanarsan
Açmaram qapı, açmaram”.

Oğlan – Cəlali Məhəmmədin göz yaşı,
Sevdiyimin qara qaş,ı,
Ağrıtmı amandır baş,ı,
Tanı sənın yarın mənəm”. və i.a.

Leksikon etibar,ı ilə xalq kəlmələrinə təsadüf olunur. “Pul” əvəzinə “axça”, “yalvardı” əvəzinə “sıtqadı”. “Qobur” kəlməsi çox güman səhv düşmüş. Bu “qobuz” olmalı idi ki, köhnə aşiq musiqi alətində “Kitabi- Dədə Qorqud” dilində dəxi təsadüf olunur.

İctimai həyatın dəyişməsi ilə dilə yeni kəlmələr gəlir. Ms.: “yoldaşlar” kəlməsi. Ustadnamənin ilk bəndi belədir:

“Açıldı tamaşalar, qulaq asın yoldaşlar”.

“Yoldaşlar, yaraşıqdır aşiq toyun...”

Bu kəlmənin avtor tərəfdən də işlədilməsi məlum deyil. Molla Cümə 1920-ci ildə ölüb. Şübhəsiz sonrakı aşıqlar deyişmişlər. Təsadüfi deyil ki, bu yeni kəlmə işlənən misralarda uzunluq, uyğunsuzluq var. Demək, sonra deyişilmiş.

Azərbaycan dili tarixindəki bir moment burada da vardır. Feilin müzare zamanı başqa zamanları əvəz edir. Bu cümlələr misal ola bilər.

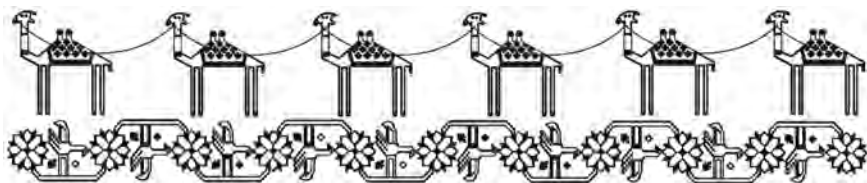
“Bəzırgan toy payı götürüb yola çıxar. Düz Tiflis şəhərinə gələr. Gələr, çatar görər ki, toydur. Camaat yığılıbdır. Çalıb, çağırırlar. O axşam namazına çatar. Keçər namazını qılmağa”.

Buradakı “Keçər namazını qılmağa” cümləsində sintaktik yanlışlıq dəxi vardır. Xəbər arxada olmalı idi. Şifahi ədəbiyyatın

sintaksisindən yazırkən şifahiliyin nəzərdə tutmalı, yazıda insan nə qədər məsulsa, nitqdə azacıq sərbəstdir, səhvlər ola bilər.

“Cəlali Məhəmməd və Tavat xanım” öz temasının maraqlılığı və ifadəsinin səmimiliyi ilə şifahi ədəbiyyatın nümunəsi kibi çapa layiqdir. Lakin son hissədəki əfsanəvilik (devlər) haqda kommentari verməli. Çünki maraq, effekt o passiv momentlərdə sönür. Fevqəlbəşər qüvvələr verilirən qəhrəmanın aktivliyi sönür. Kommentari lazımdır.

***2 avqust 1939-cu il
Bakı.***

Molla C u m a

CƏLALI MƏHƏMMƏD VƏ TAVAT XANIM

ULAQ asın məclis iştirakçıları, dostlar və qonaqlar!

USTADNAMƏ

Kim tərپəşib ixtilatı saxlasa,
Təlx eyləyib bu məclisi
Nagahdan donbalıban yuxlasa,
Kiprikləri bir-birinə çatlasa
Qalxanda yol alıb gedə bilməsin.

Qardaşlar, belədir məclisin yolu,
Hər şeylə düzəlməz aşığın qolu,
Kim versə devrana, bol etməz pulu.
Barmaqları bir-birinə çatmasın,
Arvadı ilə qucaqlaşib yatmasın.

Çömçə hərlənəndə kim dala getsə,
Bərəyə çatınca.....
Tamaşa eyləyib axırda getsə,
Cibində heç axça maya bitməsin,
Qazancı heç yeməyinə yetməsin.

Dostlar, yaraşığı aşıqdır toyun,
Hər nə desə ona inanın, uyun,
Atalar, iş varsa, bu başdan diyin.
Cuma təzənəni saza sürtməsin,
Təhər varsa, saz qobura dürtməsin.

Sizə hardan xəbər verim? Təbrizdən. Təbrizdə kimdən? Bir bəzircandan. Bir xəbəri də verim sizə Tiflisdən. Tiflisdə kimdən? Gürcü knyazından.

Bəzircanla knyaz dost imişlər. Bir-birini çox istərlərmiş.

Günlərin bir günündə knyaz toy eyliyəsi olur. Qızını qardaşı oğluna köçürmək istəyir. Bəzircanı da toya çağırır.

Bəzircan toy payı götürüb yola çıxar. Düz Tiflis şəhərinə gəlir.

Gəlir çatır, görür ki, toydur, camaat yığılıbdır. Çalib-çağırır. O, axşam namazına çatır. Keçər namazını qılmağa. Gürcülərdə də belə bir qayda var: toy payı gətirənin nə gətirdiyinə baxırlar. Bunlar açıb bəzircanın gətirdiyi şeyə baxırlar. Knyaz görür Bəzircan bir töhfə gətirib ki, özünün bütün mal-dövləti, mülk-mali satılsa, bu töhfənin qiymətinin yarısı qədər olmaz. Qohum qardaşını yığar, deyər ki:

– Gəlin görək nə edirik. Bu kişiylə bunun müqabilində nə verək ki, yarısını da olsa, ödəsin.

Bunlar deyərlər ki:

– Biz nə deyək, özün bil.

Knyaz deyər ki:

– Mən qızı bəzircanın oğluna verəsi oldum. Ayrı çarə yoxdur, bu toy onun toyudur.

Bəzircan namazını qurtarıb camaatın içinə gəlir. Knyaz iki kürsü götürüb tez ona yaxınlaşar, üzbəüz oturandan sonra deyər ki:

– Biz burda oturacağıq.

Bəzircan deyər:

– Nə deyirəm, qonaq dediyin ev yeyəsinin itidi. Harda desən oturmaq borcumdur və bura da mənə çox xoşdur.

Knyaz deyər ki:

– Bu toy sənin oğlunla mənim qızımındır.

Bəzirgan bunları zarafat sayar.

– Hörmətin artıq olsun, – deyər.

Toy çalınar, qurtarar. Hamı dağılışıb evinə yollanar. Bunlar da uzanıb yatallar.

Səhər Knyaz qızı bəzirganla yola salar. Bəzirganın bundan xəbəri olmaz. Əhvalatı yolda öyrənər və tez evə xəbər göndərər ki, bəli, belə bir məsələ var. Toy tədarükü görün, gəlirik.

Xəbər çatar Təbrizə, orada hər şey hazır olunar, xanəndə və aşiq çağırarlar, başlayarlar toy eləməyə...

Bəzirgan Təbrizə çatır. Gəlini düşürürlər. Bəzirganın oğlu Cəlalı Məhəmməd isə o yanda, bu yanda gəzirmiş.

Tavat xanım gedəndə, bir qulluqçusu varmış, onu da özüyənən aparmışdı.

Təbrizdə bir qız varmış: Cəlalı Məhəmmədin öz istəklisi və nişanlısı. Qız bu əhvalatı eşidib nənəsinə söyləyir. Nənəsi bir iman qıran qarı imiş. Məsələni öyrənən kimi durub Cəlalı Məhəmmədin yanına gəlir. Deyir:

– Balam, Təbrizdə qız qurtarıb ki, atan gedib Tiflisdən gürcü qızı gətirib? O qızın üzünə baxsan zəhlən gedər.

Cəlalı Məhəmməd bu işdən pərt olar. O, heç vaxt Tavat xanımı görməmişdi. Qarıya deyər:

– Atam gətiribsə daha mən nə deyərək sözündən çıxıb bilmərəm, amma bunu eyləyəyəm ki, heç üzünə baxmaram.

Toy olar, qurtarar. Qızı Cəlalı Məhəmmədə tapşırarlar. Və oğlana öyrədirlər ki, qızın yanına getməsin.

Qarı iş pərənlilik salır. Qız burada qalır. Oğlan onun yanına getmir, bir gün, beş gün, on gün, bir ay, bir il. Düz yeddi il Cəlalı Məhəmməd qızın yanına ayaq basmır, Tavat xanım göz dustağı olub qalır. Bircə bunu bilir ki, onun nişanlısının adı Cəlalı Məhəmməddir. Və hərdən uzaqdan onu görər.

Günlərin bir günü Təbrizdə bir toy olur. Bəzirganı toya ça-

ğırırlar. Bəzirgan deyir:

– Hamınız gedin, qızlar! Tavat xanımı da aparın.

Tavat xanım qızlarla toya bir az tez gedib çatır. Cəlali Məhəmməd sonra gəlir.

Bəli, qızlar keçirib oturlar. Oturanda Cəlali Məhəmməd içəri girir. Görür ki, burada qənirsiz bir gözəl var ki, heç Təbrizdə tayı-bərabəri olmaz. Əmisi oğlu yanında imiş. Onnan soruşur ki:

– Əmi oğlu, bu kimdir?

Əmisi oğlu gülər. Deyər:

– Zarafatmı eləyirsən, yoxsa məni ələ salırsan? Bu sənin arvadın Tavat xanımdır. Yeddi ildir evlənmişən, hələ öz arvadını tanımırsan?

Cəlali Məhəmmədin ağı başından çıxar, çox bərk pərt olar.

Tavat xanım da belə əhd-peyman edibmiş ki, “bundan sonra Cəlali Məhəmməd yanıma gəlsə, o an çıxıb vətənimə gedəcəyəm. Çünki, o mənə yeddi il sitəm verib”.

Cəlali Məhəmmədin və əmisi oğlunun söhbətini Tavat xanım eşidər. Toyda dayanmaz çıxıb evə qayıdar. Cəlali Məhəmməd elə bilər ki, Tavat xanım bayıra çıxıb, indi qayıdacaq. Nə qədər gözləyər, amma qız gəlməz.

Tavat xanım gələr evinə, çıraq yandırar, yerinə girib yatar.

Cəlali Məhəmməd görər Tavat xanım gəlmədi, o qədər eşqi başına dolar ki, dayanmaz, alar görək nə deyər:

Hanı qızlar, mənim gül üzlü yarım?

Qələm qaşlı, ay qabaqlım gəlmədi.

Gör necə artırdı ahiylə zarım,

Şirin dilim, bal dodaqlım gəlmədi.

Əmisi oğlu deyir:

– Ay canım, ağzına gələni deyib bizi biyabır eləmə. Gəlmədi, dur get, gəti.

Aldı Cəlali Məhəmməd görək nə dedi:

Tanımışam soltanımı, xanımı,
Yolunda qoyaram şirin canımı.
Gözü yaşlı etdim Tavat xanımı,
Hanı o çeşmi çıraqlım, gəlmədi.

Cəlalı Məhəmmədin bu sayaqları,
Tavatsız keçibdir əcəb çağları,
Yadıma düşübdür gül yanaqları,
Qələm qaşlım, ay qabaqlım gəlmədi.

Cəlalı Məhəmməd görər ki, sevgilisi əppəyə dönüb yoxa çıxdı. Əmisi oğlu da bir yandan onu xeyli məzəmmət eliyir. Durub gedəsi olar. Gələr öyə, qızın yanına. Görər ki, qapı içəridən bağlıdır. Amma otaqda işıq yanır. Qapını döyər, Tavat xanım yerindən qalxıb soruşar:

– Kimsən?

Deyər:

– Cəlalı Məhəmmədəm.

Deyər:

– Mən Cəlalı Məhəmməd addı adam tanımıram.

Deyər:

– Canım, belə iş olmaz. Sən mənim hallıca-dulluca arvadım, mən də sənərin ərinəm.

Deyər:

– Bəs yeddi ildir hardaydın? İndi ayılıbsan?

Müxtəsər oğlan qapını çox döydü, yalvardı, qız qapını açmadı. Çox sıtqadı, minnət elədi, üzr istədi. Sızladı. Axır qız dedi:

– Bir şərtlə açaram: gedəsən, o yaxşı köhlən atını minəsən. Gözəl çəçənli paltarını geyəsən. Yapıncına bürünəsən, yaraq əsba-bını götürəsən. Gələsən bu pəncərənin qabağında durasan, xoşuma gələsən, açaram. Gəlməsən, yox.

Cəlalı Məhəmməd getdi, geyinib keçindi, ata mindi, gəldi pəncərənin qabağına. Qız baxıb dedi:

– Afərin, səd afərin. Səni bəyəndim. Amma bu şərt deyil, görək sən də məni bəyənəsən. Görək bəyənirsənmi? O paltarları soyun, tüfəng, qatarı ver, indi də mən geyinim, görək hə, bəyənirsən.

Cəlalı Məhəmməd hirslandı, bir də gəlib qapını döydü, amma qız qapını açmadı. Dedi:

– Şərtimizə əməl etməsən açmayacağam.

Aldı Cəlalı Məhəmməd:

Cəlalı Məhəmməd:

Gözəl, dur gəl, qapını aç,
Tanı, sənin yarın mənəm.
Elə bu dərdimə əlac,
Tanı, sənin yarın mənəm.

Tavat xanım:

Yüz il bu qapıda dursan,
Açmaram, qapı açmaram.
Müjgan ox sinəmə vurubsan,
Açmaram, qapı açmaram.

Cəlalı Məhəmməd:

Eşqin oduna yanımışam,
Dost-düşməni tanımışam,
Soyuq küləkdən donmuşam,
Tanı, sənin yarın mənəm.

Tavat xanım:

Eşqin oduna yanarsan,
Gah ağlar, gah utanarsan,

Burada durma, usanarsan,
Açmaram, qapı açmaram.

Cəlali Məhəmməd:

Cəlali Məhəmmədin göz yaşı,
Sevdiyimin qara qaşı,
Ağrıma, amandı başı,
Tanı, sənin yarın mənəm.

Tavat xanım:

Tavat düşüb qara gündə,
Olmaz sənə çarə məndə,
Eldə adım bil şərməndə,
Açmaram, qapı açmaram.

Qərək qız qapını açmadı. Dedi:

– Paltarları pəncərədən tulla geyinim.

Cəlali Məhəmmədin çarəsi kəsildi. Paltarları, yarağı pəncərədən içəri atdı. Qız paltarları geyindi, qılinc, tufəng və qatarı qurşandı, qapını açdı, atın belinə sıçradı.

Cəlali Məhəmməd qapıdan içəri girən kimi qız qapını çəkib onu içəridə qoydu, atı çapıb pəncərənin qabağında dayandı. Dedi:

– Məni bəyənirsənmi?

Cəlali Məhəmməd dedi:

– Dayan deyim.

Görək Cəlali Məhəmməd nə deyir:

Əl bağlayıb xidmətində durmuşam,
Müxtəsər quluyam elə qaşların.
Qorxuram nigaran gedəm dünyadan,
Həsretini çəkəm illə qaşların.

Sığallayıb tərin güllə siləsən,
Gündə yüz min ziyarətin qılasan.
Öpüb qucub qadasını alasan,
Başına dönəsən belə qaşların.

Məhəmməd der: zülfün alıbdır məni,
Yüz min bəlalara salıbdır məni,
Bixəbərsən, dərdlər alıbdır məni,
Bənzədib ətirli gülə qaşların.

Sözünü tamam eliyib deyir:

– Yarım düş gəl, bəsdir. Zarafatı boşla.

Baxdı ki, bir xeyri yoxdur, Cəlalı Məhəmməd yüyürdü qa-
pıya, gördü qapı bağlıdır. Tavat xanım onu bir xeyli süzüb dedi:

– Salamat qal, Cəlalı.

– Gedirsən? – dedi Cəlalı Məhəmməd.

Xanım dedi:

– Bəs qalıb neyləyəcəm?

Dedi:

– Dayan bir-iki sözüm var, deyim sonra get.

Aldı görək nə deyir.

Cəlalı Məhəmməd:

Məni salıb aman dərde,
Getmə, yarım, getmə,
Bil ki, ahın qalmaz yerdə,
Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Səni dərde salan oldu,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Cavan ömrüm tamam soldu,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Cəlalı Məhəmməd:

Mənə etdi cadı qarı,
Üzdü əldən qoşa narı,
Mən ağlaram zarı-zarı,
Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Narı budaqdan dərmişəm,
Sinəmin üstə sərmişəm.
Baxdımı qara görmüşəm,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Cəlalı Məhəmməd:

Məhəmmədəm, yana-yana,
Ciyər ötgəm döndü qana,
Atəş düşdü şirin cana,
Getmə, yarım, getmə, Tavat.

Tavat xanım:

Daha çəkmə heç bir nazı,
Fələklər yandırdı bizi
Tavat xanım, gürcü qızı,
Gedirəm, oğlan, gedirəm.

Sözünü tamam eyləyib dedi:
– Salamat ol.

Ata bir qamçı çəkdi.

Cəlali Məhəmməd yüyürüb qapıya bir təkan vurdu. Ha çalışdı, qapını aç bilmədi. Yanında adam yox, dadına çatan yox. Gecəni burda dustaq kimi qaldı. Səhər açıldı.

Bəziran su başına çıxanda gördü ki, oğlu atdanıb harasa gedir. Diqqətnən baxanda gördü ki, oğlu deyil, gəlinidi. Yüyürdü qabağına, onu saxladı. Dedi:

– Bala, bu nə işdi, hara gedirsən?

Dedi:

– Qulaq as deyim:

Başına döndüyüm, bəziran xoca,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.
Üzüm haqda olub gecə və gündüz,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Alışiban eşq oduna dolmuşam,
Yeddi ildir saralmışam, solmuşam.
Otağında göz dustağı qalmışam,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Budur sənə sözlərimin əzəli,
Payız olar tökər ağac xəzəli.
Unutmuşdur Tavat kimi gözəli,
Mənim deyil, oğlunundur bu təxsir.

Sözün tamam elədi. Bəziran ha minnət elədi, qız dayanmadı. Bəziran yüyürdü evə. Dedi:

– Adə, nökr bu köpək oğlu haradadır?

Evdə axtardılar, tapmadılar. Getdi gördü ki, Cəlali Məhəmməd gəlinin otağında ağzı bağlı dustaqdır. Qapını açdı.

Cəlali Məhəmməd o saat ayrı paltar geyib qızın dalınca getdi. Xəlvət yollarla gəlib qızın qabağını kəsdi. Qız dedi:

– Oğlan, yoldan çıx, yoxsa səni vuraram.

Cəlali Məhəmməd nə qədər yalvardı, minnət elədi, fayda çıxmadı. Qız dedi:

– Əl çək. Yaxın gəlmə, yoxsa öldürürəm.

Cəlali Məhəmməd əl çəkmədi. Qız gördü ki, oğlan onu lən-gidir və bu işin axırı pisliliklə qurtara bilər. Səs-küy qopar, haraya gələrlər. Onu tutub apararlar. Qılıncı sıyırıb Cəlali Məhəmmədə endirdi. Qılınc oğlana dəyib onu yıxdı. Qız atını sürüb getdi. Bir az gedəndən sonra ürəyi dözmədi. Oğlana yazığı gəlib qayıtdı. At-dan düşüb kəlağayını başından açdı. Oğlanın yarasını bağlayıb başını dizinin üstünə qoydu. Ürəyi davam gətirməyib hirsindən ağladı. Birdən fikirləşdi ki, indicə gəlib onu tutub apara bilərlər, ürəyi göyçərlədi, görək nə dedi:

Fələk saldı məni dərdə,

Gedər oldum, gedər oldum.

Haq bəla versin namərdə,

Gedər oldum, gedər oldum.

Başı olub yara-yara,

Kim eyləsin dərdə çara.

Sən yaralı, mən biçarə,

Gedər oldum, gedər oldum.

Tavat xanım şirin dilli,

Oxuyur şeyda bülüllü.

Səni qoyub mən nisgilli,

Gedər oldum, gedər oldum.

Sözünü tamam eyləyib oğlanın başını yerə qoydu. Atını mi-nib səyirtirdi, gedib çatdı Tiflisə, düz atasının evinə.

Atası Cəlali Məhəmmədin gəlmədiyini görüb təşvişə düşdü. Adamları götürüb dalınca getdi. Gəldilər, gördülər ki, oğlan yara-

lıdır. Ata oğlunun başını səriyib şəhərə apardı. Loğman çağırdılar.

Cəlalı Məhəmmədi loğmanlar burada sağaltmaqda olsunlar sizə kimdən xəbər verim? Qızın atası Knyazdan. Knyaz gördü ki, qızı yaraqlı-yasaqlı gəldi çıxdı. Bir az gözlədi. Belə fikir elədi ki, yəqin ardınca gələn yoxdur. Qızı yanına çağırırdı. Dedi:

– Bala bu nə işdir, niyə gəlmisən və nə səbəbə tək gəlmisən? Yoxsa onların qaydası belədir. Qızı atası evinə tək göndərirlər. Yoxsa qaçıb gəlmisən? Düzünü söyləməsən, səni öldürərəm.

Qızı cavab verir ki:

– Ata, müsəlmanlar məni bəyənmədilər, mən də gəldim. Yeddi il pəncərədən baxa-baxa qaldım. Göz dustağı oldum. Nişanım üzümə baxmadı, axırda mən də təngə gəlib çıxdım gəldim.

Qız sözünü qurtarıb ağladı. Atası dedi:

– Eybi yoxdur, bəyənməyiblər, cəhənnəmə bəyənsinlər. Yaxşı eyliyə gəlmisən.

Knyazın qardaşı oğlu – Tavatın əvvəlki nişanlısı qız gedən gündən xiffət eləyirdi və hələ də evlənmemişdi. Knyaz ona xəbər göndərdi ki, toy edə bilərsən.

Oğlan toy tədarükü etdi.

Sizə xəbəri kimdən verim, Cəlalı Məhəmməddən. Başının yarası sağalan kimi Tiflisə getməyə hazırlaşdı. Atası-anası nə qədər yalvardılarsa dedi:

– Ya gedib qızı gətirəcəyəm, ya da öləcəyəm.

Tiflisə tərəf yola başladı. Sazını götürüb az getdi, çox getdi, Tiflisə yaxınlaşdı. Bir qoca kişiye rast gəldi.

– Salam.

– Əleykəsalam, bala, hara gedirsən?

– Tiflisə.

– Nə işə?

Oğlan başına gələnə ona söylədi. Qoca dedi:

– Bala, getmə. Onlar tayfa, sən tək. Bu saat toy edir, yeyir, içirlər. Keyflənib səni öldürürlər.

Cəlalı Məhəmməd dedi:

– Ya gərək öləm ya qızı qaytaram.

Qoca dedi:

– Bala, onda mən sənə bir iş öyrədim, onu eylə. Bəlkə onda işin rast gətirə. Bu dağın ardında devlərin məkanı var. Bunların peşəsi ətraf mahalı çalıb talamaqdır. Kişiləri gedib çapıb gətirir, qarıları da bunlara yemək-içmək hazırlayırlar. Əgər sən o qarının südündən bir-ikicə udum içsən, onlar sənə bata bilməzlər. Evə sər-vaxt get, birdən dal tərəfdən çatıb qarının tuluğunu ağzına salıb içə bilsən sənə xəta, zərər yoxdur.

Cəlalı Məhəmməd getdi devlərin məkanına. Yaxınlaşdı. Gördü qarı dalı buna sarı çörək pişirir. Yürüyüb özünü ona yetir-di. Yetirən kimi tuluğu ağzına salıb içdi. Qarı dönüb bunu qapdı, qaldırılıb yerə çaxdı. Amma gördü ki, tuluq ağzındadı. Qarı dedi:

– Bala, farağat dayan, sən də oldun mənim oğlum.

Götürüb Cəlalı Məhəmmədi gizlətdi. Çünki devlər görsəy-dilər, onu məhv edərdilər.

Bir az keçdi, devlər tox quzular, heyvanlar gətirib kəsdilər, ocaq çatdılar, bişirdilər. Dedilər:

– Ana, çörək hazırdırmı?

Dedi:

– Hazırdır.

Dedilər:

– Onda gətir, yiyək.

Qarı dedi:

– Hələ yeməmiş sizə bir sözüm var. Mənim bir oğlum da var. Südümü əmib, onu da gətirmişəm. Ona dəysəniz, mənim südüm sizə haram olsun.

Dedilər:

– Ana, elə söz demə eyibdir. Biz sənin itayətindən çıxmarıq.

Qarı cımını çıxartdı. Cəlalı Məhəmmədi ortaya qoydu.

Devlər onu götürüb əl gəzdirdilər. Şamama kimi qoxladılar.

Dedilər:

– Oğlan, nə mətləbin var?

Cəlali Məhəmməd başına gələnə söylədi.

Devlər dedilər ki:

– Knyaz bizi də qonaq çağırıb, Tavat xanımın toyudur, sən də bizimlə gedək.

Cəlali Məhəmməd də götürüb Tiflisə getdilər. Toy qurtardı. Qızı oğlana tapşıranda qarı dedi:

– Qapıda mən duracağam.

Qapıda dayandı. Cəlali Məhəmməd də qoltuğunda gizlətmişdi. Oğlan gəlib qızın yanına keçəndə Cəlali Məhəmməd gördü. Qılıncını sıyrıb tez otağa girdi, Tavat xanımın üstünə cumub dedi.

– Ay köpək qızı, müsəlmanı bəyəndin, mənə bəyənmədin. İndi mən səni öldürürəm.

Tavat dedi:

– Pərvərdigara, sən özün Cəlali Məhəmməd mənə yetir.

Qarı qapını açıb içəri girdi, Oğlan qarı ilə Cəlali Məhəmməd görəndə özünü itirdi.

Cəlali Məhəmməd qılıncı çəkib oğlanı öldürdü. Tavat xanımı da götürüb tərpəndilər. Devlər getmiş, bircə qarı qalmışdır. Qızı da götürüb devlərin məkanına gəldilər.

Sənə xəbəri kimdən verim, Knyazdan. Səhər açıldı, gözlədilər ki, görək oğlandan, qızdan nə xəbər var. Xəbər gəldi ki, oğlanı öldürüblər, qız da qaçıbdır. Knyaz dedi:

– Bu iş sarsaq iş oldu. Nahaq belə iş gördüm. Rüsveyçılıq mənə bəsdir. Görünür qız qaçıb gəlib, sonra oğlan yadına düşüb təzədən çıxıb gedib.

Xəbər verim sizə devlərdən. Onlar Cəlali Məhəmməd və qızı beş-altı gün qonaq elədilər. Sonra onları Təbrizə yollayası oldular. Yola düşməmişdən əvvəl görək Cəlali Məhəmməd nə deyir:

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,

Qarı nənə, ev eşiğin abadan.

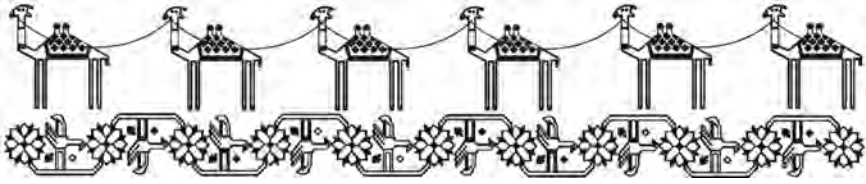
Görüm sən gələsən ərkanı dinə,

Qarı nənə, ev-eşiğin abadan.

Bağcan olsun, bağın olsun, bar olsun,
Heyvan olsun, meyvən olsun, nar olsun.
Nə ki, düşmanın var tarimar olsun.
Qarı nənə, ev-eşiyin abadan.

Məhəmmədi sən mətləbə yetirdin.
Yetiribən muradına çatdırdın.
Tavat yarı tezcə mənə gətirdin,
Qarı nənə, ev eşiyin abadan.

Devlər onu Təbrizə gətirdilər. Cəlalı Məhəmməd onlara yaxşı pul verdi, xeyli hörmət elədi, yola saldı. Bəzircan gördü ki, oğlu Tavat xanım da yanına gəldi. Tazadan toy elədilər. Küpəgirən qarını da bu işlərin müqəssiri kimi tutub öldürdülər. Onlar orda keyfdə-damaxda olsun, biz də burda.

Ərtoğrol Cavid

“MOLLA CUMA VƏ AŞIQ KÖNLÜNÜN DEYİŞMƏSİ” HAQDA

U deyişmənin məzmun və analizində nəzəri cəlb edən əsas hissə olan sualların dini məzmun daşımasıdır. Suallar teması:

Allah, Şeytan, Cəbrail, Əli, Xətəməl Muxtar, Qülhüvəllah surəsi, İsa, Nuh, Xizr peyğəmbəri, sureyi əlhəm, Eyyub peyğəmbər, Mikail, İsrafil, Həsən, Hüseyn, İdris, İnkir – Minkir, qızıl öküz, Yusif Nəbi, Davud Nəbi və i.a....

Çox az, bir-iki nümunə tarixə (ms: İskəndər), təbiətə (ms: arının şirin ot seçməsi) aid suallar da var. Lakin əksər suallar dini temadadır ki, bu bütün marağı öldürür, yorqunluq və soyuqluq törədir. Oxucu bunu oxurkən nə öyrənə bilər? Oxucunun öyrənəcəyi kiçik bir şey (deyişmənin formal xüsusiyyəti) müasir oxucuya lazımsız məzmunlu vərəqlər arasında dumanlaşmış.

İfadədə böyük zəiflik vardır (məzmunun zəifliyi də buna təsir edir).

İlk misralardan başlanan yavaş-yavaş satiraya keçən yumor bəzən çox incə olaraq ifadə olunmuş “Dübeyt”in son misraları nümunə ola bilər:

“Könlü –.....

Saz çalaram tar yerinə

Cuma –.....

Xəncər çağlam saz yerinə

“Könlü –.....

Səni allam yar yerinə

Cuma –.....

Qəbulumsan qız yerinə”.

Cumanın cavabları daha kəskindir. Bəzən bədiiliylə fərqlənən misralar da var. Lakin bunlar çox-çox azdır. Bir parçanı alalım:

“Könlü – Üç şey nədir insan üstə gəldilər?

Danışdılar biri yüzdə dayandı,

Əvvəl ikisi gəzdi cümlə aləmi

Biri başda, biri üzdə dayandı.

Cuma – Əql, həya, iman insan üçün gəldilər,

Danışdılar iman döşdə dayandı

Ol ikisi gəzib külli aləmi

Həya üzdə, ağıl başda dayandı”

Molla Cumanın cavabı çox incə söylənmiş. Formada da pozuqluq vardır. Bunun bir səbəbi də deyişmə olmasıdır.

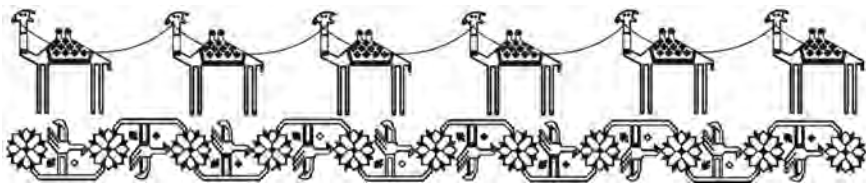
Mənzum hissədə bölgü pozuqluğu, misraların uzun qısalığı, qafiyə yalnışlığı çoxdur. Nəzəri məşğul edəcək qrammatik xüsusiyyət lap azdır (həcminə görə). Xalq ifadəsi nümunələri var. “Alım”, “verim” əvəzinə “alayım”, “verəyim” yaxud “o” əvəzinə “ol” əvəzliyi. Bir yerdə “Şəki” əvəzinə “Şəkistan” işlənmişdir.

Deyişmədə mühakimələr yürüdüləcək xarakter cəhətlər yoxdur.

Dil tarixi elementlərini o qədər də vermədiyindən, formada dağınıqlıqla, bunlardan daha əsas sualların dini xarakter daşması ilə (real praktik hadisələrini verən deyişmələr qiymətlidir) çapa lüzumu yoxdur. Deyişmənin məzmunu müasir oxucu dairəsində hürmətsizdir.

3 avqust 1939-cu il

Bakı.

MOLLA CUMA İLƏ AŞIQ KÖNLÜNÜN DEYİŞMƏSİ

Söyləyəni: *Aşıq Əhməd,
Nuxa rayonu, Layisqi kəndi.*

ŞIQ Könlü Carlı bir aşıqdır. Molla Cuma Layisqilidir. Bu, Molla Cuma öləndən, yəni 1920-ci ildən bir neçə il əvvəl olubdur. (Aşıq Könlü də Molla Cumadan bir az əvvəl ölüb).

Aşıq Könlü bir gün səhər dan yeri ağarmamış Cardan durub Molla Cumanın evinə gəlir, qapını döyür. Arvad deyir kimsən, deyir Molla Cumanı istəyirəm. Arvad Molla Cumaya xəbər verir. Molla Cuma kürkünü çiyninə salıb əlində xəncər aşığın qabağına çıxır. Salam, əleyküssəlam. Xoş beşdən sonra Molla Cuma deyir buyur evə gedək. Aşıq Könlü deyir. Evə getməyə gəlməmişəm deyisməyə gəlmişəm. Ya sən aşiqsan, ya mən. Deyir gəlibsən çox gözəl, buyur deyişək. Aldı Könlü görək nə deyir:

(Qafiyyə)

Könlü:

Salam olsun sənə ay molla Cuma,
Yaqut ya mənəmi, ya mənmi gəlir?
Bir neçə sözlər var bil xəyalımda,
Yaxşımı söyləyim, yamanmı gəlir.

Cuma:

Salam olsun sənə ay aşiq Könlü;
Yaqut mədəninə gəlirəm dur gəl
Uzaxdan uzağa eyləmə gop-gop,
Əğyardan olub gəlirəm dur gəl.

Könlü:

Girməyib dəryada ay üzdə dursun
Süsəni, sünbülü ay üzdə dursun.
İstərsən saxlayım, ay üzdə dursun,
İstərsən qalxızıb, ya mənmi gəlim.

Cuma:

Bir ad sevdim heç vermərəm min ada,
Bir daş atdım düşdü min ada.
Durmaz üzdə qalxızsən da min ada,
Azdan nə haqlıdır, gəlirəm dur gəl.

Könlü:

Məyən olsa haçan çatar at mənə,
Müjgan oxun sinəm üstə atmağa.
Könlü deyər bir imtahan etmağa,
Ya sən gəlirsənmi, ya mənmi gəlim.

Cuma:

Piyada atlıya çatmaz, a dılım,
Tənə sözlə ciyər-bağrım, a dəlim.
İstəyirəm bir imtahan edəlim,
Molla Cuma gəlməz, gəlirsən dur gəl.

Molla Cuma deyir, balam bura qapının ağzıdır. Burda durmaq yaxşı deyil. Görən bizi məzəmmət eylər. Gedək evə, çay içək, çörək yeyək oturub söhbət eyləyək. Sonra nə qədər istəyirsən yenə

deyişək. Aşıq Könlü deyir elə şey yoxdur. Burda deyişəcəyik. Belə olanda Molla Cuma başlayır.

(Dübeyt)

Cuma:

Xoş gəlmisən aşiq Könlü,
Yerin vardır gözüm üstə
Fərş olaram ayağına,
Baş qoyaram üzün üstə.

Könlü:

Sağ olginən Molla Cuma,
Bir cavab ver dilim üstə.
Gərək deyəm qulluğunda,
Söz qoşginən sözüm üstə.

Cuma:

Buyur gedək evə qoçaq,
Haqq verəndən yeyək, içək
Cavabın var orda açaq,
Söz qoyginən sözüm üstə.

Könlü:

Gəlmişəm yeyib içməyə?
Yoxsa istərsən qaçmağa,
Gəldim sənnən deyişməyə,
Sazım durur qolum üstə.

Cuma:

Cumayam, bilmərəm halın,
Dərinə düşüb xəyalın.

Soruş nədir, al suvalın,
Cavab verrəm dizim üstə.

Könlü:

Aşiq Könlü, tanı, mənəm,
Eşq əhlinin şanı mənəm.
Canlıların canı mənəm,
Əl qoyginən əlim üstə.

Molla Cuma yenə təklif eləyir. Aşiq Könlü qəbul eləmir. Camaat bunların başına yığılır. Onlar da Könlüyə evə getməsini xahiş edirlər. Könlü isə razı olmayıb inadla deyir: Gəlmişəm. Ya mən bunun aşiq olmadığını sübut edib gedəcəyəm, sazını əlindən alacağam, ya da bu məni yenəcəkdir.

Deyişməyə başlayırlar:

Könlü:

Molla Cuma səndən xəbər alayım,
O nədir dünyada qübarda durdu?
Binasın atəşdən yaratdı Allah,
Axırda məkanı finnarda durdu.

Cuma:

Aşiq Könlü sənə xəbər verəyim,
Şeytandı dünyada qübarda durdu.
Binasın atəşdən yaratdı Allah,
Axırda məkanı finnarda durdu.

Könlü:

Qurani göylərdən göndərən kimdir?
Alıban yerlərə endirən kimdir?
Kafiri İslama döndərən kimdir?
Dönən azad oldu, dönməzi qırdı.

Cuma:

Qurani göylərdən Allah göndərdi,
Cəbrayıl gətirib yerə endirdi.
Kafiri İslama Əli döndərdi,
Dönən azad oldu, dönməzi qırdı.

Könlü:

O hansı sultandır dörddür vəziri?
O hansı surətdir birdir bəziri?
O hansı Nəbidir yedi hazırı?
Dilədi Mövladan yanında gördü.

Cuma:

Xatəmi Muxtardır dörddür vəziri,
Qulhüvəllahdır birdir bəziri
İsa peyğəmbərdir, yedi hazırı,
Dilədi Mövladan yanında gördü.

Könlü:

O nədir ki, Nuhun gəmisin deşdi,
O nədir ki, otun şirinin seçdi,
O nədir ki, abi həyatdan içdi,
Bilinməz məkanı, hazırdir yurdu.

Cuma:

O siçandır Nuhun gəmisin deşdi,
O arıdır otun şirinin seçdi.
O Xızırdır abı həyatdan içdi,
Bilinməz məkanı, hardadır yurdu.

Könlü:

Mən aşiq Könlüyəm hər yerdə addı.
O hansı surədir bir yerdə məddi?

O hansı surədir ayəsi yeddi?
Oxunur hər zaman dildə əzbərdi.

Cuma:

Mən Cumayam hər yanda şöhrətim addı,
O ənzalnadır bir yerdə məddi
O sureyi əlhəmdir, ayəsi yeddi;
Oxunmuş hər zaman dildə əzbərdir.

Bundan sonra Könlü hirsənib latayer (göstərməyə) deməyə başlayır:

Könlü:

Molla Cuma səni agah eyləyim,
Hünərin yoxsa araya girmə
Aşıqlar söhbəti qoç davasıdır,
Beş qafiyyə ilə araya girmə.

Cuma:

Aşiq Könlü yəqin inan bilginən.
Şələsi olmayan dəyirmanı girməz.
Bir məsəldir atalardan qalıbdır,
Yavaya dözməyən xırmana girməz.

Könlü:

Çıxıb çölə tədarükün görməyən,
Dava etməz hünərini bilməyən,
Cibində ehtiyat pulu oilmayan,
Nə məclisə getməz, meydana girməz.

Cuma:

Çıxanda tədarükün görginən çölün,
İşin düşsə bir yana çatmaz əlin

Cibində yox isə ehtiyat pulun,
Özgə ilə mərc etmə, qaraya girmə.

Könlü:

Aşıq Könlü könülləri bəsləyər,
Düşən yerdə Loğman olar xəstəyə.
Gücün yoxsa heç qarışma dəstəyə
Toğlusan dur yanda bərəyə girmə.

Cuma:

Molla Cuma bərki-boşu görübdür,
Neçə aşıqların gülün dəribdir.
Mövlan qismət edib ənzil (Xızr) veribdir,
Üzməyi bilməyən ummana girməz.

Yenə Molla Cuma və camaat aşıq Könlünü evə təklif edirlər. Könlü razı olmur, Molla Cumaya lateyir deməyə, onun başı aşıq, kürklü vəziyyətini məsxərəyə başlayır.

(Dübeyt)

Könlü:

Başın təpəl, qıçın səkil,
Rəngin bir qulu, Cuma
İrızqıdan kənar çəkil,
Murdarın Molla Cuma.

Cuma:

Gözün göydü, qaşın sarı,
Rəngin bir narınc, Könlü.
Çox da mənə vermə cövrü
Çox da olma harın, Könlü.

Könlü:

Həmişə belə nəşərsən,
Quzğun kimi çox yaşərsən
Gecələri yer eşərsən,
Gündüz gir kola, Cuma.

Cuma:

Sən ki, məni xak eylədin,
İt oluban şək eylədin.
Bəzi taylara kök eylədin,
Nə bilərsən ____ Könlü.

Könlü:

Sən Cumasan mən də Könlü,
Gəl mənimlə açma nağıl.
Nə ki səndə olan ağıl
Almaram bu pula, Cuma.

Cuma:

Sən Carlısan, mən Şəkili;
Hər kəs olsun öz vəkili,
Cuma danışsa dürr çəkili,
Sən danışsan bürünc, Könlü.

Yenə yalvarırlar. Fayda çıxmır. Könlü sazını və sözünü tərifləyir.

(Dübeyt)

Könlü:

Şükür haqda eyləmişəm,
Namusum var ar yerinə.

Aşıqlıqda tək gəlmişəm,
Saz çalaram tar yerinə.

Cuma:

Şükür olsun o Allaha,
Çox veribdir az yerinə
Məni saldı bu qovğaya
Xəncər çağlam saz yerinə.

Könlü:

Yüz min iki fənd eyləsən,
Dil-ağzını bənd eyləsən,
Yerişini künd eyləsən,
Səni allam yar yerinə.

Cuma:

Suyun şirin, adın gözəl,
Mənə olsun qadan, gözəl.
Üzün tüksüz, bədən gözəl,
Qəbulumsan qız yerinə.

Könlü:

Könlüyəm könül pəstanı,
Çağıraram Xızır Ustanı.
Dağıleydi Şəkistanı,
Allah versin Car yerinə.

Cuma:

Molla Cuma gövhər-ləli,
Çağıraram Zülcəlalı,
Dağılaydı Car mahalı,
Yel aparsın toz yerinə.

Yenə camaat araya girdi. Dedilər, ay canım, belə iş olmaz.
Kamil kişisiniz. Sizin üçün ayıbdır. Könlü dedi yox. Yenə başladı:

(Qafiyə)

Könlü:

Molla Cuma səndən xəbər alayım,
O kimdir dünyada çox çəkdi dərdi.
Vücudu çürüyüb cümlə töküldü,
Düşməyə qoymadı bir dənə qurdu.

Cuma:

Aşiq Könlü sənə xəbər verəyim,
Əyyub peyğəmbərdir, çox çəkibdi dərdi:
Vücudu çürüyüb bənd-bənd töküldü,
Düşməyə qoymadı bir dənə qurdu.

Könlü:

O hansı sultandır dörddür qulluqçu,
O dörd qulluqçunun biridir can alan,
Biri hesabdardır, biri də elçi,
Biri çalıcıdır, bilginən durdu.

Cuma:

Dörd qulluqçusu olan Cabbarı Cəlil,
O dörd qulluqçudan elçi Cəbrayıl.
Hesabdar Mikayıl, can alan Əzrayıl,
Çalıcı İsrafil bilmişəm, durdu.

Könlü:

O nədr ki, dildə haqqın sifarı.
O hansı surədir birdir buvəri?

O hansı ərəbdir on iki nəri,
Üç yüz altmış mahi qatara qoydu?

Cuma:

O töhəkdir dildə haqqın sivari,
İnna əteynadır birdir buvəri
İlimizdir ərəb on iki ay nər,
Üç yüz altmış günü qatara vurdu.

Könlü:

O nədir insanda misalı quşdur,
O hansı məzhəbdir şərtləri beşdir.
Yasindən Təbarəkə nə ayıb keçdi,
Bəraət daşına nə sovqət verdi.

Cuma:

Orucdur insanda misala quşdur,
Dinimiz İslamdır, şərtləri beşdir.
Yasin ilə təbarəkə keçdi,
Bəraət daşına bismillah etdi.

Könlü:

Mən aşiq Könlüyəm könlümdür gümrah,
O kimdir ki, əvvəl quldu, sonra şah?
O kimdir ki, dəryalardan aldı mah,
Xudavənddən buna belə əmirdir.

Yenə yalvar-yaxış elədilər. Fayda vermədi. Deyişməyə başladılar:

Cuma:

Aşiq Könlü sənə minnət eylərəm,
Getginən buradan abırın üstə.

Yaşın az olsa da özün kamilsən,
Bir höysələn olsun səbirin üstə.

Könlü:

Molla Cuma mənə minnət eyləmə,
Duraram özgənin oyununu üstə.
Gərək dinlə, alam səndən qisası,
Beyt deməyəcəm beytin üstə.

Cuma:

Əslimiz şairdir, biz də şairik,
Düşərsən azara yığarsan unsux.
Qalarsan altında olarsan mansuq,
Necə Quran gəldi Zəburun üstə.

Könlü:

Elə demə özün altda qalarsan,
Xifətindən saralıban solarsan.
Bir gün sabah dərdə düşüb ölərsən,
Oxuyanlar gələr meyitin üstə.

Cuma:

Cuma bir çeşmədir qaynayıb axmaz,
Hər yetən namərdin sözünə baxmaz.
Sənə bir toy tutar yadından çıxmaz,
Bir qarış ot bitər qəbirin üstə.

Könlü:

Gərək gedəm bu yerlərdə ad qoyam,
Dostun ağlar, düşməninə sağ qoyam.
Könlü deyər cəsədinə od qoyum,
Yandıraram piltə tək nöyütün üstə.

Bağlama

Könlü:

Göydən yerə neçə sühub enibdi?
Əvvəl gələn kimin üstə dayandı?
Ol qalanı de kimlərə verdilər?
Lap çoxusu hansı kəsdə dayandı.

Cuma:

Göydən yerə yüz sühub enibdir,
Onu əvvəl Adəm üstə dayandı.
Otuzu verildi İdris Nəbiyə,
On Xəlildə, əlli şəstə dayandı.

Könlü:

O kimdir ki, ərşi-əlvan bəzədi?
O nədir ki, qızıl güldən təzədi?
O nədir ki, əvvəl-axır bizədi?
Növbət-növbət axır nəsdə dayandı.

Cuma:

Həsən, Hüseyn ərşi əlvan bəzədi,
O elmdir, qızıl güldən təzədi,
O ölümdür, əvvəl axır bizədi,
Növbət-növbət axır nəsdə dayandı.

Könlü:

İbrahim Xəlil xabda görən quş nədir?
Ol ağası buyurduğu iş nədir?
Bir qəfəsdə üç yüz altmış quş nədir?
Cümlətanı bir nəfəsdə dayandı.

Cuma:

İbrahim Xəlil xabdan oldu xəbərdar,
Oğlunu qurbanlıq buyurdu Cabbar
Hər insanda üç yüz altmış damar var,
Cümlətanı bir nəfəsdə dayandı.

Könlü:

O kimdir ki, xeyrin-şərin yazarlar,
O kimdir ki, burun-başın əzərlər.
O kimdir ki, qatar-qatar gəzərlər,
Hansı yerdə dəstə-dəstə dayandı.

Cuma:

Kərəmnən katibdir xeyri şəri yazarlar,
İnkir-Minkir vurub başın əzərlər.
Məleykələr qatar-qatar gəzərlər,
İbadətdə dəstə-dəstə dayandı.

Könlü:

Aşiq Könlü ömrün səna eylədi,
O kimdir ki, qızınan zina eylədi?
O kimdir Kəbəni binə eylədi?
Bildir görüm nəçə yaşda dayandı?

Cuma:

Molla Cuma haqda sina eylədi,
Qaraçıdır, qızıynan zinə eylədi,
İbrahimdir, Kəbəni binə eylədi,
Söykəndi əsayə xəstə dayandı.

Axırda Könlü bir lateyir deyib Molla Cumanı pisikdirmək istəyir:

Könlü:

Molla Cuma səni qoşmaq istərəm,
Kəlçə kimi görünürsən mənə sən.
Laçın kimi çalıb qapmaq istərəm,
Sərçə kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Aşıq Könlü, səni minmək istərəm,
Qatır kimi görünürsən mənə sən.
Qorxum budur yaxın dursan yoluxam,
Qotur kimi görünürsən mənə sən.

Könlü:

Tutub boğazından elə sıxaram,
Gərəldikdə gözlərinə baxaram,
İtləyib dalın üstə yıxaram,
Yatır kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Barmaq salıb gözlərini oyaram,
Çəkib dərin diri-diri soyaram.
Vurub-büküb dizim altda qoyaram,
Xalça kimi görünürsən mənə sən.

Könlü:

Aşıq Könlü qaçanmışdır qaçan mən,
Aşıqlıqda bir az səndən bacam mən.
Heç bilirsən indi necə acam mən,
Külçə kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Mən Cumayam doğru sözü deyərəm,
Oxlay alıb xəngəl kimi yayaram,

Ac qurd kimi bir loxmada yiyərəm,
Fətir kimi görünürsən mənə sən.

Yenə yalvarır, deyir canım, acsan, gedək çörək ye, ayıbdır.
Camaat da təvəqqe eləyir. Könlü yenə dəyişməyə başlayır:

Könlü:

Üç şey nədir insan üstə gəldilər,
Danışdılar biri döşdə dayandı.
Ol ikisi gəzdi cümlə əzanı,
Biri başda, biri üzdə dayandı.

Cuma:

Əql, həya, iman üçü gəldilər.
Danışdılar, iman döşdə dayandı.
Ol ikisi gəzib külli əzanı,
Həya üzdə, əqil başda dayandı.

Könlü:

O nədir ki, göy üzünə sərildi,
O kmdir ki, dörd yol öldü, dirildi,
Əlli nədi gündə bizə verildi,
Minnət oldu axır beşdə dayandı.

Cuma:

O ulduzdur, göy üzünə sərildi,
Çərkəz Nəbi dörd yol öldü, dirildi,
Əlli namaz gündə bizə verildi,
Minnət oldu axır beşdə dayandı.

Könlü:

O nədir ki, xalq Quranda itirdi,
O nədir ki, gecə-gündüz öpürdü,

O nədir ki, bu yerləri götürdü,
Bircə kəlmə hopa-hışdə dayandı.

Cuma:

İsmi-əzəmdir, xalq Quranda itirdi,
O daşdır ki, gecə-gündüz öpüldü,
Qızıl öküz bu yerləri götürdü,
Bircə kəlmə hopa-hışdə dayandı.

Könlü:

O kimdir ki, bəzəmişdi qəməri
O kimdir ki, mum eylədi dəmiri.
O kimdir ki, uzun sürdü ömrü,
Bildir görüm neçə yaşda dayandı.

Cuma:

Yusif Nəbi bəzəmişdi qəməri,
Davud Nəbi mum eylədi dəmiri.
Nuh Nəbidir uzun sürdü ömrü,
Düz doqquz yüz əlli yaşda dayandı.

Könlü:

Aşıq Könlü heç gözləməz abırı,
O kimdir ki, çəkdi səddi-səbiri
O kimdir ki, oxuyanda Zəburu
Avazına ötən quşlar dayandı.

Cuma:

Molla Cuma çox gözlədi abırı,
O İsgəndərdir, çəkdi səddi-səbiri
Davud Nəbi oxuyanda Zəburu,
Avazına ötən quşlar dayandı.

Molla Cuma dayı gördü ki, axşam olur. Aşiq Könlü də yaxasından əl çəkmir. Təngə gəldi. Qərar verdi ki, bunun başına elə iş açmaq lazımdır ki, çıxıb getsin. Aldı görək nə deyir:

Cuma:

Yeddi Qurandadır, yeddi surada,
Yeddi şamamanı bir taqda gördüm.
Yeddisi ağdadır, yeddi qarada,
Yeddi bülbülü də bir bağda gördüm.

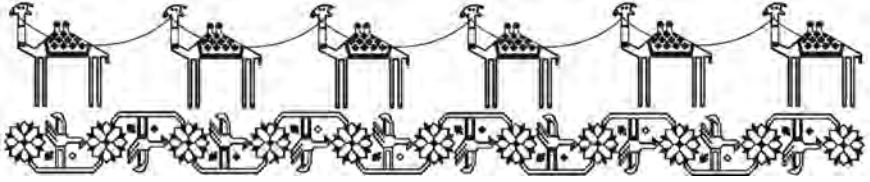
Bu qıfılbəndin açılmasını Könlüdən tələb elədi. Könlü cavab verə bilmədi. Cuma davam etdi:

Yeddisi ayaqda, yeddisi başda,
Yeddisi yerdədir, yeddisi ərşdə.
Yeddisi yazdadır, yeddisi qışda,
Yeddi ovçunu da bir dağda gördüm.

Könlü bunu da açə bilmədi.

Yeddisi altdadır, yeddisi üstdə,
Yeddi düşməndədir, yeddisi dostda.
Yeddisi toydadır, yeddisi yasda,
Yeddi almanı bir budaqda gördüm.

Könlü buna da cavab verə bilmədi. Nə qədər təvəqqə elədi-lərsə də evə getmədi. Axırda “yeddi” deyə-deyə Cara çıxıb getdi.

Ərtoğrol Cavid

“HƏSƏN ƏMİNİN ÖKÜZÜ” HAQDA

U yumorik nağılın obrazları zidd xarakterlidir. Həsən əmi nə qədər aciz, korafəhm isə qadını o qədər diri, irəlini görən praktikdir. Qadındakı aktivlik simpatiya, kişidəki passivlik yumorla verilib. Həsən əmiyə gülünür, lakin bu gülüş məhv etmək deyil, islah üçündür. Onun korafəhmliyi nədədir?

Çox pulu alınıb, tək əvəzinə arıx, xəstə öküz verilməsini, pul keyfiyyətini anlamayıb yalnız sayını söyləməsi (“on pul” deyərək durur) ilə yenə aldanır və bunları hiss etmir. Çünki o praktik deyil.

Nağılın ideyası da budur ki, həyatda praktik olmalı. Digər tərəfdən bu obrazda müvəffəqiyyətsizliyini anladıqdan sonra belə ümidi kəsməmək vardır. İnək əvəzinə xəstə öküzlə aldadıldığını bilirkən, bir aya bəsləyib, kökəldəcəyini düşünür, öküz öldükdən sonra dərisini soyub satmağı düşünür vəd edir. Bu isə obrazda həyata qarşı olan optimizmdir. Heç bir şey onu həyatdan küsdürmür. O yaxşılıqlar görmək istəyir, rahat məişət yaratmaq istəyir, lakin başı daima daşa dəyir. Neçin? Çünki praktik deyil. Bu yumorik nağılın gülüş obyektı Həsən əmidir. Onun gülünəcək tərəflərini ifşa üçün, üzə çıxartmaq üçün əks xarakter qadını verilmişdir. O aktivdir. Ehtiyacı ödəməm, inək almaq üçün o qənaətlə pul yığır, səhv edənləri tənqid edir. Bu funksiyanı Həsən

əminin qardaşı oğlu da daşıyır. O da öz əmisini səhv etdiyi üçün tənqid edir.

Nağıl teması etibarlı ilə doğru, ifadə forması ilə nisbətən standartlıqdan kənar, doğru ideya daşıyır. Yeganə ağırlıq “Ustadnamə”dədir. Nağılın tematik, sıqı bağlılığı olmayan bu parça mücərrəd yalvarışdan ibarətdir. Nədən ötrü? Aydın deyil. Bütün bəndlər dini kəlmələrlə doludur. Zəburdan, İncildən, Tevratdan, Qurandan, sureyi-yasindən tutmuş ta Turusima dağına, Həvvaya, Adəmə, 124.000 peyğəmbərə, Xatəməl Muxtara, Hənifəyə, Xızr peyğəmbərinə, abi-zəməmə, abi-kövsərə, abi-həyata hamısına and verilir ki, bağışlasın. Müraciət Allaha doğrudur. Nədən ötrü yalvarılır? Heç bəlli deyil. Nağılla bağlılığı olan bu hissə çap edilməli deyil. Müasir insanın ruhunu oxşamayan bu hissə həcmən də böyükdür.

13 bəndlik “Ustadnamə”də formal naqisliyi də var. Sxeması:

<u>5+7</u>	6+5	<u>5+8</u>	<u>4+3+4</u>
<u>8+5</u>	6+5	6+5	6+5
6+5	6+5	6+5	<u>4+3+5</u>
<u>7+5</u>	6+5	6+5	8+5
6+5	6+3	6+5	
6+5	6+5	6+5	
6+5	<u>4+4+3</u>	6+5	
6+5	6+5	6+5	
6+5	6+5	<u>4+4+3</u>	
<u>4+4+3</u>	6+5	6+5	
<u>5+5</u>	6+5	6+ <u>6</u>	
6+5	6+5		

6+5	6+5	6+5
6+5	6+5	6+5
6+5	6+5	6+ <u>6</u>
6+5	6+5	6+5

52 misrada 14 bölgü zərfliyi yanlıslığı vardır. Qafiyələr də elədir (doğru və yarımçıq qafiyələr qevslə göstərilib). Nağıldakı mən-zum parçalarda bir tamliq vardır. Aşağıdakı “qafiyə”nin ilk bəndi:

“Əvvəlinci: bu sözlərə maşallah
Haradan gətirmisən bu alaşi kişi
Qohum qardaş bizi görsə gülüşər
Ver itə eyləsin taraşı kişi”.

2-ci misra uzundur. Heca bölgüsü belədir:

4 + 4 + 3
6+ 6
4 + 4 + 3
6 + 5

Aşağıda:

“Arvad – Bəxtəvər adamdır sənə satıbdır
Salıb başını bəlaya kişi”.

2-ci misra qısadır. Heca bölgüsü:

6+5
<u>5</u> +5

Qafiyələrdə ara bir naqislik görünür:

“Çağırıram heç kim qabağa çıxmaz
Əsl mal olduğun bir kimsə bilməz

Heç kim bu qiymətə bir heyvan verməz
Düşübdür müftədir, çalıb gəlmişəm”.

Çıx-maz, bil-məz, ver-məz kəlmələri qafiyə deyildir. Lakin çox vaxt qafiyələr doğrudur. Yenə:

“Həsənəm qarşıda qalmışam qallah
Qabağıma çıxıb deyin maşallah
Onca manat pula almışam vallah
Özüm bir tərланam çalıb gəlmişəm”.

Burdakı “qallah”, “maşallah” və “vallah” kəlmələri qiymətli qafiyələrdir. İfadədəki originallıq bu nağılda ən çoxdur. Temadakı yumorizm ifadədəki səmimiliyə böyük təsir etmiş.

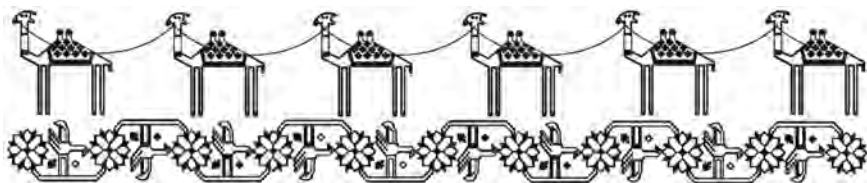
Həsən əminin dəyişlərində xüsusi sadəbillik vardır ki, öküzlə olan müraciətində açıx aydın görünür.

“Bir minnətə gəlib Həsən yanına
Qalx ayağa aman a sarı öküz
Oğul uşax yanında sərgəndəyəm
Sən eylə papağın yuxarı öküz” və i. a.

Dil xüsusiyyətinə gəlincə Molla Cumanın nağıllarında görünən, müzare zamanının başqa zamanları əvəz etməsi burada da var. “... pulu alıb, tərпənər. Göylük və Layışlığın arasında Tala kəndi var. Həsən gedib çatar bu kəndə. Deyər qardaş...”

Bəzi kəlmələr xalq ifadəsindədir. Ms.: beyqafil...

“Həsən əminin öküzü” nağılı xarakterik formal, dil xüsusiyyətlərinə malik olmamasına baxmayaraq, temanın ideyanın doğruluğu ilə “Ustadnamə”si atılmaqla xalq yaradıcılığı nümunəsi kibi çapa layiqdir. Bir qüvvətli tərəf də stildəki yumorluqdur.

HƏSƏN ƏMİNİN ÖKÜZÜ

Ustadnamə

Bir diləyim var dərgahımdan istərim,
İsmi olan o minbirə bağışla Yarəb.
Dilim duadadır, üzüm də haqda,
Təbibim piri nurə bağışla, Yarəb.

Biz ona ümmətik, o bizə ağa,
Günahkar bəndəyik, düşdük ayağa,
Ol huri qılmana, səkkiz uçmağa,
Şərabən təhurə bağışla, Yarəb.

Şərabən təhurə axar cənnətə,
Qismət olsun bir günahkar ümmətə.
Beş vaxt qılman fərzi sünnətə,
O, Leylətil Qədrə bağışla, Yarəb.

Leylətil Qədrdir ildə bir gecə,
Dostun hüzuruna gələr meyraca
Ehsan üçün olan bir ay oruca,
Quranə, Zəburə bağışla, Yarəb.

Quranə, Zəburə, İncil, Tövrata,
Sureyi Yasin, başsız barata.

Abi zəməzəm ilə abi həyata,
Ol ali kösərə bağışla, Yarəb.

Ali kösər için olar şən,
Musa gündə min bir kəlmə danışan.
Eşqi tutub alovlanan, alışan,
Ol Turi-Sinayə bağışla, Yarəb.

Turi-Sina məsgən oldu Musaya,
Əvvəli Adəmə, sonra Həvvayə,
Yüz iyirmi dörd min gələn mövlaya,
Xatəmül Muxtara bağışla, Yarəb.

Xatəmül Muxtar da şahdır İslama,
Hənifə məzhəbə, o dörd imama
Yığışb gedərlər beytul həramə,
Ol beytul məmurə bağışla, Yarəb.

Beytul məmurda ziyarətcar mələikə
Yığılıb gedərlər küllü diləyə
Yeddi qat yerlərə, yeddi fələyə,
Şəms ilə Qəməre bağışla, Yarəb.

Şəms ilə Qəməre, gecə gündüzə,
Xeyri-şəri yazarlar, Lohu məhfuzə.
Qəriblikdə gəlib kim getsə bizə,
O Nəbiyi Xızıra bağışla, Yarəb.

Xızır çatsın qəriblərin dadına,
Hər kəsi yetirsin öz muradına.
Əmbiya məsgəni Məkkə, Mədinə,
Şamilə buxara bağışla, Yarəb.

Şamilə buxarda olan ərvaha,
Yığılıb gedilən o bərgargaha
Yunisi dəryada saxlayan mahata,
Yeddilər qırxlara bağışla, Yarəb.

Çağırıram yeddi qırx ənbiyanı,
Siz amini deyın, mən də duanı
İki dözümlü şöləsi ismi pünhanı,
Molla Cumayı kəmətərə bağışla, Yarəb.

Sizə kimdən xəbər verim? Həsən əmidən. Həsən əmi qışlaq gölüklü qoca bir kişi imiş. Nə var-dövləti varmış, nə atı, heyvanı. Fağır və kasıb bir adammış. Arvadı yumurta satıb pul yığarmış. Fikirləşirmiş ki, bu pulu yığıb bir sağın alsınlar.

Arvadı on manat yığıb kişininə verir ki, a kişi, get buna bir inək al, yavan qırılıraq. Kişi pulu alıb tərpənir. Göylük ilə Layis-qinin arasındakı Tala kəndinə. Həsən əmi gedib çatır bu kəndə. Deyir, qardaş, mən bir inək axtarıram, kimdə tapılar. Bu kəndin camaatının hamısı baməzə, lotu və kinto adamdır. Deyirlər, aha, Həsən əmi gəlir. Birisi deyir, Həsən əmi, burda bir yaxşı inək var, verək sənə apar. Nə qədər pulun var? Həsən əmi deyir ki, on manatım var, buna bir inək istəyirəm.

Demə, burada cütdən, kotandan yorulmuş bir öküz varmış. Quyruğu, başı didilmiş, beli, yanları çubuq yarası ilə dolu arıx bir öküz.

Lotular pulu alıb, bir ölüvay öküzü Həsən əmiyə verirlər. O da öküzü götürüb sürür, yavaş-yavaş kəndə gedir. Beş saatlıq yolu üç gündə gedir. Öküzü otara-otara aparır. Arabaçılardan çörək alıb dolanır.

Qərək öküzü gətirib həyatə çıxardır. Öküz yorulduğundan həyatə girən kimi çəpərə söykənir, yıxılmaq istəyir. Həsən əmi böyrünü öküzə söykəyərək onu yıxılmağa qoymayı. Öküzü birtəhər həyatın ortasına gətirir. İstəyir ki, arvadı evdən çıxsın, ona baxıb sevinсин. Görür ki, qabağına çıxan yoxdur. Aldı görək sözlə nə deyir:

(Qafiyyə)

Çıxın qabağıma, xanım əfəndi;
Görün necə buğaca alıb gəlmişəm.
Qoca qeyrət, əsl əcəb camaldır,
Üç gün bundan ötrü qalıb gəlmişəm.

Çağırıram heç kim qabağa çıxmaz,
Əsl mal olduğun bir kimsə bilməz.
Heç kim bu qiymətə bir heyvan verməz,
Düşübdür, müftədir, çalıb gəlmişəm.

Həsənəm, qarşıda qalmışam vallah,
Qabağıma çıxıb deyin: Maşallah!
Onca manat pula almışam, vallah!
Özüm bir tərланam, çalıb gəlmişəm.

Bu səsə arvad eşiyə çıxır, görür ki, əri öküzə söykənib söz deyir. Deyir, a kişi qırağa dursana, öküzə niyə söykənirsən? Həsən qırağa çəkilir. Çəkilən kimi yığılır. Arvad deyir, başına dəysin aldığı öküz də, özün də yerə girsən.

Aldı arvad görək nə dedi:

(Qafiyyə)

Əvvəlinci bu sözlərə maşallah,
Hardan gətirmisən bu alaşı, kişi!
Qonu-qonşu bizi görsə gülüşər,
Ver itə eyləsin taraşı, kişi!

Həsən:

Xanım əfəndi, hələ təhri canadır,
Çox uzağı gözlər, bir aya, arvad.

Bilər, bilməz sözləri sən söyləmə,
Birdən gedib çatar Talaya, arvad!

Arvad:

Qışda bunu qovsan qan-tərə batar,
Beyqafil ürkərsə kim gəlib tutar?
Nədən leşin-lüşün sorağı sənə çatar?
Neçin olsun sevdanda naşı, işi?

Həsən:

Arpa versəm əyər dərisin yağlar,
Əlimdən zara gələr meşələr, dağlar.
Qoşaram cütə dar daş üstə dağlar,
Çulunu basdırram malaya, arvad.

Arvad:

Xanım əfəndinin acığı nəçün tutubdur?
Bilseydim o bura necə çatıbdır?
Bəxtəvər adamdı sənə satıbdır,
Salıbdır başımı bəlaya, kişi.

Həsən:

Həsən alıb bu möhtəbər öküzü,
Baxıb bəyəni bdir, tutubdur gözü.
Bərkidib həyəti, ev, mülkümüzü,
Döndərrik qırağın qalaya, arvad!

Sözünü tamam elədi, birtəhər öküzü itələyib dama saldı. Arvadla çox söyüşdülər, dalaşdılar. Həsən əmi dedi: Ay arvad, bir səbrin olsun, dayan. Bir ayı səbr elə, yaxşı olmasa nə deyirsən de. Arvad dedi ki, eybi yoxdur, görək bu zibildən nə çıxacaqdır.

Həsən əminin qardaşı oğlu varıymış, onunla bir yerdə olmuş. Əmininin gəldiyini görüb cəld tövləyə yüyürür. Bir öküzə baxdı, gördü ki, əmisi meyit alıb gətirib. Aldı görək əmisinə nə deyir:

(Qafiyyə)

Başına döndüyüm, atam qardaşı,
Bu öküzü aldın haradan əmi?
Sevda eyilyəndə niyə oldun naşı?
Başına ağıl qoysun Yaradan, əmi.

Əmisi:

Gedə, Allahı seversən, dindirmə məni,
Hürmə ağzın ilə it haramzada!
Yığma cinimi başıma itirrəm səni,
Dur çıx cəhənnəmə get, haramzada!

Qardaşı oğlu:

Bizə güləcəkdir qohum, qonşu, hamı,
Gör nə yaraşığa salıb öküz damı!
Buna qatlaşarmı boyunduruq, samı,
Əhdacını qırıq haradan, əmi?

Əmisi:

Gedə, bir görginən, dilin çeynəmə!
Çox dağlar çəkmə sən yazıx sinəmə!
Yekə-yekə qələtləri eləmə!
Get quru keçəndə yat, haramzada!

Qardaşı oğlu:

Abdulla qorxudan ağzını tutur,
Öküzünə dəysin şirə ilə qotur.
Ya bu öküzü dur gözdən itir,
Yoxsa gedirəm mən buradan, əmi!

Əmisi:

Həsən deyər əcəb qurşağın toxdur,
Yediyin deyəsən çox böyük poxdur.

Öküzü istəyən ölkədə çoxdur,
Apar üç tümənə sat, haramzada!

Gədə küsür. Arvad danışmır. Həsən əminin əlacı kəsilir, evdə otura bilməyir. Pərt və dilxor halda bir az gəzir, sonra öküzün yanına gəlir. Bir də içəri girəndə görür ki, öküz qılçalarını uzadıb can verir. Aldı görək Həsən əmi nə dedi:

(Qafiyə)

Bir minnətə gəlib Həsən yanına,
Qalx ayağa, atam, a sarı öküz!
Oğul-uşaq yanında şərməndəyəm,
Sən eylə papağım yuxarı, öküz!

Məni qoyma belə tənəli sözdə,
Göy otu tökərəm qabağına yazda.
Qalxıb böyrə-böyrə gəzginən bozda,
Qışda verim sənə suxara, öküz!

Həsən əmi sənin qulağına deyir:
Qorxuram dəyməyə səndən bir xeyir!
Sənin ucbatlından oğul-uşaq söyür,
On manatım getdi, tar-mar öküz!

Sözünü qurtardı, öküzün canı çıxdı. Dərisini cəld soydu. Belə fikir elədi ki, cəhənnəm, aparıb gönü satım, arvadın on manatını verim, zəhləmi tökməsin. Yoxsa başımı keçəl eyləyəcək. Bəli, dərinə götürüb Göynikdə həftə bazarına satmağa apardı.

Bazara çatdı, gördü Nuxadan bir dəstə dabbax gəldi. Onları dayandırdı.

Dedilər: Həsən əmi, nəyin var. Dedi: gönüm. Nuxalılar dedilər aç baxaq. Baxdılar, gördülər ki, gönün üstündə bir tük də

yoxdur. Şirə düşmüş, qotur düşmüş bir dəridir. Dedilər biz bunu alası deyilik. Yola düzəldilər. Həsən əmi dedi bir dayanın.

Aldı görək Həsən əmi nə deyir:

(Qafiyə)

Başına döndüyüm ustakar başı,
Mənim bu gönümü alasan, dabbax!
Gözlərimdən axıdıb qanlı yaşı,
Hər gələndə bizdə qalasan, dabbax!

Aldı dabbax:

Aman qardaş, mənə minnət eyləmə,
Belə minnətlərə baxa bilmərəm!
Gəl sən bizi tutub yoldan eyləmə,
Xeyirsiz sevdaya girə bilmərəm!

Həsən:

Sevərsən Allahı, sındırma məni,
Sözüm yerə salma, alginən gönü,
Uzunu uzundur, eni də eni,
Sanbayıb baxginən bir mala, dabbax.

Aldı dabbax:

Gönünün yoxdur heç bir nərəsi,
Tamam cəmdəkdir qollarının arası.
Bundan çətin olar nəhrə sərəsi,
Bunu alıb evimi yıxa bilmərəm.

Həsən:

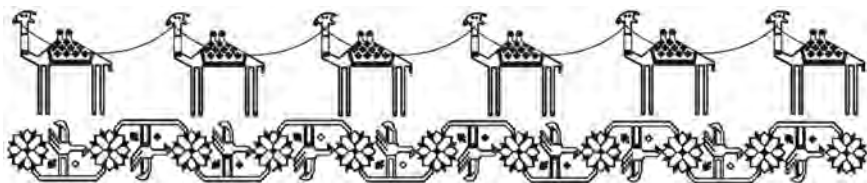
Həsənəm, qarşında qalmışam məlul,
İmdadına yetsin Həzrəti Rəsul.

Heç tapmıram bu sözlərə bir dəlil,
Nə ola halımı biləsən, dabbax.

Aldı dabbax:

Ustakar başıyam, adımdır Nəzər,
Öküzünə dəyib mundar bir azar!
Yoldan etmə məni keçir həftə bazar,
Ötər bazar sonra çata bilmərəm!

Söz qurtardı, dabbaxlar yenə yola düzəldilər. Amma gördülər ki, Həsən əmi çox yalvarır. Dedilər a kişi, neçəyə deyirsən? Dedi, ona. Dedilər on nədir. Dedi on pula. Dabbaxlar bir-birilə pıçıldaşdılar. Biri yoldaşına göz eyləyib dedi, a kişi, çıxart pulunu ver də. Dabbaxbaşı əlini cibinə saldı, dedi, Həsən əmi aç əlini. Həsən əmi əlini açdı. Dabbax kök qara şahılardan çıxardıb bir beş on mis şahı saydı. Həsən əmi dedi Allah bərəkət versin. Pulu götürüb kəndə qayıtdı. Arvad dedi haraya getmişdin? Dedi öküzün gö-nünü satmağa. Arvad soruşdu ki, satdınmı? Həsən əmi dedi ki, hə. Neçəyə? Ona. Arvad dedi gətir görək. Dedi aç əlini. Arvad əlini açdı. Həsən əmi pulları saydı. Bir, iki, doqquz, on. Arvad dedi bu nədir? Dedi ondur də. Dedi, a başı batmış gic kişi, bu ki, on şahıdır. Dedi on şahı-mahı bilmirəm. On pul almışdım, on pula da satdım, məndən nə istəyirsən.

Ərtoğrol Cavid

**“SAYAT BƏY VƏ SAYALI XANIM” (MOLLA CUMA)
ƏFSANƏSİ (SÖYLÜYÜB AŞIQ ƏHMƏD QAFAROV)
HAQDA BİR NEÇƏ KƏLMƏ**

İR çox nağıllar kibi bu da uzun macəralardan sonra sevgililərin yetməsi temasında verilmiş. Hər vaxt macərə maneələri dəf etmədən ibarət ikən (aktivlik), bu nağıllarda acizlik, sevgidən xəstə olma, arıxlama, yuxuları izləmə, ümumi bir passivlik mevcuddur. Ən ağır vəziyyətdə ilahi qüvvətə malik qoca, dərviş kömək edir. Obrazlardakı passivliklə tema inkişaf etmək istəmir. Çünki obrazlarda onu hərəkətə gətirəcək aktiv qüvvə yoxdur. Belə hallarda, tema inkişafına böyük yardımı yuxular, dərviş, pirani qoca görür.

Ms.: Hacı Müslümlə Sayat bəy Yəmən şəhərinə ticarətə gəlirəkən yolda Sayat bəy gördüyü yuxu (bir qocanın qızıl alma uzaqdan, geri dartması) əsas temanın başlanmasına hazırlıqdır, onu əvvəlcədən hiss etdirir, xəbər verir.

Paşa qızının Sayat bəyi sevməsini bilən Hacı Müslüm geri döndürəkən, yolda yenə Sayat bəy yatıb yuxu görür ki, əvvəlki qoca ona cənnət şərabı içirib, Sayalı xanımı göstərir. Bu yuxunu həmin vaxt Sayalı xanım da görür. Qoca ona Sayat bəyi göstərir. Bu yuxu da nikah kimi bir şeydir. Avtor onları bağlayacaq vasitə yuxunu tapır.

Başqa nağıllara nisbətən dini təsir də burada dərinidir. İş çətinə düşəndə namaza, Allaha yalvarmağa müraciət edilir. Başqa əfsanəvi momentlər də var:

Yoldan keçən dərviş Sayat bəyə baxır, sonra “Dərviş də çölə çıxdı Xoca içəri girdi ki, pul gətirib dərvişə versin. Çıxanda dərvişi görmədi. Hər tərəfi axtardı, dərviş tapılmadı. Təəccüb eylədi...” yaxud quyuya düşmüş Sayat bəy oxuduqdan sonra “Sözünü tamam eylədi, badə verən qoca kişi zahir oldu. Quyuya onu enib quyudan çıxartdı. Dedi: – Haramzadanın biri haramzada bir də yol gedəndə adam oğlu kimi yol get. Gözün dala qa-bağa baxmasın” – sözünü deyib, qeybə çekildi...”

Təşbihlərdə də bu hal görülür. Sayat bəy quyudan oxuyur.

“Beyqəfildən gəlib düşdüm bu cahə
Yazığam bu çağda saxlama məni.
İsmayıl tək boyun verdim bıçağa
İnşallah kəsmədi pıçax da məni”

Bu xüsusiyyətlərin qabarıq verilməsi (yuxular, zahir olmaları...) hər şeydən əvvəl avtor xarakterinə (Molla Cuma) aiddir. Bu nağılda daha bir xarakterik cəhət vardır. Xalq nağıllarında çox vaxt keçəl obrazlarına təsadüf olunur. Onlar əksərən aktiv kölə obrazı xarakterini özündə saxlayır (Fıqaro, Sqapen kimi). Bunlardan başqa onlar haqqı sevən, haqsızlara nifrət edən, cəsur, hakimlərin ifşaçısı kimi verilir. Burada isə keçəl obrazı başqa xarakterlər daşıyır. O (və özündən geri qalmayan nənəsi) sənəti duymur, qabadır, pisliyi ifşa üçün deyil, pislik yaratmaqçın hiyləgərdir, insani deyil, daha çox heyvani həyəcanları yaşayır, kinlidir, kiçik bir kinayəni qəbul etməz, dikbaşdır... insanın bütün mənfilikləri keçəl buzovçu simasında mərkəzləşmişdi. Keçəllər daima müsbət qəhrəmanlar ikən, burada mənfidir.

Nağılın əsas obrazları Sayat bəy, Sayalı xanım və Xoca Müslümdür. Sayat bəy heyratlər içərisində, dini təsirlə böyümüş

passiv bir gənkdir. Sayalı xanım dəlisoy qız olub, hakim mühitdə böyümüş (Hacı Müslümü həbs etmə səhnəsi onun, arzularına mane olanlara etdiyi rəftarı bir epizodlardır) və buna görə aktivdi. Xoca Müslüm isə dindən, ehtiyatkar hacıdır.

Xoca Müslümlə, Sayat bəy Sayalı xanıma görə daha passivdir, bu səbəbə əfsanəvi momentlər ən çox birincilərin hadisələr inkişafına kömək edir, təkan verir. Sayalı xanım və Sayat bəy, hər ikisi yüksək təbəqədənir. Nağılların böyük hissəsində baş qəhrəman xan, şah oğlu, bəy oğlu və sairə olur. Nə üçün? Çünki onların həyatı rəngarəngdir. Lakin bəsit xarakterli xalq məişətindən öylə hərarətli, səmimi epizodlar alınır ki, bu temalı nağıllar xüsusi avtoritetə, xüsusi populyarlığa malikdir. (“Koroğlu”, “Qaçaq Nəbi”...) Nağıllarda təsadüf olunan məzmun uyğunsuzluğu burada da vardır.

Yuxuya getmiş Sayatı hamı gözlüyür
“Uşaq yenə oyanmadı, adam yatınca gözlədilər”.

Hamının əhvalı pozan (bozan), keyfi pozğun idi. Gözlədilər, oyanmadı. Xoruz bir ağız banlayana qədər gözlədilər. Belə güman etlədilər ki, səhərə yaxın ya oyanar, ya da keçinər”.

Sonra çadırdakıların bayıra çıxması haqda heç bir cümləyə təsadüf etmədən, bunu oxuyuruq:

“Namazın vaxtı keçir, – deyə getdi namazını qılmağa. Dedi, pənəh Allaha, ölər ölər, qalar da ki, qalar. Namaza başlayanda Sayat bəy oyandı. Ağı başına gəldi, ayağa durdu. Gördü çadırdə kimsə yoxdur”.

Bəs bayaqkı adamlar nə oldular? Folklorda bu tipli momentlərə çox təsadüf edilir.

Nağılın formal cəhətləri bir o qədər də nəzəri cəlb etmir. Bunun səbəbi konkret avtorun (Molla Cuma) olmasıdır. Lakin dillərdə gəzməsi ilə xalq yaradıcılığındakı formanı məzmunə qurban vermə prinsipi buna da təsir etmiş.

Ən böyük pozuqluq (şeyrlərdə) misraların uzun, qısa olmasıdır.

Aşağıdakı misralar sona doğru uzanır:

“Bir minnətə gəlmişəm yanına aman nənə
Minnətin eylə qəbul qəddimdir kəman nənə
Adın zərif, özün arif hər bir işdən halısan
Həm ədəbdə, həm mərifətdə dəryayi-ümman nənə”.

Bu parçadakı bölgü izlənərsə bu sxema alınar:

$$14 = 7 + 7 = 4 + 3 + 3 + 4$$

$$14 = 7 + 7 = 3 + 4 + 3 + 4$$

$$\underline{15} = \underline{8} + 7 = 4 + \underline{4} + 4 + 3$$

$$\underline{16} = \underline{9} + 7 = 4 + \underline{5} + 3 + 4.$$

Hecalarda ümumi bir qarışıqlıq vardır. 11 hecalı “qafiyyə”də qısa və uzun misralar vardır:

“Allah səndən ümidini kəsməsin (4 + 4 + 3)
yox salıb çölə məcnun eylərsən” (3 + 4 + 3)

Bu səbəblərlə oxucu misraları uzatmalı, qısaltmalı olur.
Yenə:

“Dəli gönül eşqə gəlib çağlayır,	(4+ 4 + 3)
Əşq odu ilə ciyər bağrın dağlayır,	(5+ 4+ 3)
Oyan Sayad Baban Müslüm ağlayır.”	(4+ 4 + 3)

Çox güman “əşq oduyla deyilmiş, yazan yanılmış. Çünki, folklorda formadakı sınıxlıq səbəbi məzmunu fikir vermədən doğur. Lakin, buradakı məzmun dəyişmir”.

8 hecalı, 24 misralı “Divani”nin 10 misrası 7 hecalıdır. Əyər

bunlar müəyyən sistemlə düzülmüş olsaydı 15 hecalı misraların parçalanmış forması kimi düşünmək olardı, lakin o da yoxdur.

Ustadnamənin formasını nəzərdən keçirək. Parça 6 bənddir.

I	II	III	IV	V	VI
			6+5		<u>5</u> +5
		6+5	6+”		6+ <u>6</u> }
6+5	<u>7</u> +5	6+5	6+5	6+5	<u>5</u> +5
6+5	6+5	6+5	6+5	5+5	<u>5</u> +4
<u>6</u>	5	5	5	<u>5</u>	<u>6</u>
5	5	5	5	<u>5</u>	5
5	5	5	“	<u>5</u>	5
5	5	5	<u>6</u>	5	5
5	5	5	<u>5</u>	5	5

Hər bənddə 5 qısa misra vardır. Uzun misralar sayı qarışıqdır. Qövslərlə doğru, xətlərlə zəif qafiyələr göstərilmiş. Tamamilə səhvsiz bənd varsa o da III-dür. (“)la işarə edilən misralar natamamdır, nüqtələr düzülmüş. Artıq misralar və bölgülərdəki qarışıqlıq, uyğunsuzluq göz qarşısındadır. Qafiyələr haqda da bir-iki kəlmə söyləmək lazımdır. Zəif və yanlış qafiyələr yox deyildir.

Ms.:	əmanət olsun	gəzsin
	həvadar olsun	düşsün
		yazsın

Sağlam qafiyələr də var:

Ms. ay bala
 pay hala
 çay dala
 vay

Nağılın formasından danışılarkən yanlışlığın nisbətən az olmasını mütləq qeyd etməli. Səbəb avtorun olmasıdır.

Formanın zəifliyinə baxmayaraq məzmun itmir, daha tam verilir. Aşağıdakı bəndi misal əlaqə, o məzmunu verməkçin tam forma axtarmaq bir o qədər də asan deyildir.

“Göyərçin göy balası
Humay quşun ay balası
Xoca Müslümün bir danəsi
Aman nə hallara düşdü?”

Hecalar: 8 = 4 + 4, qafiyələr göy balası

8 = 4 + 4 ay balası

9 = 5 + 4 danəsi

$$8 = 3 + 3 + 2$$

Doğru formada vermək mümkünmü? Mümkün! Bu ifadədəki səmimiyyət qalarmı? Orası şübhəlidir. Buna görə məzmunu daha çox fikir verilir.

Şifahi nümunəsi olması ilə yeknəsəq ifadə forması burada da vardır. (“Bəli sizə hardan xəbər verim?...”, “Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər...”, “... muradlarına yetdilər. Allah hər kəsi öz muradına yetirsin. Onlar orda qaldı, biz burda”. Original, qiymətli və həssas duyğulu cümlələr də vardır. Ms.:

“Gün gəlir günorta aya döyüdü
Oyanmadı əl-ayağım soyudu
Ağla gözüm ağlamağın toyudu...”

Yaxud:

“Uşaq yenə oyanmadı, adam yatınca gözlədilər. Hamının əhvalı pozan (bozan), keyfi pozğun oldu” yaxud:

“Sayalı – Çünki bül-bül gəlib qondu butağa
Babasını gətirin bu otağa...”

Leksikon etibarı ilə bəzi köhnə və yeni kəlmələrə təsadüf olunur. Hələ Dədə Qorqut dilindəki “baba” (“ata” əvəzinə), “bə-zirgan” (“tacir” əvəzinə) burada da vardır. Lakin “baba” kəlməsi ilə paralel olaraq “ata” kəlməsi dəxi eşidilir. Yeni doğan kəlmələr dəxi var: “Durub, bazara getdi, oğluna ədrişindən, qaveroxotdan bir neçə dəst paltar aldı”

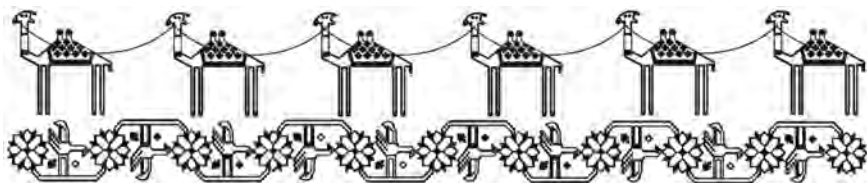
“Bəli piyadə yol başladılar. Dərviş bason düzlərə düşdülər”.
Bir çox kəlmələr xəlqiləşmiş formadadır:

Ms.: “Oğluna baxanda təəccüb eylədi” (elədi), “Ağzından bir az da köpük çox daşdanır” (daşlanır), “Babası namaz qıldığı yerdə çadırı dinşəyirdi” (dinləyirdi), “Beyqəfildən gəlib, düşdü...” (biqəfil)...

Bu nağıl folklor nağıllarında nəzəri cəlb edən tematik poetik və dil xüsusiyyətlərini bir o qədər də özündə toplamamış. Hamısının səbəbi konkret avtorun olmasıdır. (Molla Cuma). Təklidə çap olmasına lüzum yoxdur. Lakin bəzi hallarda “Nağıllar məcmuəsi”ndə verilə bilər. (Ms: Xalq) nağılları obrazlarındakı aktivliyi izah etdikdən sonra, onun əksi də olduğunu verirkən – passivlik yenə təkrar edirəm ki, ayrılıqda nağılın çapı lüzumsuzdur.

27.III.39

Bakı.

Molla Cuma

**SAYAT BƏY VƏ SAYALI XANIM *
USTADNAMƏ**

Bir vəsiyyət edim sizə, qardaşlar,
Bədəslin, namərdin üzünə baxma.
Məclisinə çıxma,
Gəl desə getmə,
Yanından ötmə,
Versə yüz tümən
Diyarı çəmən.

Diyarı çəmən gəlib girdi araya,
Heyifdir ona toy-bayram məclisi,
Yeridir əylis,
Olsun Nəsrani,
Xalis moltanı,
Od qulluqçusu,
Dünyanın pisi.

Dünyanın pisidir namərd, bədəsl.
Nagah kimkəsinə getsə bir əsl.
Hər biri bir yandan ona sataşar.
İt kimi yanşar,

Hörmətsiz eşşək,
Qılquyruq köpək,
Soxular ham-ham,
Di gətir davam.

Necə davam etsin bu işi görən
Səni təqlid edər oğraş.....
İstərsə yıxılsın İranla Turan,
Bir zərrə insandan üzü utanmaz.
Mərifət qanmaz,
Qaşqabaq tökər,
.....çəkər,

Tfu, lənət cəddinə,
Sonra boyuna.
Sonra baxarsan ki onun boyuna,
Bazburtda oxşayır Təbriz bəyinə
Başlarında olmaz ar ilə namus.
Özləri dəyyus.
Adam azdıran,
Fitnə gəzdirən,
Qəlbləri qara,
Getsin finnara.

Getsin finnara namərd insanlar,
Heyifdir cənnətə bədəsil olanlar,
Mən bir-bir deyim, dinləsin onlar,
Molla Cuma bu sözü deməz,
Dediyini yeməz,
Yazar kağıza,
Düşər ağıza,
Eşidən əlbət,
Oxuyar lənət.

Bəli, sizə hardan xəbər verim?

Buxara şəhərindən.

Buxara şəhərində kimlər əyləşmişdi?

Hacı Müslümlə Mürsəl bəy. Bunlar dost idilər. Bir-birini qardaş kimi istəyirdilər. Xoca Müslümün bir, Mürsəl bəyin altı oğlu var idi. Xoca Müslümün oğlunun adı Sayatbəy idi. Özü bəzircan idi. Sayatbəyin əli qələm tutunca öldü. Bu zaman Mürsəl bəyin bir oğlu da oldu. Xoca Müslümün arvadı dedi:

– A kişi, get dostuna, qardaşına deynən təzə oğlunun adını Sayatbəy qoysun.

Kişi durub dostunun yanına getdi. Söhbət zamanı öz arzusunu dostuna bildirdi. Mürsəl dayı onun xahişini qəbul etdi. Xoca Müslüm qayıdıb gəldi və əhvalatı arvadına söylədi. Arvadı dedi:

– İndi də get xahiş elə, uşağı versinlər baxaq.

Xoca Müslüm ürəyi dərddli adam idi. Aşırıq idi. Oğlunun ölümündən sonra ürəyi çox dolmuşdu. Sazını da götürüb getdi. Öz aləmində fikir elədi ki, uşağı elə-belə istərəm. Verməsə söz deyib istərəm. Dostunun evinə girib salam-kələmdən sonra oturdular. Çay qoydular, içdilər. Mürsəl bəy onun sazını görməyirdi və fikrindən xəbərdar deyildi. Çünki Xoca Müslüm sazı kürkünün altına vurmuşdu. Birdən Mürsəl bəyin gözü saza sataşdı. Dedi:

– Aşna, yoldaşını da gətiribsən. Yaxşı eliyibsən, bir çıxart çal. Xoca Müslüm dedi:

– Qardaş, oğlum öləndən sonra heç çalmağa həvəsim yoxdur. Ama sən xahiş eləyirsən, görək çalam.

Mürsəl bəy dedi:

– Ölüb, Allah əvəzini versin. Hamımız öləcəyiz, qəm eləmə. Xoca Müslüm sazını götürdü görək nə deyir, necə deyir:

Sayatını, qardaş səndən istərəm,
Onu tapşır mənə, əmanət olsun.

Əmanətin candan artıq bəslərəm,
Dərdli babasına havadar olsun.

Aparım dalımca mən bu cavanı,
Gəzib gəşt eyləsin cümlə cahanı,
Görsün şəhərləri – Təbriz, Tehranı,
Oyanıb hər yerdən xəbərdar olsun.

Bir az da babası Müslümlə gəzsin,
Bu sınıq könlümə təsəlli düzsün,
Alınana baxsın, verəni yazsın,
Malımın üstündə sahibkar olsun.

Mürsəl bəy dedi:

– Qardaş, nə deyirəm. Apar. Yeddi oğlumu istəsən, verərəm. Amma gəl böyüdək, sonra apar.

Xoca Müslüm dedi:

– Arvad xiffət eyləyir. Gərək aparım.

Mürsəl bəy razılaşdı, uşağı qundaqlı gətirib dostuna verdi.

Dedi:

– Apar, neyləyirsən elə. Bu gündən sənin övladındır.

Xoca üslüm uşağı evə gətirdi. Baxdılar, böyütdülər.

Yeddi yaşa çatanda məktəbə qoydular. Xoca özü savadsız adam idi. İstəyirdi ki, uşaq savadlansın. Onun malı, dövlətinə göz çəkib haqqı-hesabı saxlasın. Uşaq oxudu, əli bir az qələm tutandan sonra onu məktəbdən çıxartdı. Mal-dövlət yıgdı, karvan qurdu. Yükləri çatıb Yəmən şəhərinə alverə yola düşdülər.

Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər. Bir bulaqlı, ağaclar, kölgəli yerdə dayandılar. Xoca Müslüm oğlunu çağıraraq dedi:

– Bala, buralarda yatmayasan. Burda yatmaq olmaz.

Özü malı, yükü düşürtdü. Qat ilə qatırla məşğul oldu. Çadır qurdu, əyləşdi. Kişi bu işlərnən məşğul olanda oğlu babasının tapşırmasına baxmayaraq bir ağacın kölgəsində uzanıb yatdı. Gün

günortadan əyildi. Onun üstünə gün düşdü. Xoca Müslüm gəlib gördü ki, oğlu yatıb, üstünə də gün düşüb. Təəssüf etdi və günün qabağında durdu ki, uşağa kölgə olsun. Oyatmaya qıymadı. Birdən uşaq yuxuda səksəndi. Bir az oyandı, amma yenə yatdı. Xoca Müslüm təşvişə düşdü. Dedi:

– Allah, sən saxla, birdən bu da ölər, evim yıxılar.
Nökərini çağırdı, sazını gətirdi, görək uşağa nə deyir:

Dedim, bala, yatmaginən günəşdə,
Qorxaram keyfimi məhsun eylərsən.
Qəza sənə nə göstərdi bu tuşda,
Səksəndin bağrıma kurxun eylərsən.

Mən dedim ki, balam məndən küsməsin,
Gün üzünə isti yellər əsməsin.
Allah səndən ümidimi kəsməsin,
Özü salıb çölə Məcnun eylərsən.

Dəli könül eşqə gəlib çağlayır,
Eşq odu ilə ciyər ağrın dağlayır
Oyan, Sayat, baban Müslüm ağlayır.
Gözlərin yaşını ceyhun eylərsən.

Uşaq gözünü açıb durdu. Gördü babası ağlayır. Dedi:

– Baba, niyə ağlayırsan?

Dedi:

– Sən səksəndin, mən də qorxdum ki, ya rəbb, buna nə oldu?

Onun üçün ağlayıram. Bəs niyə yuxuda səksəndin?

Dedi:

– Baba, bir qoca kişi gəldi, mənə bir alma uzatdı. Qızıl əhmədi alma. Mən alanda dartıb geri almaq istədi. Qolumdan çəkəndə səksəndim. Məni çəkib aparırdı, səksənib durdum.

Xoca Müslüm fikirləşdi ki, aha, burdan çıxıb getmək yaxşı-

dır. Xatalı yerdir.

Çay qoymuşdular, çayı içdilər, durub köç etlədilər, yola düşdilər.

Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər. Yəmən şəhərinə çatdılar. Şəhərin kənarında çadır qurub əyləşdilər. Xoca Müslüm qullarını, nöqərlərini və Sayatbəyi çadırdə qoyub özü malları hamballara, yüklətdi, şəhərə apardı. Şeytanbazarında satmağa başladı.

İndi sizə xəbəri haradan verim. Yəmən şəhərində Muxtar paşadan. Muxtar paşanın gözünün ağı-qarası bircə qızı varmış. Qız bircə olduğundan atası onun kefinə deyməyirdi. Nə deyirsə ona əməl eləyirdi. Qız köçəsi vaxtına çatmışdı. On beş-on altı yaşında yumurta kimi qıvraq və qar kimi ağ idi. Qız bir gün babasına dedi ki:

– Baba, mən şəhərin ətrafını kəcavəyə minib gəzməyə çıxacağam. Hansı cavan oğlan xoşuma gəlsə, ona gedəcəyəm.

Atası dedi:

– Yaxşı.

Qız atları qoşdurub şəhəri gəzməyə çıxmaqda olsun. Şəhəri bütün gəzib qurtarandan sonra belə fikirləşdi ki, “Bir şəhərdən kənara da çıxım, görüm kim var, kim yox.”

Gəzə-gəzə gəlib Xoca Müslümün çadırlarına yetişdi. Kəcavədən düşüb çadıra girdi. Gördü burada beş-altı adam var. Bir də növrəstə cavan oğlan oturub. Günə deyir sən doğma, mən doğacağam, aya deyir sən çıxma, mən çıxacağam. Getmə gözümdən, gedərəm özümdən. Soruşdu:

– Bu oğlan kimin uşağıdır?

Qullar cavab verdi ki:

– Bəzircan Xoca Müslümün oğludur.

Paşa qızı soruşdu ki:

– Bunu satmazsınızmi?

Qullar dedilər:

– Buna bizim ixtiyarımız yoxdur. Atasından soruşun.

Qız bəzirganın yerini soruşdu. Yerini dedilər.

Qız kəcavəyə minib düz Şeytanbazarına sürdü. Gəldi, gördü bəzirgan mal mətah satır. Soruşdu:

– Xoca Müslüm sənənmi?

– Bəli, mənəm, – dedi.

– O oğlan sənindirmi? – dedi.

– Mənimdir.

Soruşdu:

– Onu mənə satarsanmı?

Xoca Müslümün bərk acığı tutdu. Hirsələnib hec cavab vermədi. Malını satmaqla məşğul oldu.

Qız dedi:

– A kişi sənənlə deyiləmmi?

Xoca Müslüm qışqırdı:

– Mən sizin bu şəhəri satın alaram. Oğul satmağa gəlmişəm? Get, burdan həyasız cənginin biri.

Qız bunu hədələdi, dedi:

– Bu saat səni tutdurram, asdırram.

Bəzirganı belə hədələdi ki, bəlkə Xoca Müslüm yola gələr. Çox çalışdı, bir şey çıxmadı. Gördü xoca Müslüm yola gələn adam deyil. Kəcavəyə minib getdi. Evlərinə çatdı. Yorğan-döşək saldı, yatağına uzandı. Yatası oldu. Ürəyində dedi:

“Pərvərdigara, ya məni öldür, ya o cavanı mənə qismət eylə”.

Qarabaşlarına tapşırırdı ki, “Mən oyanmayınca məni yuxudan durğuzmayın. Kim məni yuxudan oyatsa, boynunu vurdurram”.

Sizə kimnən xəbər verim xoca Müslümdən. Muxtar paşanın qızı gedəndən sonra belə fikiləşdi:

“Bura da qərib yerdir. O da paşa qızıdır, arvad şəri pis şeydir. Başıma müsibət açar. Malımı dəyər-dəyməzinə satım, çıxıb rədd olub gedim”.

Malını ucuz-baha satıb çadırlara qayıdıb dedi:

– Çay qoyun, mən bir şəhərə dəyim, bir-iki para şey alım, qayıdım, çıxacaq gedək.

Oğluna baxanda təəccüb eylədi. Gördü uşaq çox pərtidir. Bayaqkı kimi şən deyil. Saz çadırın ağacından asılı idi. Götürdü görək Sayat bəyə nə deyir:

Bu şəhərdə nə gəlibdir xoşuna
Buyur, oğul, gedim tez alım sənə,
Əgər dillə deməyə utanırsan.
Adını kağıza yaz, alım sənə.

Qızıldan saat var asmağa döşdən,
Alım, yeginən hər cür yemişdən,
Uşaq həris olar qızıl, gümüşdən,
İstiyirsən bir qala qoz alım sənə.

Biz evdən çıxmışq səfa qılmağa,
Cahanı dolaşib azad olmağa,
Yol uzunlu inciyəndə çalmağa
İstiyirsən sədəfli saz alım sənə.

Nə buyursan qəbulumdu baş ilə,
Bir işarə et göz ilə, qaş ilə,
Uşaq var ki, həris olar quş ilə,
İstiyirsən ördəklə qaz alım sənə.

Şükür ki, Müslümün hər şey varıdır,
Mal-dövlətim hamı sənə sarıdır.
Gözəl-gözəl məhbubların yeridir,
Könlündən keçirsə qız alım sənə

Qız adı çəkildə Sayatbəyin qaşqabağı bir az açıldı. Gü-lümsündü. Xoca ürəyində dedi:

“Ay ləvənd vələdüznə. Fikrini bilmişəm, pərtliyini başa düş-dük. Deməli, iş əngəl oldu. Qaçmaq, həm də tez qaçmaq lazımdır.”

Durub bazara getdi, oğluna ədrişindən, qaverxotdan bir neçə dəst paltar aldı. Gətirib gəldi, geyindirdi, oxşadı, sevdi, təriflədi. Amma oğlanın qaşqabağı açılmadı. Müxtəsər durub gedəsi oldular. Yola düşdülər. Həmin bayaqkı kölgəli, bulaqlı yerə gəldilər. Xoca yenə oğluna tapşırırdı ki:

– Harada olursan, ol, amma yatma.

Çadır qurdular, yükləri boşaltdılar, dincəlməyə başladılar. Nökərlər qəfləqatırı yerləşdirdi, çay qoydular, xörək bişirdilər.

Hər şey hazır olandan sonra süfrə salıb yeməyə hazırlaşdılar. Xoca Müslüm gəlib gördü ki, oğlu bərk yuxulayıb. Gözlədikləri ki, oyansın, çörək yesinlər.

Bu zaman oğlan yenə yuxu görürdü. Bayaqkı qoca kişi yaxınına gəlib ona deyirdi:

“Oğul, qalx, bu bədəni iç, çaxır deyil, cənnət şərabıdır “.

Oğlan alıb içdi. Qoca kişi şəhadət barmağı ilə bir yeri göstərüb dedi:

“Bax, gör kimi görürsən?”

Dedi:

“Yəmən şəhərində Muxtar paşanın qızı Sayalı xanımın camalını görürəm”.

Dedi:

“Allah onu sənə qismət eyləsin.”

Sözünü deyib gözdən yox oldu. Qoca kişi həmin zamanda Sayalı xanımın da yuxusuna girdi. Ona da bədə içirtməyi dedi:

“Bax, gör kimi görürsən?”

Dedi:

“Mürsəl bəyin oğlu Sayatbəyi görürəm”.

Ona dedi:

“Allah səni o oğlana qismət eyləsin“.

Bunu deyib gözdən qeybə çəkildi.

Xoca Müslüm ha gözlədi ki, oğlu yuxudan oyansın, gördü yox, uşağın halı xarabdı. Ağzından, burnundan daşlanır. Xoca Müslüm haray-həşirə düşdü. Dedi:

– Vay belim qırıldı. Uşaq ölür.
Aldı sazı əlinə, görək nə dedi:

Sayat bala, dur babanı şad eylə,
Oyan xabdan, qalx ayağa, ay quzu.
Dağıtginən dərt-qəmimi, gəl dilə,
Haqq veribdir səni mənə pay, quzu.

Duruban soyginən narınc turuncu,
Şadiman eylə bu könüldə rənci
Gah oyna aşiq-qoz, gah da şətrənci,
Gah istəsən tökək, içək çay, quzu.

Sağ yatmışdın qulluğunda, bala, sən,
Nədən düşdün belə müşkül hala sən?
Baban qəddin döndərmisən dala sən,
Mən necə etməyim ahla vay, quzu.

Xoca Müslüm gördü oğlu oyanmır, gün də günortadan əyilib gedir. Yenə sazı götürüb söz deyəsi oldu.

Ox, nə ola Sayatbəyim oyana,
Aça gözlərini görəm, ay mədət.
Allahın yoluna bir istəyənə,
Götürüb min qızıl verəm, ay mədət.

Gün gəlir, günorta aya doyudu,
Oyanmadı, əl-ayağım soyudu.
Ağla gözüm, ağlamağın toyudu,
İnnən belə mən gülməyəm, ay mədət.

Atasından almış idim əmanət,
Əmanətə haqq etməsin xəyanət.

Xoca Müslüm, səndə yoxmuş dəyanət,
Əvvəl-axır baxtı kürəm, ay mədət.

Söz tamam oldu, oğlu yenə oyanmadı. Halı daha da xarablaşır. Ağzından bir az da köpük çox daşdanır. Axşam qaranlığı çökür. Kişi fikirləşdi ki, bəlkə indi oyanar. Sazını götürüb görək nə dedi:

Axşam olub, qaş qaraldı,
Dur xabidən oyan, bala.
Neçin belə hala düşdün,
Et sirrini əyan, bala.

Şirin deyib, xoş danışdın,
Gülürdün səhər-axşam.
Dur babana söykənginən
Onu zülmə qoyan, bala.

Yetişib can hulqumuma,
Oynayır gözüm, qaşım
Atana nə cavab verim,
Sorsa altı qardaşın.

Gəl, qullar, mən ağlayım.
Siz səsimə səs qoşun.
Necə deyim ərzi-halım.
Allaha əyan balam.

Allah, məni bu cavanın
Yolunda təslim elə.
Çünki buna sədəqəyəm,
Övladım, əslim eylə.

Gəlin qullar, ağlaşalım,
Bu Qoca Müslüm ilə.
Axirətə meyl eyləyib
Kamın almayan, bala.

Oğlan yenə oyanmadı. Adam yatınca gözlədilər. Hamının əhvalı poran, keyfi pozğun idi. Gözlədilər, oyanmadı. Xoruz bir ağız banlayana qədər gözlədilər.

Belə güman eylədilər ki, səhərə yaxın oyanar, ya da keçinər. Yenə oyanmadı. Xoca Müslüm sazı əlinə alıb ağlaya-ağlaya oxuyası oldu. Görək nə dedi:

Qənəd döydü ərşin, yerin xoruzu,
Avazın çatıbdır qulağa, bala.
Dan yerinə təzə səda düşübdür,
Oyanıb, qalxıban ayağa, bala.

Kim qarğadı, şirin badən şor oldu,
Ağlamaqdan baban gözü kor oldu.
Bu dərd mənə əvvəl gündən zor oldu,
Necə qatlaşım mən bu dağa, bala?

Xoca Müslüm ağlar a zarı-zarı,
Atan yanında yam şərmi misarı,
Malım, mülküm, sənin neyniyəm varı,
Çevirrəm başına sədəqə, bala.

Oğlan yenə oyanmadı. Səhər açıldı. Xoca Müslüm fikirləşdi ki, bir də sazı alım deyim. Görək nə çıxır. Bəlkə allahın rəhmi gəldi, oyandı. Aldı sazı görək nə dedi:

Sayat bəyim səhər oldu,
Qalxdı karvan, yola düşdü.

Qəm-hicran cana doydu,
Baxt iqbālın qala düşdü.

Gül ağzından köpük daşdı,
Daşiban yanlara aşdı,
Gözüm qanlı, bağrım bişdi,
Qollarım sağ-sola düşdü.

Göyərçinin göy balası,
Humay quşun ay balası,
Müslümün uca qalası.
Nədən belə hala düşdü?

Gördü oğlan yenə oyanmadı. Lənət şeytana deyib əlinə af-tavanı götürdü, dedi:

“Mən yanılmışam, nə edirəm. Bir dəstəmaz alım, Allaha istixasa eyləyim. Üç rükət namaz qılım, bəlkə Allah səsimi eşidə”.

Çadırdan çölə çıxanda gördü bir adam gəlir. Altında at, tərəkində heybə, heybənin içi kitab dolu. Dedi:

– A, bu, dərvişdir. Gəlsin, dərdimi açıb buna deyim.

Bəlkə bir çarə eylədi.

– Salam.

– Əleykəssalam.

Dedi:

– Ay dərviş, bir baxın görün bu uşağın dərdi nədir? Bəlkə buna bir əlac tapasan?

Çadıra girdilər. Xoca Müslüm içəri girən kimi ağlamağa başladı. Gördü ki oğlanın halı lap xarəbdır. O ağlayanda dərviş sazı götürdü görək nə deyir:

Dərviş:

Xoca Müslüm, gəl bu qədər ağlama,
Eşidər naləni oyanar indi.

Bu cavanın ciyərini dağlama,
Piltə tək alışıb lap yanar indi.

Xoca Müslüm:

Ağa dərviş, nə sorarsan halımı,
Görmürsənmi yatan cavanı, dərviş?
Yolunda xərclərəm bütün malımı,
Tapılmır dərdinin dərmanı, dərviş.

Dərviş:

Şükür həqqə hələ bunda adam var,
Xəcalətin qabağında adam var.
Əlbət bunu dərdə salan adam var,
Yetişə üstünə, o yanar indi.

Xoca Müslüm:

Əylənib karvanım yolda qalıbdır,
Tökülüb dövətim çöldə qalıbdır.
Baş yastıqda, əlim əldə qalıbdır.
Babasının aman zamanı, dərviş.

Dərviş:

Mən dərvişəm, yetimlərə fədayam,
Sayad bəyin üzü oxşar bir aya
Qıl namazın, üzün çevir Xudaya,
Keçər şəfahətin, oyanar indi.

Xoca Müslüm:

Əzəldən cismimdə vardır bir yara,
Bu sağaldar deyə düşdüm diyara.
Necə ağlamasın Müslüm biçara,
Babasının aman-zamanı, dərviş.

Xoca bu sözləri deyib eşiyə çıxdı. Dərviş də çölə çıxdı. Xoca təzədən içəri girdi ki, pul gətirib dərvişə versin. Qayıdanda dərvişi görmədi. Hər tərəfi axtardı, dərviş tapılmadı. Təəssüf eylədi. Yenə çadıra girdi, aldı sazı, bu dəfə sözü özü tək deyəsi oldu.

Aman Allah, qıyma belə göyçəyə,
Yusifimi, Züleyxaya bağışla.
Aya bənzər bunun teli, birçəyi,
Qaşları həmdəmi aya bağışla.

Batırmışam bu torpağa bir Sayat,
Adın varıb, qoydum dübara ayat.
İnsaf eylə, etmə məni namurad,
Ol Kəbeyi-Beytullaya bağışla.

Bir babası sığallasın üzünü,
Bir anası sürmələsin gözünü,
Bir Mülüm eşitsin şirin sözünü,
Ol həbibini Mustafaya bağışla.

Bu sözləri deyib getdi. Namazın vaxtı çatır, keçib namazını qılmağa. Dedi:

– Pənah Allaha, ölər ölər, qalar da ki, qalar.

Namaza başlayanda Sayatbəy oyandı, ağı başına gəldi, ayağa durdu. Gördü çadırdı heç kəs yoxdur. Sazı divardan götürdü, görək saznan nə deyir:

Aşıqlığı hərdən qıldın təmənnah,
Bu işi özümə ya mən eylədim.
Cəfasın çəkib səfasın görmədim,
Yanıldım ya Xuda, ya mən eylədim.

Rast gəldim bir çeşmi cadu bəlayə,
Qələm qaşlı tənə edir balayə,

Ol səbəbdən başım düşdü bəlayə,
Mənzilimi indi Yəmən eylədim.

Məcnun oldu Qeys içibən butasın,
Avçı pusub gözlər maral butasın.
Sayat bəydir, Sayalısı butası,
Açdı rüxsarımı, yaman eylədim.

Babası namaz qıldığı yerdə çadırı dinşəyirdi. Səs eşidib mat qaldı. Öz-özünə dedi:

“Pərvərdigara bu nə sirdir? Oxuyan kim ola?”

Sayat sözü eşidən kimi namazını yarımçıq qoyub qaça-qaça gəldi. Sayat bəyin boynuna sarılıb qucaqladı, üzündən-gözündən dönə-dönə öpdü. Karvana bir şadlıq gəldi. Samavara od saldılar. Ocaq qaladılar. Kabab çəkdilər. Yemək-içmək hazırladılar. Axırda köç eyləyib yol başladılar. Buxaraya tərəf getdilər. Gedib yerlərinə düşdülər. Babası onu naz-nemət içində saxladı. Yidirdti, içirdti. Keyf məclisləri qurdu. Şadlıqlar eylədi. Amma gördü ki, oğlanın halı o hal deyil. Heç özünə gəlmir. Üzü gülmür ki gülmür.

Bir axşam evlərində oturduqları zaman sazı aldı ki, oğlunun qaşqabağını açmaq üçün bir-iki kəlmə söz desin. Görək nə deyir:

Xoca Müslüm:

Sayat balam, o gözəllik səndədir,
Sənin sərin taxtı taca yaraşır.
Əbrişimdən tikdirdiyim xələtlər,
Qamətinə ucdan-uca yaraşır.

Sayatbəy:

Kamallıya dərs öyrətmək nə lazım,
Mən tək kamalsıza həccə yaraşar.
Keyf əhlilər geyər xələt məxmərdən,
Ürəyi qəmliyə necə yaraşar.

Xoca Müslüm:

Sən bülbulsən quba qazlar içində,
Fəsih dilsən xoş avazlar içində.
Geyinib gəzərsən qızlar içində
Yaza gündüz, qışa gecə yaraşır.

Sayatbəy:

Baba, neyçin mənə belə söz atmaq,
Deyilən söhbəti neyçin uzatmaq,
Butasından özgəsinə göz atmaq
Oğraşa, qəhbəyə, biccə yaraşır.

Xoca Müslüm:

Dünya pis dünyadır, axırı viran,
İxtiyar əldəykən sürginən dövrən.
Cavan cavan ilə eyləsən seyrən,
Müslüm tək piranə qoca yaraşır.

Sayatbəy:

Baba, neyçin öz sözündə durmazsan?
Cavan cavana layiq görməzsən?
Mən istəyən qızı neyçin verməzsən?
Sayat Sayalıya necə yaraşır.

Söz tamama yetişdi. Kişi gördü ki, bunu saxlamaq mümkün deyil. Dedi:

– Aparım bunu, ata-anasına verim. Başına xata-zad gələr. Aradan müqəssir ollam.

Səhər açıldı, məsələni oğluna açdı. Dedi:

– Qalx, gedək atanın yanına. Səni mənə verərlər, halallaşıb gələrik. Verməzlər, qalarsan atangildə. Olar bilər, sən bilərsən.

Oğlanı da götürüb getdi. Ata-anası onları çox böyük hörmət, izzətlə qarşıladı. Oğlanın boynundan, üzündən, gözündən öpdülər. Şadlıq eylədilər. Yedilər, içdilər. Aldı Sayatbəy görək anasına nə deyir:

Bir minnətə gəlmişəm
Yanına aman, nənə,
Minnətim eylə qəbul,
Qəddimdir kaman, nənə.

Adım zərif, özüm arif,
Hər bir işdən halısan.
Həm ədəbdə, həm mərfətdə
Dəryayi ümman, nənə.

Bir səfərə düşdü yolum,
Yalnız gücüm çatmayır,
Yalvarıramsa babama,
Babam mənə getməyir.

Çoxdur mənə tay olanlar,
Heç kəsi meylim tutmayır,
Eşit, deyim bu dərdimi,
Sən olginən dərman, nənə.

Duz-çörəyin halal eylə,
Balan qalıb dilbəsdə,
Şükür Haqqa, möhtac döyləm
Nə düşməne, nə dosta,

Dövlətin həddən ziyada,
Yeyib yat böyrün üstə.
Sayat bəyin şirin canı
Canına qurban, nənə.

Sözünü tamam etdi. Anası dedi:

– Balam, bu nə əhvalatdır? Bu uşaq nə istəyir?

Xoca Müslüm əhvalatı açıb söylədi. Ata-anası dedi:

– Xoca Müslüm, biz bunu sənə vermişik. Sənin öz övladındır. Nə eyləyirsən eylə. Məsləhət sənindir.

Xoca Müslüm məsələni anlayır, ürəyində deyir: “Bəli, deməli, mən bunu götürüb Yəmən şəhərinə aparmalıyam”.

Qərər, yedilər, içdilər, yola düşməyə hazırlaşdılar. Sayatbəy sazı alıb onlarla salamatlaşmalı oldu. Görək ata-anasına nə deyir:

Şad könlümü basdı məlal,
Gedirəm, ana, gedirəm.
Nitq tutuldu, dil oldu lal,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Heu mənim ağsaqqal atam,
Əf etginən cüri xətam,
Gözü yolda qalmış butam,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Yeddi oğlun biri bayat,
Çıx mövlayə, et əmanət,
Elə bilin yoxdur Sayat,
Gedirəm, ana, gedirəm.

Salamatlaşıb ayrıldılar. Xoca Müslümün evinə gəldilər. Evdən yemək-içmək, pul götürüb sazlarını tarazladılar, yola hazırlaşdılar.

Bəli, piyada yol başladılar. Dərviş kimi düzlərə düşdülər. Bunlar getməkdə olsun. Sizə kimdən xəbər verim, Sayalı xanımdan.

Sayalı xanım yatmışdı. Yuxudan oyandı. Qul, qarabaşı çağırırdı. Dedi:

– Qızlar, mənə bir saz tapın.

Qulluqçular cəld gedib bazardan bir saz alıb gətirdilər. Sayalı xanım sazı götürüb basdı sineyi sandığına. Aldı görək nə deyir:

Gəlib məni dərdə salıb gedibdir,
Öz sirrini özü qanmış bəzircan.
Əqlimi sərimdən alıb gedibdir,
Bəd gəlməmiş, çərxi dönmüş bəzircan.

Ölməyibən neçə illər qalasan,
Mənim kimi sinə dağlı qalasan,
İl uzunlu xəstə, ağlar qalasan,
Yanağı saralıb solmuş bəzircan.

Buxaranın fitnəkarı bəzircan,
Sayatbəyin sevdakarı bəzircan,
Sayalının sehrikarı bəzircan,
Bəd gəlməmiş, boynu sınmış bəzircan.

Sayalı xanım o gündən saz götürüb şəhəri gəzəsi oldu. Harda aşiq görürdüsə yanına gedib çalıb-çağırır dəyişirdi. Bu burda çalmaqda-çağırmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim yol gedən Xoca Müslüm ilə Sayatbəydən.

Onlar az getdilər, çox getdilər həmə o kölgəli, ağaclı bulağa çatdılar. Xoca Müslüm istədi bir az burda dayanıb dincəlsin, yuxulasın. Oğlan dayanmaq istəmədi. Babasına da deyə bilmədi. Dəli qoyun kimi gəzməyə başladı. Xoca Müslüm söykənən kimi gözüne yuxu getdi. Oğlan o yan-bu yana gəzirdi. Gördü uzaqdan qoyun sürüsü gəlir. Qoyunun doğan vaxtı idi. İstədi getsin, qoyun-quzu ilə bir az oynasın. Gözü göyə baxa-baxa gedirdi. Birdən ayağının altını görməyib Nuh əyyamından qalmış qırx arşın dərinlikdə bir quyuya guppagupla düşdü.

Bəli, bu quyuda qalmaqda olsun. Babası oyandı, gördü Sayatbəy yoxdur. Durdu cəld bir yana yüyürdü. Tapmadı. Gördü qoyun sürüsü var. Çobanın yanına gəldi. Çoban gördü qoyunun qırağında bir adam hərlənir. Bu haramzada oğlu yəqin qoyunu oğurlamağa gəlib. Çomağı götürüb cumdu bunun üstünə. Dedi:

– Əuə, köpək oğlu, günün günorta çağı qoyun oğurlamağa gəlmisən?

Xoca Müslüm dedi:

– Oğul, mərifətin olsun, söyüş söymə. Mən oğru deyiləm. Sözüm var.

Çoban da baxdı gördü ki, bunun sazı var. Özü də heç oğruya oxşamır. Onu dinlədi. Görək Xoca Müslüm nə deyir:

Mənim burda bir övladım var idi,
Heyf düzdə itirmişəm, bu çoban.
Çox axtarıb yorulmuşam, tapmıram,
İzin bura gətirmişəm, ad çoban.

Çoban dedi:

– Ay axmaq kişi, mən adam oğrusuyam? Çıx burdan get. Sən heç düz adama oxşamırsan. Başımı aldadıb qoyun oğurlamaq istəyirsən.

Dedi:

– Ay çoban, dalına qulaq as.

Görək nə deyir:

Həsərtiydim, uzarımdan doymazdım,
Gündüzlər, gecələr ayrı uymazdım,
Bir saat gözümdən yana qoymazdım,
Heyf, işi ötürmüşəm, ay çoban.

Bu Müslümü kim yetirsə Sayata,
Səbəb eylər yuz axçadan ziyada,

Varım, yoxum bircə odur dünyada,
Nə zillətlə yetirmişəm, ay çoban.

Söz tamama yetişdi, çoban dedi:

– Qardaş, mən adam-zad görməmişəm çıx get Allahı seversən.

Xoca Müslümün keyfi pozuldu. Bulağın başına qayıtdı. Xif-fətindən ölüb gedəsi oldu.

Sənə kimdən xəbər verim quyudakı Sayatbəydən. Quyuda saz alıb söz oxuyası oldu. Dedi:

– Bir saz çalım, oxuyum, görək bəlkə dadıma çatan oldu. Aldı görək nə deyir:

Beyqəfildən gəlib düşdüm bu çağa,
Yazığam, bucaqda saxlama məni.
İsmayıl tək boyun verdim bucağa,
İnşallah, kəsmədi bıçaq da məni.

Tullayıb dəryaya, ay bada verən,
Cavan ömrü, ey a bada verən,
Yetiş üstə hey, a bada verən,
Yazığam, saxlama bıçaqda məni.

Sayat bəyin canı darda qalmışdır,
Babasının yanı yerdə qalmışdır.
Sayalının gözü yolda qalmışdır,
Yazıqdır, saxlama bu çağda məni.

Sözünü tamam eylədi, badə verən qoca zühur oldu. Quyuya enib onu quyudan çıxartdı. Dedi:

– Haramzadanın oğlu haramzada, bir də yol gedəndə adam oğlu kimi yol get. Gözün dala-qabağa baxmasın.

Sözünü deyib qeybə çəkildi. Sayatbəy yüyürə-yüyürə

babasının yanına gəldi. Gördü babası yatır, aldı sazı görək onu oyatmaq üçün nə deyir:

Qalx ayağa, Müslüm baba,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.
Fələk verdi dərdə dava,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Beyqəfildən düşdüm çağa,
Yalvarmışım şahlar şaha,
Çıxarıban saldı rahat,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Bizə dəyən dil oxudur,
Dərdimə çarə yoxudu.
Sənə deyən bu yuxudur,
Gəlmişəm, baba, gəlmişəm.

Babası yuxudan oyandı. Dedi:

– Ay oğul, niyə belə eyləyirsən?

Müxtəsər, oğlu başına gələnə söylədi. Yığışıb yola düşdülər.

Az getdilər, çox getdilər Yəmən şəhərinə yaxınlaşdılar. Gördülər ki, qoruqlarda buzovçu buzovları kölgəyə yığır. Günorta vaxtıdır. Bir doppunun ağzına qarın dərisi bağlayıb iki də çöp götürüb tappıldadır. Sayatbəy dedi:

– Baba, o buzovçunun yanına gedək. Bir az dincələk, həm də əhval bilək.

Buzovçunun yanına gəldilər.

– Salam-əleykəssalam.

– Aşıq qardaşlar, xoş gəlmisiniz. Götürün sazınızı çalın, bir qulaq asaq görək nə təhər oxuyursunuz.

Xoca Müslüm sazını çıxardıb çalası oldu. Buzovçular oynadılar. Dedilər:

– Ay qoca kişi, bu sazını ver bu cavan oğlan da çalsın. O səndən yaxşı çalar.

Aldı Sayatbəy görək babasını bəyənməyən buzovçuya nə deyir:

Müslüm baba, sən qulaq as
Vəsfin edim daz keçəlin.
Canımda var eşq həvəsi,
Başı sərəndaz keçəlin.

Bax, bu keçəlin işinə,
Papağı basıb başına,
Heç əsla gəlməz xoşuna,
Üç ay yazla yay keçəlin.

Bax, bu keçəlin oynuna,
Gərtmən tökülüb boynuna.
Gör nə girişib beyninə,
Sayat çalan saz keçəlin.

Sözünü tamam etdi, buzovçu keçəl dedi:

– Mənə qonaq olun.

Bir az gözlədilər. Buzov qayıdası vaxt oldu. Xoca Müslüm dedi:

– Oğul, gedək. Dərviş adamıq. Bu keçələ qonaq olaq görək başımıza nə iş gəlir.

Evə çatanda qapıdan içəri girməmiş dayandılar. Keçəl dedi:

– Mənim çox bir pis anam var. Qonaq gələndə mır-mır mırırlar. Əvvəl mən girim, siz sonra gəlib deyin: “Allah qonağı istiyirsinizmi?”

Keçəl içəri girdi. Bunlar ondan sonra girdilər. Gördülər həyətin ortasında bir qarı əyləşib. Gözləri gömgöy, qabağmda bir cəhrə dizbədz ip əyirir.

– Salam, qarı nənə.

– Əleykəssalam.

– Qarı nənə, bizi qonaq elərsənmi?

Qarı baxdı gördü ki, bunların biri bozburutlu kişidir. Biri də qəşəng bir oğlan. Dedi:

– Zərər yoxdur qalın. Ürəyində də dedi:

"Bunları bir qonaq saxlayaram, bəlkə bir az xeyri dəydi".
Gətirib altlarına palaz saldı. Dedi:

– Hələ bir oturun, oxuyun görək siz nə çalansınız?
Ustalıgınız nədir?

Sayatbəy görək nə dedi:

Bülbül kimi bağdan bağa gəlmişəm,
Dolanıram qızıl gülə, ay nənə.
Divanəyəm, dağa, daşa düşmüşəm,
Bir Leyli tək şirin dilə, ay nənə.

Qarı dedi:

– Heç qanmıram sən nə oxuyursan. Bu nə oxumaqdır? Sayatbəy dərdli idi. Görək sözünün dal bəndində nə deyir:

Cavan ikən əlif qəddimi əyib,
Dostu ağlar, düşməni şad qoyub.
Qohum-qardaş, dost-aşnanı yad qoyub
Düşmüşəm çöllərdən çölə, ay nənə.
Mən oğluyam, bu da mənim atamdır,
Buna dəyən mənim şərim, xatamdır.
Adım Sayad, Sayalı da butamdır,
Onunçun gəlmişəm elə, ay nənə.

Sözünü tamam eylədi. Qarı dedi:

– Vallah, sənin sözlərindən heç bir şey başa düşə bilmirəm.
Bir sazi ver görək bu kişi nə təhər çalır.

Aldı Xoca Müslüm görək oğlunu bəyənməyən qarıya nə deyir:

Sayat balam bülbul kimi şaqqıldar,
Nə anlasın bundan fiqarə qarı?
Qancıq eşşək dodaqların şappıldar,
Dişlərim findadır mağara qarı.

Qarı dedi:

– Bax, bunu mən başa düşdüm. Sözü aydın deyir. Sağ ol aşiq, dalını de gəlsin.

Xoca Müslüm davam etdi.

Ayıb yoxdur sifətinə, şüuruna,
Yıxıb yerə, yer verəsən buruna.
Qandırmaqçun lazım ərikdən zurna.
Yanında cökədən nağara qarı.

Qarı dedi:

– Sağ ol, hamısını başa düşdüm. Nağara, mağara, zurna. Səni burdan beş il getməyə qoymayacağam.

Xoca Müslüm dedi:

Müslümü yanında saxlayır beş il,
O murdar gözləri kələzdən yeşil,
Olaydı bəhməzli bir qazan xaşıl,
Pörtdədib tökəydi dağara qarı.

Bəli, axşam oldu, bunlar burda gecə qalası oldular. Buzovçu da bilməz adamlar kimi içəri girdi.

– Vay, aşıqlar, xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz. Çalib-oynayıb keyf eyləyək.

Qərəz gecə yıxıldılar, yatdılar. Qarı gecə durub Xoca Müs-

lümün yanına girdi. Xoca dedi:

– Allahdan qorx, əl götür məndən, ay Allahın çəpəli. Biz bu-
raya belə işdən ötəri gəlməmişik.

Qarı əl çəkmədi. Xoca Müslüm də səhərə kimi yata bilmədi.
Onlar süpürüşə-süpürüşə qaldılar.

Səhər açıldı, üstümə xeyir açılsın. Bunlar burda olmaqda
olsun sizə kimdən xəbər verim Muxtar paşanın qızı Sayalı
xanımdan.

Sayalı xanım vaqyada gördü ki, Sayatbəy Yəmən şəhərinə
gəlibdi. Sabah ertədən durdu, qul, qarabaşı yanına çağırdı. Aldı
sazın görək onlara nə deyir:

Yatmışdım, yaman gördüm huşumda,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlibdir.
Mən şöləni yanan gördüm başımda,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlibdir.

Gedin, qızlar, bu şəhəri dolanın,
Canı yansın məni dərdə salanın,
Gəzin bu şəhəri, xəbərdar olun,
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlibdir.

Sayalıyam, baxtım yaman görürəm,
Gələndən, gedəndən xəbər alıram,
Muştuluğa bir dəst paltar verirəm.
Qızlar, yarım bu şəhərə gəlibdər.

Sözünü tamam etdi. Qızlar da qısır əməm qızlar idi. Onlara
tapşırdı ki, hərəniz bir yana dağılın. Yollara baxın. Küçələri, şə-
hərin qapılarını kəsin. Harda sazlı aşiq görsəniz qabağınıza qatıb
gətirəsiniz.

Qızlar şəhərə dağıldılar. Bir neçəsi də şəhərdən kənara çıxdı.
Sizə kimdən xəbər verim, qarının evində qalan Xoca

Müslüm və Sayatbəydən. Xoca Müslüm oğlunu qarının evində qoyub özü getdi şəhərə. Dedi:

– Gedim bir xəbər öyrənim, gəlim. Görüm nə var, nə yox.

Durub yola düşdü. Şəhərin qapısından içəri girən kimi qısır əmən qızlar onu yaxaladı. Tutub apardılar Sayalı xanımın yanına. Xoca Müslüm dedi:

– Aha o hədə ki, mənə gəlmişdi, gördüyünü də görmüşdü. İndi hayfını məndən çıxacaq.

Xoca Müslümü apardılar Sayalı xanımın yanına. Sayalı nə qədər ondan kim olduğunu, nəçi olduğunu, hardan gəlib haraya getdiyini soruşdusa Xoca Müslüm dinmədi. Axırda Sayalı xanım aldı sazı görək nə deyir:

Sayalı:

Qoca aşiq, söylə görüm dərdini,
Sən nə işə şah-divana gəlmişən?
Tərk etmişən vətəninini, yurdunu,
Əcəb ölüm meydanma gəlmişən.

Xoca Müslüm:

Bir bülbüllə mən çıxmışam seyrana,
Qızıl gülün xəndanına gəlmişəm.
Pərvanə tək qalıb o yana-yana,
Şəm odunun suzanına gəlmişəm.

Sayalı:

Qoca aşiq, indi bildim işini,
Üzə gülüb sına yaram dışını,
Vaxtkən qaçırt, yeşirt yekə başını,
Əcəb ölüm meydanına gəlmişən.

Xoca Müslüm:

Heç ölümdən qorxmayıram burda mən,
Sözümü söylərəm düşən yerdə mən,
Giriftaram bir davasız dərdə mən,
Sən təbibin dərmanına gəlmişəm.

Sayalı:

Buxaranın fitnəkarı bəzircan,
Sayad bəyin sövdəgarı bəzircan,
Sayalının xiridarı bəzircan,
Əcəb ölüm peymanına gəlmişən.

Xoca Müslüm:

Adım Müslüm, mən bəzircan deyiləm,
Nə süsənəm, nə sünbüləm, nə güləm.
Nə ağlaram, nə qəmginəm, nə güləm,
Muxtar paşa divanına gəlmişəm.

Sayalı dedi:

– Aparın bunu zindana salın.

Xoca Müslümü aparıb dustaq eylədilər. Xoca Müslüm inanmırdı, dalına baxırdı ki, yəqin qız zarafat eyləyir. Amma gördü gerçəkdən aparırlar. Qız da öz aləmində hələ güldürdü.

Xoca Müslüm baxıb gördü ki, daha dustağa gedir, aldı sazi görək nə dedi:

Xoca Müslümü:

Dərdim çoxdur, qan ağlaram,
Dərdsiz-qəmsiz gülən xanım.
Başıma qara bağlaram,
Sarılıban solan xanım.

Sayalı:

Rast gəlmişən yay, oxuna,
Piyaləsi dolan aşiq.
Tanıtmışam mən çoxuna,
Ədəb-ərkan olan aşiq.

Xoca Müslüm:

İncitməyin fuqaranı,
Təbibsən, bağla yaranı,
Zindana mən biçaranı
Nahaq yerə salan xanım.

Sayalı:

Gül üzumdür aya təşbeh,
Qələm qaşım yaya təşbeh,
Eşqim dəryaya təşbeh,
Dərd oluban qalan aşiq.

Xoca Müslüm:

Müslüm ağlar mələlətdən,
Mən tək ölləm xəcalətdən,
Qorxum yoxdur ədalətdən,
Sarıliban solan xanım.

Sayalı:

Hələ yeri gir qalaya,
Yat orada çapalaya,
Dağ çəkibsən Saylıya,
Söyləyirsən yalan aşiq.

Sözünü tamam elədi. Xoca Müslümü dama saldılar. Sayalı qızlara əmr verdi ki:

– Gedin şəhərin kənarına, yolları kəsin, yenə aşiq gəlsə, tutun gətirin.

Qızlar getdilər, yenə yolları kəsdilər.

Sizə kimdən xəbər verim Sayatbəydən. Qarı o birisi gecə bunu da incitdi. Zinhara gətirdi. Oğlan bir-iki gün gözlədi, babası gəlmədi. Axırda sazını götürüb yola çıxdı. Şəhərin kənarına çatarmaz qızlar bunu basmarrıyıb apardılar. Düz Sayalının yanına gətirdilər. Oğlan dedi: – Hə, babam bunun dustağıdır.

Sayatbəy heç bir şey demədi. Sayalı onu ha oxşadı, danışdırdı, güldürdü, amma Sayadbəy dinmədi. Sayalı dedi:

– Qızlar sazı buraya gətirin.

Sayalı:

Xoş gəlmisən, oğlan, bizim ellərə,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.
Nə düşübsən fitnələrə, çöllərə,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Nə söyləyim, lal edibsən dilimi,
Aman xanım, azad eylə babamı
Cavan ikən sındırıbsan belimi,
Aman xanım, azad eylə babamı.

Sayalı:

Sənin baban sındırmışdı sözümü,
Ol səbəbdən bir göstərdim özümü,
Tənə edib yaşlandırma gözümü,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Əfv etginən, ağı başdan çaşıbdır,
Qoca quldur, doxsanından aşıbdır,
Mən sarıdan pis bəlaya düşübdür,
Aman xanım, azad eylə babamı.

Sayalı:

Çünki bülbul gəlib qonub budağa,
Babasını gətirin bu otağa.
Sayalı da Sayadbəyə sadağa,
Söylə, danış, olum dilin qurbanı.

Sayatbəy:

Buxaradan gəlməliyim yamandır,
Aman xanım, mürvət eylə amandır.
Sayatbəylə Sayalıya qurbandır,
Aman xanım, azad eylə babamı.

Söz qurtardı. Sayalı hökm verdi. Xoca Müslümü zindandan gətirdilər. Oturub söhbətə başladılar. Hamısı çox sevindi. Süfrə salındı, yedilər, içdilər, Sayalı dedi:

– İndi mən muradıma çatdım. Ancaq bir məsələ var ki, bu iş atamsız ola bilməz. Mən qızam, öz başıma iş tuta bilmərəm. Gedək bir atama da minnət eləyək, razılıq versin. El adət etdiyi üzrə toy eliyək.

Sayatbəy sazını götürüb Muxtar paşanın sarayına getdi. Paşanın hüsuruna girib görək ona nə dedi:

Şükvə qıllam, yet ərzimə,
Eşit dadım, şahım, mənim.
Kim yetişsin bu mərzimə,
Eşit dadım, şahım, mənim.

Budur ərzim, şahım sənə,
Butamı bağışla mənə.
Gəlməkliyim bu Yəmənə,
Eşit dadım, şahım, mənim.

Eşq əhlinin atasıyam,
Əməyindən tutasıyam.
Sayalınm butasıyam,
Sayatbəydi adım, şahım.

Muxtar paşa məsələni başa düşdü. Qızın bənd olduğu oğlan bu olduğunu anladı. Vəzir-vəkilinə xəbər verdi ki, camaat yığılsın. Bunların doğrudan o adamlar olduğunu yoxlasın. Və imtahan eyləsinlər. Düz olsa, qanun-qayda ilə toy busatı qurulsun. Camaat yığıldı, Muxtar paşa Sayatbəyi imtahan eyləyəsi oldu. Əlli yaşına çatmış bir qız var idi. Heç kəs almırdı. Bir də Sayalının yanında qulluq eliyən bir kifir qaravaş vardı. Üç adam: Sayalı, Məcəzi xanım, bir də qaravaş hərəsi məcməiyə bir alma qoydu. Paşa vəzirə dedi:

– Əyər Sayatbəy məcməidə qoyulan almalardan hansını Sayalı qoyduğunu tapsa qız onundur.

Bəli, gətirdilər. Sayatbəyin gözünü yeddi qat bez ilə bərk-bərk bağladılar. Sazı verdilər əlinə. Almaları qoyanları bir-bir söyləməsini təklif elədilər.

Məcəzi xanım deyirdi: “kaş mənim almamı götürəydi”. Aldı Sayatbəy görək nə dedi.

Sayat:

Muxtar paşa işimizi duyubdur,
Səni göndərmək bəhanədir, alma.
Birincini qaravaş Mehri qoyubdur,
Bilənə çox böyük təhnədir alma.

Şikayətim vardır gecə-gündüzdən,
Aşdırdı dərdimi, aşırdı yüzdən.
İkinci sovqatdır Məcəzi qızdan,
Töhfəsi özü tək köhnədir, alma.

Sayad, sərvidir boyu dilbərin,
Boyundan şirindir suyu dilbərin,
Ətrdən iylidir muyi dilbərin,
Qismətim deyilsə, bəs nədir, alma?

Hamı dedi:

– Əhsən. Bu kişinin öz butasıdır. Yarını tanıdı.

Mollaya xəbər verdilər. Molla gəldi, kəbin kəsdilər. Beş gün-
beş gecə toy elədilər. Sayatbəylə Sayalı xanımı bir-birinə tapşırdılar.

Yığılıb toya gələn
qohum-qardaşı bu bəyin,
Cümləniz edin dua,
xoş keçsin işi bu bəyin.
Üstünə kölgə salsın
ol Humay quşu bu bəyin,
Sürübən sövqi səfa
yüz olsun yaşı bu bəyin.
Həmişə bahar olsun
payızı, qışı bu bəyin.
Nə qəşəng geyiniblər
yanında duran yançılar,
Hərəsi başı üstə hazır
durur qulluqçular.
Məclisi yola salır,
dolanır böyük kişilər,
İnşallah, günbəgündən
daha da baxtı açılar

Açılsın, tutulmasın
Qabağı, qaşı bu bəyin.

Libasın hər birisi
yaxşı yaraşır boyuna,
Yığılıb dost-aşnası,
cəmisi gəlib toyuna,
Kimisi əl salıban,
kimisi girər oyuna,
İki gün şadlıq edər,
sonra tapşırar evinə.
Görməsin fitnə-fəsad
əsla başı bu bəyin.

Ey Xuda, bu bəy üçün
dilərəm səndən bir dilək:
Yazmasın günahını
sol çiyində duran mələk.
Yar ilə xoş keçinsin,
uzun ömrünü etmə güdək.
Nə ki, var mətləbini
yetirginən, çərxi-fələk,
Bol olsun yavanlığı.
əppəyi, aşı bu bəyin.

Bu bəyin Hatəm kimi
adı yayılsın aləmə,
Yığılıb dost-aşnası,
cümləsi gəlsin salama.
Yançıların hər birisi
oxşayır Zala, Rüstəmə,
Vəsf edər sözün tamama.
xidmətkarı Molla Cuma

Görər nə şəfqət eliyər
Sağdış, soldışı bu bəyin.

Qərər Muxtar paşa qoşun verib göndərdi onları öz yerinə.
Xoca Müslüm və Sayatbəy qoşunnan Buxara şəhərinə kimi
getdilər. Qoşun qayıtdı. Onlar ata-baba evlərində oturmuşdular.
Keyfləri kök, damaqları çağ. Görək gördükləri işdən bir-birilərinə
nə deyirlər.

Müslüm:

Yarın etdi imtəhan,
Bixəbərsən ondan, bala.
Bir hərbə, bir həmədan,
Bixəbərsən ondan, bala.

Sayat:

Mənə də özün bildirdi,
Bixəbərsən ondan, baba.
Gah ağlatdı, gah güldürdü,
Bixəbərsən ondan, baba.

Müslüm:

Qarı gecə gəldi cuşa,
Atılıban mindi döşə,
Bir götür hay, bir tamaşa.
Bixəbərsən ondan, bala.

Sayat:

Sayatbəyəm, tuş görmüşəm,
Xətrimi çox xoş görmüşəm.
Sağ əlimdə quş görmüşəm,
Bixəbərsən ondan baba.

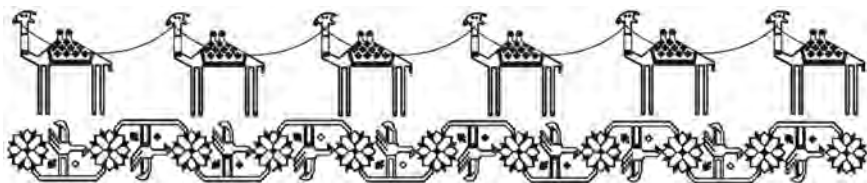
Sözlərini tamam eylədilər. Muradlarına yetdilər. Allah hər
kəsi öz muradına yetirsin. Onlar orda qaldı, biz burda.

AŞIQ MİSKİNLİ VƏLİNİN YARADICILIĞI

*Toplayanı: Hümət Əlizadə
Yazıya aldı: Ərtoğrul Cavid*

Ərtoğrol Cavid

MİSKİNLİ VƏLINİN ŞEİRLƏRİ HAQQINDA

LİZADƏ tərəfindən toplanmış bu 32 parça Azərbaycan aşığılıq tarixindəki revolyusiyaya, tematik yeniliyə, müasir xalq ruhunu öyrənməyə ən münasib əsərlərdəndir. Məzmunu doğru olan bu parçaların formal tərəfləri dəxi nisbətən mü-kəmməldir. Az-çox yanlışlıq, zəiflik yalnız deyiş-mələrdə, bağlamalarda nəzərə çarpır.

Məsələn: Miskinli Vəli ilə Cahanın “Deyişmə”sinin 2-ci bən-dindən:

“Vəli – Mən əslim Gədəbəyli 3+4
Üz dudub bu yanə gəldim” 4+4

Son misradakı “yanə”, kəlməsi uzadılaraq tələffüz edilməli-dir (yana mənasında). Əsas yanlışlıq ilk misranın qısalığıdır. Bu tipli səhvlər düzəldilsə yaxşıdır. Məs:

Mənim əslim Gədəbəyli 4+4
Üz tutub bu yana gəldim 4+4

Yaxud

“Çox aşıqlar mənim ilə 4+4

Bəhs elədi burada”

4+3_

2-ci misranın 2-ci bölgüsü qısadır. Belə səhvləri düzəltmək olar, çünki ifadədəki xalqçılıx pozulmur.

Məs: Çox aşıqlar mənim ilə 4+4

Bəhs elədi bax burada 4+4

Bu şeirlər çapa hazırlanarkən, redaktə edilərək, kiçik səhvlər düzəldilməlidir. Deyişmə, bağlamalarda bu tipli formal səhvlərə çox təsadüf olunması səbəbi onun üzərində mükəmməl işləməməsidir. Arabir başqa şeirlərdə də ritmikanın, metrikanın pozulması hiss olunur. Məsələn (“Qızlar” şeirinin 3-cü bəndindən):

“Bağban olan yaxşı bəslər bağını 6+5

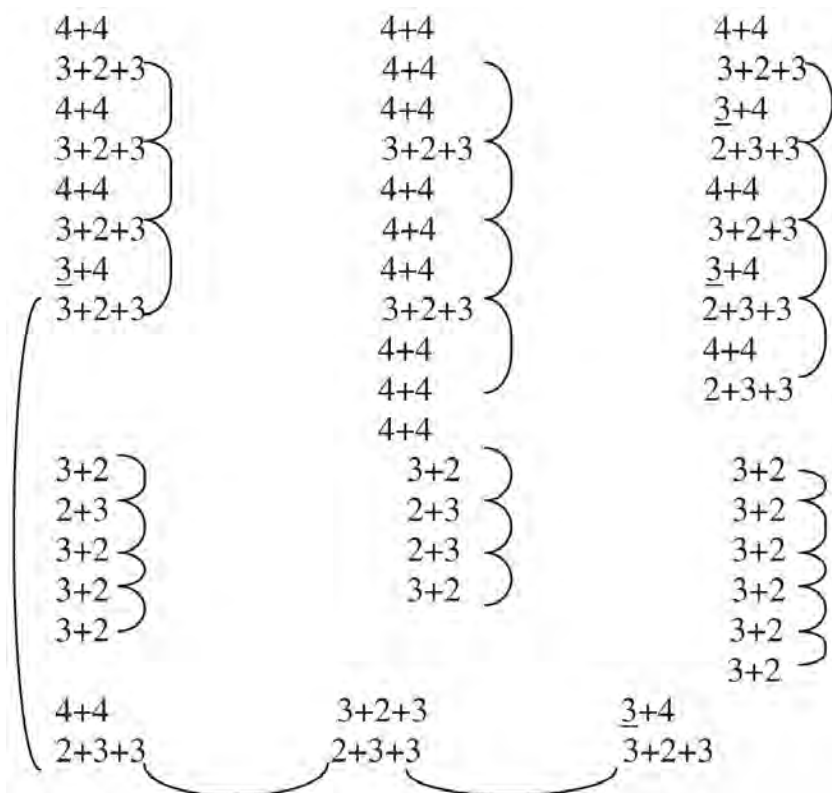
Gül bülbül çağırar yarışa a qızlar”. 6+6

2-ci misranın 2-ci bölgüsü uzundur. Buradakı “a” nidasını pozurkən, heç bir şey pozulmaz. Şeirin adı da “Qızlar”dır, “A qızlar” olsaydı, “a” nidasını pozmaq o qədər də doğru olmazdı.

“Bağban olan yaxşı bəslər bağını 6+5

Gül bülbül çağırar yarışa, qızlar!” 6+5

Bəzən uzun-qısalıq deyil bölgü səhvi olur. Aydın olmaqçün “Bəxtəvər” şeirinin sxemasını nəzərdən keçirək. Burda müstəzad forması təsirləri var. Bu parçadakı yanlışlıq bölgülər və systemsiz formadadır. Qafiyələr qevslərlə göstərilib. Parça 3 bənddir.

Böyük qarışıqlıq vardır.

Oxşarlıq: 1. Hər bənd 3 hissədən ibarətdir (8 hecalılar, 5 hecalılar və 8 hecalı beyt).

2. Kiçik misralar ayrı, bəndlərin son misraları ayrı, əvvəldəki 8 hecalı parçanın cüt misraları ayrı qafiyələrə malikdir.

Fərqlər: 1. 8 hecalılar sayı (8-11 arası), 5 hecalı misraların sayı (4-6 arası) müxtəlifdir.

2. Bölgülər müxtəlifdir, gah 4+4, gah 2+3+3, gah 3+2+3 və i.a...

Görünür ki, möhkəm sistemlilik yoxdur. Bu parçaya xüsusi

bəzəyi verən müstəzad formalı kiçik misralardır. Oxşar tərəflər ayırı-ayrı bəndlərin misraları arasında da vardır.

I bəndin ilk 8 hecalılar hissəsində $\begin{matrix} 4+4 \\ 3+2+3 \end{matrix} \}$ beyt forması

4 dəfə təkrar olur (bir yerdə $\begin{matrix} 3+4 \\ 3+2+3 \end{matrix} \}$ səhvi var).

II bəndin ilk hissəsində 4+4

4+4

4+4

3+2+3, dörtlük forması 3 dəfə təkrar olur (3-cü dəfə son misranın yoxluğu ilə). III bənddə isə I-nin təsirləri var (pozuq halda).

“Dodaxdəyməz”də başqa bir şey marağı cəlb edir. Neçin bu parça dodaxdəyməz deyə adlanır. Bunun üçün “b” və “m” samitləri olmamalı idi. Lakin 14-cü misradan başlayaraq bu qanun pozulur.

“Yenə addım gəndən gəda,

Dərdinə dərmən olmaz.

Təbib loğmandan danış...

Canan deyib, can qoymuşam

Bir gözəlin yolunda

Eşitmişəm soragını

Canbaxçanın elində

Mən səni deyib gəldim

Azərbaycandan, gözəl...”

Görüldüyü üzrə altından xətt çəkilmiş hərflərdə dodaxlar dəyir. Bu şəkildə “dodaxdəyməz” çap edilə bilməz. Formal səhvlərə (hecalar, qafiyələr, bölgülər...) baxmayaraq çox vaxt qüvvətli misralara, qafiyələrə təsadüf olunur.

“Bənzər” şeirinin son bəndi:

“Gözüm qaldı uca boyda
Gülə xar qonar nə foyda
Vəli deyər, isti yayda
Sinən sər in buza bənzər.”

Qafiyələr doğru, fikir səmimidir. Bəzən bir misrada qafiyədar kəlmələrə təsadüf olunur ki, bu daha başqa harmonik təsir buraxır.

Məsələn:

“Yeriyir”, şeirinin ilk bəndi:

“Baxtavar başına, a çeşmə, sən in
Hər səhər üstünə sona yeriyir.
Gözlərini süzür, canımı üzür
Qəmələri nahaq qana yeriyir”.

3-cü misradakı “süzür” və “üzür” kəlmələri qafiyədardır. Bu, axıcı harmonik təsir bağışlayır, yaxud “Bəxtəvər” şeirindən:

“Gözüm qaldı yanağında
Alma yanax, qaymax dodax”.

Buradakı “yanax” və “dodax” qafiyələrindən başqa onlarla yarım qafiyə olan “qaymax” kəlməsi daha başqa təsir buraxır.

Bəzən sonları qafiyədar deyil, ilk hecaları, törəmə kökləri eyni olur. Bu bir dərəcə ağırlıq törətsə də tədqiq üçün xarakter cihətdir. “Dilbər” şeirindən:

“Ovçuyam ovumu ovlarım naşı
Aranıb dönübsən marala, Dilbər”.

İlk misradakı “ovçu”, “ov” isim, “ovlamaq” isə feildir. “Ovçu” düzəltmə isim, “ovlamaq” düzəltmə feildir. Bunların hər üçünün düzəltmə kökü “ov”dur. Bu kökün 3 dəfə təkrarı ağırlıq törədir.

Ümumiyyətlə aşık ədəbiyyatını xalqa sevdirən sadəlik, səmimilik və sairələridir. Aşık Vəlidə də onlar, o xalq ruhu vardır. “Yeriyir” şeirinin 3-cü bəndi:

“Qüdrət qələmilə çəkilib qaşı,
Sinəmi yandırır eşqin ataşı,
Qoysalar məzara hörsələr daşı,
Yenə ruhum o canana yeriyir.”

Bu misralarda səmimi bir aşiqin təmiz qəlbi çırpınır, yaxud “Gözəl” şeirinin son bəndi:

“Dəhanın gövhərdi, ləblərin baldı,
Gözəlsən libasın ipəkdi, şaldı,
Desələr ki, Vəli qürbətdə qaldı,
Aman kəsmə məndən etibar, gözəl.”

Bir çox yerlərdə ifadələr təkrar olur. Onlar şifahi ədəbiyyatın standart təşbihləridir.

Məs: “Səhər-səhər bağa qədəm basanda,
Ağ sinəndə gördüm bir cüt nar, gözəl.”
(“Gözəl”).

“Qoynun içi eyni cənnət bağıdır,
Nar düzülüb ağ sinayə gözəllər.”
(“Gözəllər”).

Bu tipli nümunələr yenə də göstərmək olar (bal dodax, mina gərdən, alma yanax...). Bir çox şeirlərdə, hətta səhifələrdə çatmazlıq vardır.

“Gedirsiz” şeirinin sonu yoxdur,
“Tellərin” şeirinin 2-ci bəndi natamamdır,
“Olmasa” şeirinin 3-cü bəndi natamamdır,
“Deyirəm” şeirinin 1-ci bəndi natamamdır,
“Deyişmə” şeiri natamamdır. Bunlar tamamlanmadan çap
ola bilməz.

Leksikonda xalq canlı dili hakimdir. Hansı söz olursa-olsun xalq işlədən kimi verilib.

Bəzən bir söz iki formada verilir. Məs: həm “bəxtəvər”, həm “baxtavar”. Xalq dili xüsusiyyətlərinə görə “baxtavar” doğrudur. O biri forma yanlışdır, düzəldilməlidir.

Dil tarixi xüsusiyyətləri də var. Əksər folklor materiallarında olan bağlama forması (feilin kökü + ıban, ibən...) burada da var. “Gedirsiz” şeirinin 2-ci bəndi:

“Sallanıban siz seyrana çıxanda
Xəstə gönlüm eşq oduna yaxanda.”

Sallanıb+an forması köhnədir.

3-cü şəxs tək əvəzliyi “ol” formasında burada da vardır.

Azərbaycan dilində feilin kökü sonundakı ı, ı, uş, üş şəkilçiləri (alı, veriş, vuruş, görüş) iki tərəf, iki şəxs arasındakı işi bildirir.

Heç kim tək olarkən gülüşürəm deyə bilməz. Bu doğru deyil (yaxud gəzişirəm) uş cəm formasını bildirirsə “əm” tək I şəxsi göstərir. Ziddiyyət doğur – həm cəm, həm tək; bu forma işlənməz. Rus dilində infinitivə “neopredelennə forma” deyilərsə, Azərbaycan dilində infinitivlərdə kəmiyyəti, tək-cəmliyi ayırmaq olar, küsüşmək, gülüşmək, qaçışmaq, görüşmək, tapışmaq, gəzişmək, barışmaq, güləşmək, yarışmaq kibi feillər cəmə aiddir. Lakin bunların bəziləri uzun vaxtdan işlənməklə cəmlik funksiyasını itirmiş: soruşmaq (ibtidai forması sormaq, ol sorur – o soruşur)...

“Yazmaq” feilinin kökü “yaz” tək əmr forması olarsa, “yazışmaq” feilinin də kökü “yazış” cəm əmr forması olur. Bu xüsusiyyət

siyyət xalq dilində, şifahi ədəbiyyatda qalmış.

“Qızlar” şeirinin 4-cü bəndindən

“Payəndazam gözlərin yolunda
İstəsən sinəmdən yəriş, a qızlar.”

“Yəriş” kəlməsi ədəbi dildəki “yəriyin” mənasını daşıyır. Bu ibtidai forma özünü xalq dilində saxlamış.

Fonetik hal olaraq assimilyasiyaya misal göstərmək olar. “Bənzər” şeirinin ilk bəndi:

“Ay qız sənə mah camalın
Bahar fəslə, yazı bənzər
Gözlərin cannar alandır
Qamətin şahbaza bənzər.”

“Can” isminin sonundakı “n” samiti cəm şəkilçisi “lar”dakı “l” samitinə təsir edib, öz halına çevirib “canlar” əvəzinə “cannar”. Kök şəkilçiyə təsir etməklə. Bu assimilyasiyadır.

Məzmun etibarı ilə bu parçalar doğrudur. Şeirlərin düzülüşündə sistemslilik vardır.

Parçaları gözəllər haqda, deyişmələr və başqaları deyə 3 qrupa bölmək olar. Bu parçaların sıra sistemi düzəlməli, kiçik formal səhvlər islah edilməli, “Dodaxdəyməz” atılmalı, natamam parçalar tamamlanıb, yoxlanmalı ən nəhayət hərtərəfli düzəlişdən sonra çapa buraxmalı.

Parçaların düzülüş sistemi belə olmalıdır.

I Gözəllər haqda.

1. Gözəl.
2. Qızlar.
3. Gözəllər.
4. Yerişir.
5. Gedirsiz.

6. Dilbər.
7. Sevdiiyim.
8. Tellərin.
9. Zərnişan.
10. Bəxtəvər.
11. Görmüşəm.
12. Bənzər.

II Deyişmələr.

13. Deyişmə.
14. Bağlama.
15. Deyişmə.
16. Deyişmə.
17. Deyişmə.
18. Bağlama.
19. Bağlama.
20. Dodaxdəyməz.

III Müxtəlif şeirlər.

21. Olmasa.
22. Olmaz.
23. Deyirəm.

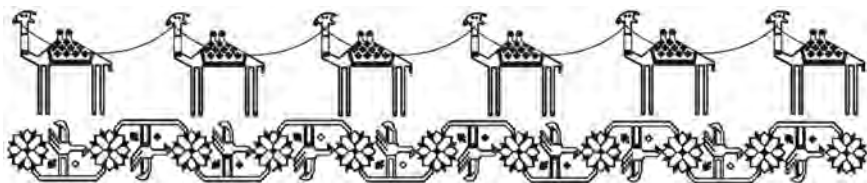
IV Yeni şeirlər.

24. Mollalar.
25. Savadlı bisavat sözü.

Yuxarıda göstərilən təkliflərə əməl edildikdən sonra bu şeirlər çap edilə bilər.

13.08.1939

Bakı

Hümmət Əlizadə

MİSKİNLİ VƏLİ

ƏLİ Gədəbəy rayonunun Miskinli kəndində 1894-cü ildə anadan olmuşdur. İki yaşında ikən atası vəfat etmiş, o, yetim qalmışdır. Anası çox çətinliklə Vəlini böyütmüş. Vəli on beş yaşlarına çatanda muzdurluğa başlamış. Vəli 7-8 il muzdur və çoban olmuşdur. O, muzdurluqda ağır həyat keçirmiş, ilk şeirlərini bu təsirdə söyləmişdir.

Vəli ölkə sovetləşdikdən sonra kurslara getmiş, yazıb oxumağı öyrənmişdir. Miskinli Vəli indi Gədəbəy rayonunun Rüstəm Əliyev adına kolxozun üzvüdür. Miskinli Vəlinin bir çox gözəlləmə, müxəmməs, deyişmə, divani və gəraylıları olmaqla bərabər Sovet quruluşuna, kolxoz həyatına, maldarlığa dair və dahi rəhbər Leninə, Stalinə aid şeirləri vardır. Miskinli Vəli sazında “Qaraçı”, “Şərili”, “Ovşarı”, “Qaytarma”, “Dilqəmi”, “Yanıq kərəmi” və “Gəncə gözəlləməsi” havalarını çalır və bu havalarda mahnılar oxuyur.

1939

GÖZƏLLƏR HAQDA

GÖZƏL

Səhər-səhər bağa qədəm basanda,
Ağ sinəndə gördüm bir cüt nar gözəl.
Ağ üzündə çığa tellər əsəndə,
Könlümü qoyursan intizar gözəl.

Xudam səni nə xoş gündə görübdür,
Sinən üstə tər bənəfşə səribdir.
Qızıl gül bağını sənə veribdir,
Ağ gül qırmızı gül tamam var gözəl.

Dahanın gövhərdir, ləblərin baldı,
Gözəlsən libasın ipəkdi şaldı.
Desələr ki, Vəli qürbətdə qaldı,
Aman kəsmə məndən ehtibar gözəl.

QIZLAR

Yüz işvə naz ilə gedən zamanda,
Nəydi mənim üçün gülüş a qızlar.
Bağrım başın şan-şan edən zamanda,
Qafil eşq oduna alışı qızlar.

Dolanırsan dağı gül çiçəyin də,
Əgər layiq bilsən də bizə göndər.
Yanmışam oduna misli səməndər,
Pərvanətək nara sarış a qızlar.

Sağ əlində gəzdirirsən sağını,
Sinəndə görmüşəm gülgəz ağını.
Bağban olan yaxşı bəslər bağını,
Gül-bülbül çağırar yarışa qızlar.

Yaşılbaşlar gəşd eyləyər gölündə,
Şeyda fəqan eylər meyli gülündə.
Payəndazam gözəllərin yolunda,
İstəsən sinəmdən yeriş a qızlar.

Mən Miskin Vəliyəm vardır vatanım,
O süzgün baxışın axıdır qanım.
İncimə sözümdən, sən mənim canım,
Əgər küsübsənsə barış a qızlar.

GÖZƏLLƏR

Səhər vaxtı siz seyrana çıxmı siz,
Salmı siz cahana saya gözəllər.
Səf-səf olub, qatar-qatar yeriyib,
Nə dönubsuz siz durnaya gözəllər.

Zərnişan da gözəllərin sağıdır,
Nərgizin yanağı gül yarpağıdır.
Qoynu içi eyni cənnət bağıdır.
Nar düzülüb ağ sinayə gözəllər.

Miskin Vəli sözün deyər sərindən,
Buxaq ağdır o dağların qarından.
Gül kimi seçilmir biri-birindən,
Vəsfə düşüb cəm dünyaya gözəllər.

YERİYİR

Baxtavar başına a çeşmə sənin,
Hər səhər üstünə sona yeriyr.
Gözlərini süzür, canımı üzür,
Qəmələri nahaq qana yeriyr.

Hərdən-hərdən al yaşıla bulanır,
Yorğun maral kimi sərxoş dolanır.
Xəstə gönül eşq oduna qalanır,
İşvəsinin qəhri cana yeriyr.

Qüdrət qələmilə çəkilib qaşı,
Sinəmi yandırır eşqin ataşı.
Qoysalar məzara, hörsələr daşı,
Yenə ruhum o canana yeriyr.

Ləblərin dönübdür bala neyliyim?
Məni salıb min xiyala neyliyim?
Sözü istər canım ala neyliyim?
Dəstindən zülfünə şana yeriyr.

Yenə könlüm quşu canana döndü,
Kərəmtək od tutub yanana döndü.
Yazıq Vəli Şeyx Sənana döndü,
Səməndərtək yana-yana yeriyr.

GEDİRSİZ

Bu yolla gedirsiz hansı yaylağa,
Sizin oylağınız hara, gözəllər.
Qənd tökülür şirin dilə, dodağa,
Libasın ipəkdir xara, gözəllər.

Sallanıban siz seyrana çıxanda,
Xəstə gönlüm eşq oduna yaxanda.
Gəndə durub pünhan-pünhan baxanda,
Eylərsiz qəlbimi para, gözəllər.

Hərəniz bir cürə ipək libasda,
Tər sinə üstündə şamama bəsdə.
Köçünüz ayrıldı Ağbulaq üstə,
Vəlini saldınız nara, gözəllər.

DİLBƏR

Nə səfalı yerdir kəhrizin başı,
Hayıf ki, düşərik aral a dilbər.
Ovçuyam ovumu ovlaram naşı,
Arınıb dönübsən marala dilbər.

Yaşılbaş sonatək yana çəkirsən,
Nə eşq ataşdır cana çəkirsən.
Ağ nazik əlində şana çəkirsən,
Çin-çin eylə zülfün arala dilbər.

Mən Miskin Vəliyəm yoxdur soyadım,
İstəyirəm qəmli könlüm oyadım.
Layiq bilsən hasil eylə muradım,
İstəmə ki, rəngim sarala, dilbər.

SEVDİYİM

Eşqin göllərini çalxanıb üzən,
Sənsən yaşılbaşlı sona sevdiyim.

Nədir qəsd eyləyib bağrımı əzən,
O süzgün baxmağın yana, sevdiyim.

Könlüm sevdi səntək mina gərdəni,
Eşqin atəşinə yandırma məni.
Məhəbbət odunun nədir dərməni,
Qəsd eyləmə şirin cana, sevdiyim.

Göz götürməm yanağından, xalından,
Gül bənövşə ətir verir telindən.
Mərhəmətli gözəl, nəzik əlindən,
Ver Vəliyə bir nişana, sevdiyim.

TELLƏRİN

Gözəl, sənsən gözəllərin ölkəri,
Nədəndi tökülüb yana tellərin.
Açılmış qönçənin təzə novrağı,
Düşüb böylə bir nişana tellərin.

O gözəl zənburu şandan eyləyir,
Şeydaları o gülşandan eyləyir.
Görən aşıqları candan eyləyir,
Bağrını döndərir qana tellərin.

Mən Miskin Vəliyəm düşməm xiyala ,
Sən ahu ceyransan gözlərin ala.
Bənövşə ətirli yanağı lala,
Ətir verir ol rizvana tellərin.

ZƏRNIŞAN

Ala gözlü tuti kimi,
Şirindir dilin Zərnişan.
İnci sədəf dırnaqların,
Nazikdir əlin Zərnişan.
Bir əlində tər bənəfsə,
Süsən sünbülün Zərnişan.
Ağ üzündə dənə-dənə,
Düzülüb xalın Zərnişan.
Buxağından ətir qalxır,
Açılıb gülün Zərnişan.

Ahu kimi yandan baxır,
Belə gözlər görməmişəm.
Kamil ahunun ovçusu,
Etsin qubar görməmişəm.
Bu cürə gözəl sevəndə,
Qəm ahizar görməmişəm.
Sinənin ağlığında,
Yaylaxda qar görməmişəm.
Haq sənə bir qələm çalıb,
Çoxdur cəlalın Zərnişan.

Bu hüsnüdə gözəl olmaz
Ay qabağın bənzər günə
Cumubsan eşqin gölünə
Sənsən yaşılbaşlı sona
Tovuz kimi cılvələnib
Baxışın bənzər tər lana
Dişlərin inci sədəf
Sərraflar tapmaz bəhana
Aşıqlərə məlum olur
Sənin hər halın Zərnişan.

Səntək can alan gözəli
Heç bir mahalda görmədim
Ellərə sorağın düşüb
Bu qilü-qalda görmədim
Züleyxa sənə kimi
Cahı cəlalda görmədim
Ağ üzündə dənə-dənə
Həbəşi xal da görmədim
Aşıqları bəndə salıb
O gül camalın Zərnişan.

Vəli deyər belə gözəl
Dağda aranda tapılmaz
Şəki, Şirvan, Şamaxı
Nə də Səlyanda tapılmaz
Ordubadda, Şərurda
Nə Naxçıvanda tapılmaz
Bilirəm külli Qafqazda
Nə İrəvanda tapılmaz
Heç gözəl sənə bənzəməz
Nə xoş əhvalın Zərnişan.

BAXTAVAR

Şirin dilli, ağır elli
Yaradıb Tarı baxtavar
Nazik belli mah camallı
Dağların qarı baxtavar
Oldum xəstə, sinəm üstə
Bəsləyir narı baxtavar
Kim alar həmdəm olar
Bir belə yarı baxtavar

Boyundur bəstə
Eşqi həvəsdə
Olmuşam xəstə
Bir cüt nar bəsdə
Tər sinən üstə
Gəl ikimiz söhbət edək
Durax üzbarı baxtavar.

Gözüm görür, ətir verir,
Qızıl güllər var bağında
Gəlir gedir xidmət edir
Çoxları solu sağında
Var zənburun şirin balı
Sənin qaymax dodağında
Kimdi gələn mehman olan
İndi bu gözəl çağında
Mən ki gəldim mayıl oldum
Gözüm qaldı yanağında
Alma yanax, qaymax dodax
Bu gözəl çağın
Aldım sorağın
Çəkdim fərağın
Yetişib bağın
Hüsnünə səcdə qılır
Yazın baharı baxtavar
Miskinli Vəli var kamalı
Gördün bu canı dünyada
Nə ola qarşı gələ
Yaxşı cananı dünyada
Yazan yaza xoş muraza
Götürə kanı dünyada
Görüşən ayrı düşən
Çəkər fəğanı dünyada

Mən ki gördüm olmaz dərdim
Bircə Cahanı dünyada
Yaradıb sübhan
Təbibdir loğman
Dərdlərə dərman
Qoynudur rizvan
Huriyi qılman
Can alan canan
Gülsən sən bülbül üstə
İstəmə xarı baxtavar.

GÖRMÜŞƏM

Bu gün bir sona görmüşəm
Çalxanırdı göl içində
Tər istəkan, zərdə bölmə
Dolandırır əl içində.
Zülfü gərdanda qoşadır
Deyəsən boyu şuşadır
Ətir verir bənövşədir
Gül yanağı xal içində.
Sallanıb gəlir mərdana
Miskin Vəli oda yana
Saçı tökülüb gərdana
Şana gəzir tel içində.

BƏNZƏR

Ay qız sənin mah camalın
Bahar fəslə yazı bənzər
Gözlərin cannar alandır
Qamətin şahbaza bənzər

Bülbül oxur gül içində
Vəzfin çıxıb el içində
Yaşılbaşsan göl içində
Çırpınmağın qaza bənzər.

Sinən nişanıdır qarın
Məmənin məzəsidir narın
Səndən ayrı düşən yarın
Artıx dərdi yüzə bənzər.

Sənin kimi gözəl olmaz
Yar yarını dərddə salmaz
Beinsafsan ay dilbilməz
Yandı bağrım közə bənzər.

Gözüm qaldı uca boyda
Gülə xar qonur nə fayda
Vəli deyər isti yayda
Sinən sərin buza bənzər.

DEYİŞMƏLƏR

AŞIX MƏMMƏDLƏ AŞIX VƏLİNİN DEYİŞMƏSİ

- AŞIX MƏMMƏD – Aşıxlığın qaydasını bilməyən
Saz götürüb hər meydanda danışır.
Bir kamil ustaddan dərsin almayan
Heç utanmır arif yanda danışır.
- VƏLİ – Aşıxlıq elmindən xəbərdaram mən
Saz götürüb hər meydanda gəzirəm.
Bir kamil ustaddan dərsim almışam.
Arif mənəm arif yanda gəzirəm.
- AŞIX MƏMMƏD – Dildə sümük yoxdur deyir yalanı
Mən bilirəm dərsi dərin olanı
Meydan açır hər burya gələni
Kirmiş sazı vermir manda danışır.
- VƏLİ – Heç kimsəyə tanıtmaynan özünü
Arif yanda çaşdırmaynan sözünü
Mötəbərsən əldən vermə sazını
Mərdanəyəm mərd devranda gəzirəm.
- AŞIX MƏMMƏD – Məmmədəm burada peyda olmuşam
Cümlə ustadaları xofa salmışam
Neçə aşixlərin sazın almışam
İndi mənə bir çoban da danışır.
- VƏLİ – Miskin Vəli neylər çoban deyərsən
Bir söz desəm ondan qorxu yeyərsən
Acizyanə sazı yerə qoyarsan
Mən sərrafam gövhərkanda gəzirəm.

BAĞLAMA

AŞIX MƏMMƏDLƏ AŞIX VƏLINİN BAĞLAMASI

- AŞIQ MƏMMƏD – Səndən xəbər alım ay Aşıq Vəli
O nədir çox gəzir aya görünmür?
Gah yaxır, gah tikir o insanatı
Gah salır üstünə saya görünmür.
- VƏLİ – Gəl sənə söyləyim ay aşıq Məmməd
Fikirdir çox gəzir aya görünmür
Gah yxır, gah tikir abad könlümü
Gah salır üstünə saya görünmür.
- MƏMMƏD – O necə meyvədir bağı pozulmaz
Dərmək ilə budağından üzülməz
Hərcainin dəftərinə yazılmaz
Ariflər saxlayır maya görünmür.
- VƏLİ – Şairdir sözünün bağı pozulmaz
Yüz də desə dahanından üzülməz
Nəsihət yad sinəsinə yazılmaz
Ariflər saxlayır maya görünmür.
- MƏMMƏD – Məmmədəm qəhridən yata bilmədim
O necə şikardır yetə bilmədim
Bir bərəyə gəldim ötə bilmədim
Hər kim gəlsə o bərəyə görünmür.
- VƏLİ– Vəliyəm dünyada yatan olmayıb
Kamınca mətləbə yetən olmayıb
Şanlı gün bərədir ötən olmayıb
Hər kim gəlsə o bərəyə görünmür.

CAHANLA VƏLİNİN DEYİŞMƏSİ

DEYİŞMƏ

CAHAN¹ – Qışın çilləsində gədikdən aşsan
Düşərsən çovğuna, qara bilgilən.
Gözün yumub yalçın qayadan düşsən
Sağ cismimi para-para bilginən.

VƏLİ – Bir adam ki, sənə ülfət eləsə
Onun əsli-zatın ara bilginən
Həqiqətdən, həcviyyatdan söyləsə
Mərifətin sən dübara bilginən.

CAHAN- Zimistan qəhrinə bahar, yaz demə
Ala qarğalara quba qaz demə
Səndən Məcnun olmaz Leyli gözdəmə
Düşməginən hər diyara bilginən.

VƏLİ – Bağbansansa bəslə almanı narı
Sərtafsan qiymətə yetir mirvarı
Mətahının bağlı olsa bazarı
Onda öz baxtını qara bilginən.

CAHAN – Ürəyim coşubdur içmişəm bada
Xof etmərəm heç kimsədən dünyada
Bir meydan açmışam bu Canbaxçada
Aşix gətirmişəm zara bilginən.

VƏLİ – Kamalın var məclislərdə az danış
Nakəmalsan səhralarda gəz danış
Danəndəsən bir danəndə söz danış
Təbibsən dərdinə çara bilginən.

¹ Qarakilis rayonunun Canbaxça kəndində bir qızıdır ki, Miskin Vəli ilə deyilmişdir.

- CAHAN – Mən ki, varam aşxırları ələrəm
Mujgan atıb bağrın başın dələrəm
Bilməsən cismini şan-şan elərəm
Yandırram cəsədin nara bilginən.
- VƏLİ – Danışma məclisdə dəli divana
Qayda budur şama yanar pərvana
Xəstəyəm yanına gəldim dərmana
Ağ sinəndə bir cüt nara bilginən.
- CAHAN – Cahanam danışan imran dil mənim
Baxça mənim, bülbül mənim, gül mənim
Qohum mənim qardaş mənim el mənim
Səni çəkdirərəm dara bilginən.
- VƏLİ – Miskin Vəli nə çəkirsən ahı-zar
Fərar şikarında dolanar tavar
Qəzəbli danışma ay nazlı dilbar
Yar belə söyləməz yara bilginən.

DEYİŞMƏ

- CAHAN – Oğlan əslin haralıdır
Üz dutub bu yana gəldin
Deyən baxtın qaralıdır
Mən kimi ümmana gəldin.
- VƏLİ – Mənim əslim Gədəbəyli
Üz dutub bu yanə gəldim
Miskin elli mis mədənli
Sənintək ümmana gəldim.

CAHAN – Sən bura gəldin nə ada
Əlimdən gedərsən dada
Tora düşdün Canbaxçada
Bağrın dönər qana gəldim.

VƏLİ – Mən gedirəm hər diyara
Hələ düşməmişəm tora
Ağ sinəndə bir cüt nara
Dərdimə dərmana gəldim.

CAHAN – Cahan deyir dayanarsan
Şirin candan osanarsan
Düşdün odlara yanarsan
Necə ki, pərvana gəldin.

VƏLİ – Meydan üstə Miskin Vəli
Dağılmaz huşu kəmalı
Sənintək dünya gözəli
Bir ismi Cahana gəldim.

DEYİŞMƏ

CAHAN – Qafil düşdün kəməndimə
Gəlirdin sən handan aşix
Gəl ikimiz cəng eyləyək
Qaçma bu meydandan aşix.
Çox aşixlar mənim ilə
Bəhs elədi bax burada
Cisminə lərzə salmışam
Qorxubdular qandan aşix.

VƏLİ – Qəza gəldi xəta dutdu
Kim qaçar ondan gözəl
Durmuşam qulluğunda
Getməm fərmandan gözəl
Bil ki, nə müddətdir zalım
Mən bir dərdə düşmüşəm
Dərdimə dərman istərəm
Səntək loğmandan gözəl.

CAHAN – Mən bir kamili səyyadam
Şıkar üçün duraram
Sənin kimi çorpalara
Mən torumu quraram
Yəqin bil ki, ruzgarına
Bircə zərbə vuraram.

CAHANLA VƏLİNİN BAĞLAMASI

BAĞLAMA

CAHAN – On iki otağın bircə daşı var
Qırx səkkiz məhləyə dəydi qayıtdı.
Üç otağı cəfakardı aşkar
Gönlüm butağını əydi qayıtdı.

VƏLİ – On iki aydır gün hesabında
Qırx səkkiz həftəyə dəydi qayıtdı
Üç ay zimistandır qəhr eylər aşkar
Gönlüm butağını əydi qayıtdı.

CAHAN – On dördü ağ geyir on dördü qara
On dördü dərd olur on dördü çara
Onlar gedib salam verdilər hara
Doxsan altı kəlam qoydu qayıtdı.

VƏLİ – On dördü ağ geyər on dördü qara
Gecə gündüz söyləyirəm aşkara
Qırx səkkizin iki həftə dübarə
Doxsan altı həftə saydı qayıtdı.

CAHAN – O nədir dünyada tapılmaz çara
O nədir ki, silmək olmaz aşkara
O nədir ki, qiymət alır dübarə
Cahan da dil ilə saydı qayıtdı.

VƏLİ – Vəliyəm ölümdür tapılmaz çara
Xayın qəlbi bilmək olmaz aşkara
Nəsihətdir qiymət almaz dübarə
Atalar dilindən yaydı qayıtdı.

BAĞLAMA

VƏLİ – Bir otağa girdim dörd aynası var
Dört də surətini yağın görmüşəm
Hər birinin dörd gülünü sanadım
Üç yerdən bağlanan tağın görmüşəm.

CAHAN – Bir ilin içində dörd də fəsil var
Onun dörd surətin mən də görmüşəm
O bir aydır dörd həftəsin sanadım
Üç ay üç ay fəsil tağın görmüşəm.

VƏLİ – Orada görmüşəm üç növrəs cavan
Rəngli bağ salıb o gülü rovsən
Çəkir həsrətini cümlə yaranan
Çox səfalı xoş yaylağın görmüşəm.

CAHAN – Elimdir bilirəm mən aşkarını
Cəfa çəkən dərir bəhri barını
Adamlar çox sevir novbaharını
Şölə verən bir çırağın görmüşəm.

VƏLİ – Vəli dəyər bildim mən aşkarını
Cəfa çəkən dərir bəhri barını
Adamlar çox sevir hər novbarını
Şölə çəkir bir çırağın görmüşəm.

CAHANLA VƏLİNİN DODAQDƏYMƏZİ DODAXDƏYMƏZ

CAHAN – Sidqi dillə sığın haqqa
Yetişəcək dadə göz
El səni salsa nəzərdən
Kənarda səhrada göz
Nəhəng deyilsən dərya nədir
Gəl sən nəzik ada göz
Cansızsan işin nədir
Şiri aslandan gədə.

Sən insansan insanlığı
Gəl eylə nişan gədə
İtirirsən irəddini
Çiskindən, çəndən gədə.
Cəhd eylə həqiqətə sayə sal
Hərcayi hədyan deyirsən
Alqılan endən gədə.

VƏLİ – İnsan gərək ürək sözün
Aşkar etsin dilində
Canan deyib can qoymuşam
Bir gözəlin yolunda
Eşitmişəm sorağını
Canbaxçanın elində
Mən səni deyib gəldim
Azərbaycandan gözəl.

CAHAN – Yeddi qapı yer əzbərim
Yeddinci göydən danış
Elmidə dərya mənəm
Vermərəm boydan danış
Meydanıma çoxlar gəlib
Əsildən soydan danış
Bac verib bac almayıb
Aşix Cahandan gədə.

VƏLİ – Qavvas olan ləl axtarar
Dəryalarda dərindən
Sənin kimi gözəl sevən
Ağlı olmaz sərindən
Miskin Vəliyəm şikara
Durdum vədə yerindən
Kəklik olan can qurtarmaz
Şuxi tərlandan gözəl.

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

OLMASA

Bağban bağ bəsləsə itər əməyi,
Bəslədiyi bağın barı olmasa,
Bülbül fəğan eylər ağlıyar neyi,
Əyər qızıl gülün xarı olmasa.

Hərcayi məclisdə isbatı nədir,
Namərdin dostluğa hörməti nədir,
Bivəfa adamın mərfəti nədir,
Doğru sözün üzü qara olmasa.

Miskin Vəli sözün söyləyər qısa,
Hər vaxt qiymət verər yaxşıya pisə,
Könlü müşkül olar çox batar yasa.
Hər igidin səntək yarı olmasa.

OLMAZ

Mən bir söz söylərəm arif yanında
Sözüm yerə düşüb bimiqdər olmaz
Namərd bulunsa da mərd meydanında
Durub ilqarında mötəbər olmaz.

Xəstə ollam namərd gülün dərəndə
Şəfa bullam mərdə salam verəndə
Namərd gözdən olar mehman görəndə
Mərd açar süfrəni qəlbi dar olmaz.

Miskin Vəli tut mərdlərə üzünü
Mərifətdən kənar etmə özünü
Hər vaxt həqiqətdən söylə sözünü
Bundan qeyri sənə yadigar olmaz.

DEYİRƏM

Namərd ilə köçün sürmə yaylağa
Səni yurdda qoyub köçər deyirəm.

Olmasa hörmətdən keçər deyirəm.

Mənim sözüm hərcayidən pünhandır
Əhli hal yanında ləl mərcandır
Namərd adam var gününə mehmandır
Dar günündə sənnən qaçar deyirəm.

Vəli, əlin vermə namərd əlinə
Yetəmməzsən fitnəsinə, felinə
Yalandan seryağıb döysə belinə
Doldurub qanından içər deyirəm.

MOLLALAR

Kəsmirdi yalanın hiylən fəsadın
Nə günə qoymuşdun eli mollalar.
Mövhumatı yayıb xalq arasına
İşlədirdin fitnə feli mollalar.

Deyirdin qurban kəs başı mənimdir
Bölün yeddi yerə beşi mənimdir.

Bir də quyruq ilə döşü mənimdir
Sən tökürdün yağlı dili mollalar.

Deyirdin camaat qılın namazı
Demirdin oxuyun öyrənin yazı
Sənin dostun idi bəy, ağa, qazı
Nə salmışdın qilü-qalı mollalar.

Hökmündü arvatlar çadra bürünə
Günah olur bir kimsəyə görünə
Yazıqları döydürürdün ərinə
Dutmuş idin kəc xiyalı mollalar.

Salmış idin bir ay orucu işə
Pəl vururdun hər vaxt düzgün gedişə
Xalqı talamağı qılmışdın peşə
Toplayırdın devlət malı mollalar.

Deyirdin məshəbi, dini bəsləyin
Sinə vurun, əziz günü bəsləyin
Özünüz ac qalın məni bəsləyin
Aşıırırdın yağı balı mollalar.

Vəlinin sözləri qalarmış sana
Lənət sənə xalqı doydurdun cana
Baş yozurdun söyləyirdin əfsana
Ayırırdın ərkən yolu mollalar.

SAVADLI BİSAVAD SÖZÜ

Firqənin kütləyə bir günəşi var
Layıxdırmı bu cahanda bisavad.
Savadlı elmidən oxuyur əzbər,
Baxa-baxa qalır yanda bisavad.

SAVADLI

Göhər olur mədənyətin yolları,
Sürər dövrən bu cahanda savadlı,
Oxuyanda qumru kimi dilləri,
Qiymət alar imtahanda savadlı.

SAVADSIZ

Elm oxuyan heç bir yerdə allanmaz,
Elmisiz xeyrini, şərini qanmaz,
Elm öyrənməyən insan sanılmaz.
Yəni qalma biavanda bisavad.

SAVADLI

Alan dərsin əzbər edən kitabı
Elm üçün fürsətdə heç olmaz tabı
Hər sahədə özü çəkər hesabı
Allanılmaz heç bir yanda savadlı.

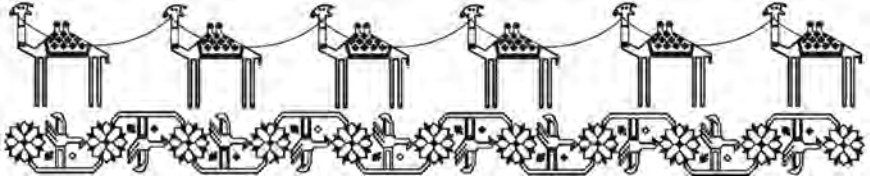
SAVADSIZ

Miskin Vəli sözün yadigar gərək,
Elm mədəniyyət əldə var gərək,
İnsan hər elmdən xəbərdar gərək,
Utanar hesabda, sanda bisavad.

SAVADLI

Miskin Vəli de sözünü möhtəbər,
Elm deyər adama dünyada nə var,
Həm yerdən, həm göydən salıbdı yollar,
Çəşt eyləyir həft asmanda savadlı.

Son.

İSTİFADƏ OLUNAN AŞIX-EL HAVALARININ ADLARI

“Qafiyə” havası
“Dübeyt” havası
“Divanı şikəstə” havası
“Dübeyt” yaxud
“Yusufu Kənani” havası

“Divanı” havası
“Şikəstə” havası
“Koroğlu” havası

MÜNDƏRİCAT

Dahi şairin şeirşünas oğlu (*Gülbəniz Babaxanlı*)5

Molla Cumanın əsərləri

Ərtoğrul Cavid

Molla Cumanın şeirləri haqda11

Molla Cumanın tərcümeyi-halı19

Həcvlər

Qıpçaqkəntli varlı və dövlətli

bir hacı olan Hacı Kərimə23

Aşıqla höcət çəkər26

Gəl ağzını təmiz saxla27

Gözəlləmələr

Gecə gündüz yalvarıram31

Yar başına dolanım mən32

Xeyli dəmdir mən naşıydım33

İsmi pünhan, nə peşmansan34

İsmi pünhan, şəfqət eylə35

Gəl oyan qəflətdən, ey qafil insan36

Bülbül kimi sayıl idim37

Hər gədədən suval etsən40

Aşıq çün danışanda41

Qardaş, sizlə hansı dildə danışım42

Gördüm camalını eşqinə düşdüm43

Çəkibən yaşmağı üzün yaşıma43

Sığallanıb qarşımıza çıxanda44

Ay qız dayan, ol Mövlanı seversən44

İsmi pünhan, sinəmizi dağladın45

Nə yaxşı sən bizə gəlibsən, canan45

Muhtuluk, sevdiyim, istəkli yarım46

İsmi pünhan namərdənsənə bax gəlmə	46
Sallanıban sudan gələn bəxtəvər	47
Maşallah xoş görünür gözümə	47
Gözəlim eylə tamaşa	48
İsmi pünhan, söylə görüm	49
İsmi pünhan neçin məndən küsmüsən	49
A qız məndən can istəsən	50
Ay qız gəl gir bu qoynuma	50
Yenə gördüm bağ içində	51
Zənn eyləmə yüngüləm mən	52
Gözəlin meyində kin kifir olmaz	53
Sığınaram Yaradana	54
Ox sənin həsrətlərin bu canımda qaldı, Nigar	55
İsmi pünhan ismi pünhan	56
Mən bu işə mat qalmışam ağalar	57
Əvvəlinci getdim usta yanına	57
İsmi pünhan, mən ki səndən	58
Ağrın alım sənə gözəl demərim	59
Avçıydım ava getdim	60
Salatın dilbərim, nə xoş camalın	60
Əzəlindən bülbul olub	61
Üç qəfiyə yazdım İsmi pünhana	62
Ay ağalar bir tərmanın balası	62
Necə dad etməyim aman ay fələk	63
Aman yarab Allah bu necə işdir	63
Haq yaratdı səni fani dünyada	64
Gül camallı xoş qılıqlı gözəlsən	64
Bibəfadən aşna tutma	65
Sevdiciyim məndən sənə nəsihət	66
Necə haqdan qorxmuyuban bu dünyada azar insan	66
Sənə necə bel bağlayım ey bəfasız fani dünya	67
Ay ağalar bu il mənə	68
Aşığı məşuqdan ayırsalar	70

Molla Cumanın əsərləri

Ərtoğrol Cavid

Molla Cumanın şeirləri haqqında	75
Necə qıydın ey fələk bir belə növcəvanı sən	78
Ey ağalar qılın tamaşa belədir işi qocanın	80
Yar sənin gül buxağına demişəm bu müxəmməsi	81
Həm özü nazik, həm qaməti sərvər	82
Ağalar siz də bilin mən bir gülü göstərmişəm	83
Ey ağalar tutdu qolumdan əzəl başdan qocalıq	84
Ey ağalar tutdu yaxamı bixəbərdən qocalıx	85
Ey mənim şad könlümü dərd-qəmə tökən saqqalım	86
Ay ağalar siz də baxın mən deyən canan budu bu	87
Gülə-gülə qarşımıza çıxanda	88
Qurban ollam ala gözdü yara mən	89
Nə pozqunluq saldın mənim canıma	89
İsmi pünhan Ərəsətin düzündə	90
Aşix qardaş mat elə dünyanı	91
Ey ağalar gəlin sizə söyləyim	92
Nə yandırdın eşq əhlinin canını	93
İsmi pünhan nə üçün məndən küsmüsən	94
Yar sənin ucundan günahkaram mən	94
Çünkü aşix gəlir güzgün durginən	95
Qədir Allah qəbul eylə duamız	95
İsmi pünhan o mövlamı seversən	96
Mən görmüşəm govur bəndə görməsin	96
Mehribanım sən gözəlsən, özünə	97
Ey ağalar eşqə düşən biçara	97
Qədir Allah belə dövrən dolanıb	98
Gen dünya başıma genə dar oldu	99
Nə gözəl vətənsən mübarək kəndsən	99
O nədir ki, səndə durar əmanət	100
Mənim dərdim çaxıl dağıdı	102
Günəş kimi xanasından çıxanda	102

Ay ağalar gəlin sizə söyləyim	103
Gəldim isə yenə çıxıb gedərəm	103
Sudya Rəsul məndən sənə çox salam	104
Bir dilək bilginən məndən ey ağa	105
Yüz nazınan qız yanından ötəndə	105
Aşix oğlan öz-özünə ögünmə	106
Uzaxdan durub mənə qonax gəlibsən	106
Mənəm mənəm deyib çox da öyünmə	107
Açılmış çiçəkləri həm də gülləri	108
Ay ağalar gəlin sizə söyləyim	108
Tərən ovlağında sonanı gözlər	109
Adam var ki, gəzər çöllərdən-çölə	109
Ay ağalar bir gözəlin əlindən	110
Bülbül kimi mən qalmışam	111
Ay ağalar dərdə düşdüm	111
Ala gözümlə nazlı dilbər	112
Ay ağalar, gözümlə yaş	112
İsmi pünhan indən belə	113
Eşq əhlinin qarşısına	114
Şad oluban bu fənədə	115
Gəl sövdüyüm bu yandan	115
Bir gözələ gözümlə düşdü	116
Hər səhərdən sığallanıb	116
Bir gözəl eşqinə düşən	117
Qərrib yerdə yetmə əcəl.....	118
İsmi pünhan sitəminə.....	119
Bir ağac ki, bar gətirsə.....	119
Bülbül ağlar öz gülünə	120
Əzizim bu da bəsd	120
Məcnun tək can sarıdan keçmişəm	121
Mənim kimi eşq əhlinə bir kamil ustad ola	121
Kimdə varsa eşq əsəri	122
Aşix bəkar söhbət etmə sözün var başdan danış	122
Canımda var eşq atası alışban yanar tez-gec.....	123

İsmi pünhan bir gecə yanında qalım sənin	123
Xudam sənsən əlif əvvəl yey yaratdın bizi artıq	124
Zat zərrafam dürlü göhər	125
Hüzuruna gəldim ey gözəllər şanı	126
Baxışla Leyli	127

Ərtoğrol Cavid

“Cəlalı Məhəmməd və Tavat xanım” nağılı haqda bir neçə söz	154
---	-----

Molla Cuma

“Cəlalı Məhəmməd və Tavat xanım”	160
--	-----

Ərtoğrol Cavid

“Molla Cuma və Aşix Könlünün dəyişməsi” haqda	175
Molla Cuma ilə Aşix Könlünün dəyişməsi	177

Ərtoğrol Cavid

“Həsən əminin öküzü” haqda	195
“Həsən əminin öküzü”	199

Ərtoğrol Cavid

“Sayat bəy və Sayalı xanım” (Molla Cuma) əfsanəsi (söylüyüb Aşiq Əhməd Qafarov) haqda bir neçə kəlmə	208
--	-----

Molla Cuma

Sayat bəy və Sayalı xanım ustadnamə	215
---	-----

Aşiq Miskinli Vəlinin yaradıcılığı

Ərtoğrol Cavid

Miskinli Vəlinin şeirləri haqqında	252
--	-----

Hümmət Əlizadə

Miskinli Vəli	261
---------------------	-----

Gözəllər haqda

Gözəl	262
Qızlar	262
Gözəllər	263
Yeriyir	264
Gedirsiz	264
Dilbər	265
Sevdiyim	265
Tellərin	266
Zərnişan	267
Baxtavar	268
Görmüşəm	270
Bənzər	271

Deyişmələr

AşIX Məmmədlə aşIX Vəlinin deyışməsi	272
--	-----

Bağlama

AşIX Məmmədlə aşIX Vəlinin bağlaması	273
--	-----

Deyişmə

Cahanla Vəlinin deyışməsi	274
---------------------------------	-----

Bağlama

Cahanla Vəlinin bağlaması	277
---------------------------------	-----

Dodaxdəyməz

Cahanla Vəlinin dodaqdəyməzi	279
------------------------------------	-----

Müxtəlif şeirlər

Olmasa	281
Olmaz	281
Deyirəm	282
Mollalar	282
Savadlı bisavad sözü	284

İstifadə olunan aşIX-el havalarının adları	286
---	------------

Kitab “Progress” internet və poliqrafiya xidmətləri MMC-də
yığılıb səhifələnmiş, redaktə və korrektə edilmişdir.

**Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri
və Ərtoğrul Cavid**

IX cild

**Azərbaycan aşiq yaradıcılığı
və Ərtoğrul Cavid**

Kompüter yığımı:

Almaz Kərimova
Elnarə Fərzəliyeva

Çapa imzalanıb. 09.04.2011.
Formatı 60x90 ¹/₁₆. F.ç.v.18,5. Ş.ç.v. 18,5.
Sayı 500. Qiyməti müqavilə ilə

“Çaşıoğlu” mətbəəsi.
Bakı ş., M.Müşfiq küç. 2 E

